

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ШУНЬКО МИКОЛА ГРИГОРОВИЧ

УДК 347.97/.99:342.9

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС СУДДІВ
ВИЩИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СУДІВ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 081 – Право

(Галузь знань 08 – Право)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ М. Г. Шунько

Науковий керівник: Логвиненко Микола Іванович, кандидат юридичних наук,
доцент

Суми 2023

АНОТАЦІЯ

Шуцько М. Г. Адміністративно-правовий статус суддів вищих спеціалізованих судів в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – право. Сумський державний університет, Суми, 2023.

Дисертаційна робота, ґрунтуючись на аналізованні законодавства України, міжнародних нормативно-правових актів, судової практики, правової доктрини, має на меті визначити сутність та розкрити особливості адміністративно-правового статусу суддів вищих спеціалізованих судів в Україні, а також на основі опрацювання вітчизняного досвіду й досвіду зарубіжних країн виявити недоліки і прогалини в законодавстві та з'ясувати перспективи його подальшого вдосконалення. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку висновків та пропозицій, що полягають у такому.

Доведено, що поняття адміністративно-правового статусу є складним та системним, а отже, може трактуватися в трьох розуміннях, систематизувавши які, можна констатувати, що роль адміністративно-правового статусу в процесі побудови правової держави та зміцненні адміністративно-правових відносин обумовлена необхідністю чіткого визначення компетенції суб'єктів, які беруть участь у визначених відносинах, для того щоб не створити умов для порушення правових приписів і водночас сприяти задоволенню інтересів учасників адміністративно-правових відносин.

Запропоновано визначення адміністративно-правового статусу судді вищого спеціалізованого суду. Під яким варто розуміти сукупність прав; обов'язків; вимог, що висуваються до кандидата на посаду судді; завдань і повноважень судді; правових гарантій та юридичної відповідальності судді.

Обґрунтовано суперечливість ролі суду в суспільстві. Адже, з одного боку, суд має широкі повноваження, а з іншого – судова влада не може спиратися на підтримку виборців, як законодавча влада, чи на можливість широкого вживання силових механізмів, як виконавча влада. Крім того, неоднозначна роль судової влади й у політичному житті, громадянському суспільстві, ідеологічному розвитку.

З'ясовано, що природа функції судді вищого спеціалізованого суду України є дуже складною та поєднує його функцію як судді цього суду загалом та його функцію у конкретному судовому процесі. Функція судді у конкретному судовому процесі полягає, зокрема, такому: 1) суддя здійснює слухання справи в рамках установлених процесуальних норм; 2) суддя досліджує відповідно до встановлених норм законодавства усі докази, доводи сторін, вивчає свідчення; 3) суддя приймає рішення, що повинне ґрунтуватися на об'єктивних та допустимих доказах, а також не може суперечити чинному законодавству.

Запропоновано класифікувати принципи діяльності суддів вищих спеціалізованих судів в Україні на: 1) загальні, які розвивають та закріплюють у спеціальних законах незалежність суддів, відносини, властиві різним гілкам влади); 2) організаційні, тобто такі, які регулюють відносини щодо організації судової системи, структуру її органів, статусу суддів тощо; 3) процесуальні, які регулюють відносини, що виникають під час здійснення конкретного виду судочинства.

Доведено, що важливість та значущість посади судді обумовлює існування певних чітких вимог, яким повинна відповідати особа, яка претендує на зайняття посади судді. Такі вимоги стосуються як професійних якостей такого спеціаліста, так і особистісних. Зазначені вимоги можуть бути загальними, тобто характерними для всіх суддів, а також специфічними, а саме: притаманними лише суддям вищих спеціалізованих судів та обумовленими специфікою підсудності конкретного Вищого спеціалізованого суду.

Наголошено, що можливість установлювати ті чи інші специфічні вимоги до претендентів на посаду судді у вищих спеціалізованих судах закріплена в Основному законі, що передбачає можливість для суддів спеціалізованих судів відповідно до Закону встановлювати інші вимоги щодо освіти й стажу професійної діяльності. Щодо деталізації цієї конституційної норми, то вона міститься в Законі України «Про судоустрій та статус суддів» стосовно вимог до кандидатів на посаду судді Вищого спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності та в Законі України «Про Вищий антикорупційний суд» стосовно вимог до кандидатів на посаду судді Вищого антикорупційного суду. До специфічних вимог до кандидатів на посаду судді вищого спеціалізованого суду належать: підтвердження за результатами кваліфікаційного оцінювання здатності здійснювати правосуддя у Вищому спеціалізованому суді з питань інтелектуальної власності або Вищому антикорупційному суді та альтернативне існування однієї з таких підстав: стажу роботи на посаді судді (не менше ніж три роки для претендента на посаду судді Вищого спеціалізованого з питань інтелектуальної власності та не менше ніж сім років для претендента на посаду судді Вищого антикорупційного суду) або досвіду вузькопрофільної професійної діяльності (не менше п'яти років для претендента на посаду судді Вищого спеціалізованого з питань інтелектуальної власності та не менше семи років для претендента на посаду судді Вищого антикорупційного суду). Крім того, для претендента на посаду судді Вищого антикорупційного суду передбачена й можливість урахування наявності наукового ступеня у сфері права та стажу наукової роботи у сфері права щонайменше сім років.

Запропоновано визначення повноважень судді Вищого спеціалізованого суду, якими необхідно вважати закріплену за суддею в установленому законодавством порядку здатність на здійснення покладених на нього функцій із відправлення правосуддя в межах вимог спеціалізації та інстанційності. Окреслено ознаки повноваження судді вищого спеціалізованого суду: наявність прямих і зворотних зв'язків між судом та іншими сторонами,

законодавча чітка регламентація сутності повноважень, можливість надійного забезпечення (гарантії, можливість застосування примусу).

Здійснено класифікацію повноважень судді вищого спеціалізованого суду за кількома підставами: 1) змістом (інструктивні, вказівні, функціональні та забезпечувальні); 2) метою (відправлення правосуддя, повноваження відтворення, а також організаційні повноваження); 3) стадією розгляду справи (у першій інстанції та Апеляційній палаті, де повноваження також поділяють на загальні й конкретні); 4) сутністю (матеріально-правові, процесуальні й організаційні); 5) юрисдикцією та спеціалізацією (розгляд у Вищому антикорупційному суді та розгляд у Вищому суді з питань інтелектуальної власності).

Запропоновано класифікувати права суддів за кількома критеріями: 1) формою закріплення (конституційна, профільна, акти процесуального законодавства та правила етичної поведінки суддів); 2) змістом (права, що забезпечують особливий правовий статус судді та його правовий захист; права, що сприяють безпосередньому виконанню службових обов'язків; права, що допомагають судді реалізувати належні йому конституційні права та основні свободи, закріплюють можливість користуватися соціальними благами); 3) за сутністю суб'єктивного права (статусні й процесуальні права судді Вищого спеціалізованого суду).

Здійснено детальну змістовну характеристику всіх обов'язків суддів вищих спеціалізованих судів. Спираючись на здійснений аналіз, з'ясовано, що їх законодавче формулювання потребує певного уточнення та додаткового роз'яснення, що також сприятиме їх правильному розумінню, а отже, й реалізації.

Наголошено, що юридична відповідальність судді вищого спеціалізованого суду – це ті несприятливі наслідки правового, особистого, майнового, організаційного характеру, яких судді вищих спеціалізованих судів зазнають у разі порушення етичних і правових норм, та їх подальша реалізація. Судді вищих спеціалізованих судів за вчинені ними порушення

можуть притягатися до дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності.

Досліджено особливості процесуального притягнення суддів вищих спеціалізованих судів до кримінальної відповідальності. З'ясовано, що специфічний конституційний порядок притягнення судді до кримінальної відповідальності є атрибутом забезпечення незалежності суду та запобігання тиску на суддівський корпус. Щодо матеріальних засад кримінальної відповідальності, то судді вищих спеціалізованих судів несуть кримінальну відповідальність на загальних підставах, можуть бути загальними та спеціальними суб'єктами кримінальних правопорушень (проти правосуддя, корупційних кримінальних правопорушень).

Наголошено, на тому, що на цей час спеціалізовані суди, утворювані в судових системах світу, можна умовно поділити на дві групи. Перша група представлена широкою системою спеціалізованих судів (ювенальні, промислові, адміністративні, військові, сімейні). Другу групу утворюють малопоширені спеціалізовані судові органи. Ці суди трапляються в світовій судовій практиці досить рідко. До них можна віднести, зокрема, антикорупційні та патентні суди.

Визначено, що особливістю Федерального патентного суду в Німеччині є те, що його судді є «технічно підготовленими», адже висуваються вимоги до їх освіти, вона повинна бути технічного профілю, та стажу роботи в технічній сфері. Подібний підхід дозволяє забезпечити всеосяжність, об'єктивність та вмотивованість судового рішення, а також більш раціонально використовувати бюджетні кошти, оскільки зникає необхідність залучати технічних консультантів.

Акцентовано на доцільності запозичення досвіду японських судів з інтелектуальної власності в контексті важливості підвищення вікового цензу для суддів, адже існуючий вік є недостатньо обґрунтованим та потребує збільшення принаймні до сорока років, що також забезпечить реалізацію

принципу внутрішнього переконання судді, яке буде повністю сформованим та об'єктивованим на момент досягнення сорокарічного віку.

Наголошено на тому, що, враховуючи досвід європейських держав та Індонезії, потрібно розглянути можливість створення розгалуженої системи антикорупційних судів, а з огляду на це необхідно розмежувати кваліфікаційні вимоги до кандидатів до вищого спеціалізованого суду та місцевих судів, зокрема, щодо стажу професійної діяльності, строку стажування на посаді судді тощо.

Обґрунтовано, що низький рівень довіри громадськості до об'єктивності, неупередженості та законності судових рішень є однією з передумов залучення іноземних суддів до процесу здійснення судочинства у вищих спеціалізованих судах України. Водночас існує безліч конституційних та законодавчих «перепон» для запровадження подібної пропозиції. Саме тому, наголошено на оптимальності запозичення іноземного досвіду за допомогою обов'язкового закордонного стажування для кандидатів на посаду судді у вищих спеціалізованих судах. З огляду на європейський курс нашої держави стажування повинне відбуватися в одній із держав Європейського Союзу. Строк стажування повинен становити близько шести місяців.

Установлено, що судова реформа багато в чому була зумовлена цілковитою втратою довіри до судової системи через упередженість, корумпованість та підконтрольність суддів політичній еліті держави. Саме тому все частіше політики та науковці обговорювали можливість посилення професіоналізації суддів за рахунок надання пріоритетності під час відбору на посаду судді науковцям. Дисертант наполягає, що для забезпечення належного рівня здійснення правосуддя у вищих спеціалізованих судах доцільно, передбачити, що судьями цих судів можуть бути лише особи, які мають науковий ступінь кандидата (доктора) юридичних наук або доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Акцентовано на важливості відновлення кримінальної відповідальності а винесення суддею неправосудного рішення. Адже існуюча нині ситуація

фактично допускає будь-який зовнішній вплив на процес ухвалення рішення, крім корупційного. Водночас звертається увага на важливість чіткого формулювання сутності поняття «неправосудне» задля уникнення неоднозначності його тлумачення.

Наголошено, на важливості удосконалення підходу відносно недоторканості суддів вищих спеціалізованих судів України.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, судді, суди, вищі спеціалізовані суди, Вищий антикорупційний суд України, Вищий суд з питань інтелектуальної власності, права та обов'язки, юридична відповідальність, принципи діяльності суддів, повноваження суддів, корупція, ІР-суд, інтелектуальна власність, спори.

SUMMARY

Shunko M. G. Administrative and legal status of judges of higher specialized courts in Ukraine. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 – law. Sumy State University, Sumy, 2023.

The dissertation based on the analysis of the legislation of Ukraine, international legal acts, judicial practice, legal doctrine, aims to determine the essence and reveal the peculiarities of the administrative-legal status of judges of higher specialized courts in Ukraine, as well as based on studying domestic and foreign experience countries to identify shortcomings and gaps in the legislation and to find out the prospects for its further improvement. As a result of the conducted research, several conclusions and proposals were formulated, consisting of the following.

It has been proven that the concept of administrative-legal status is complex and systematic, and therefore, it can be interpreted in three understandings, systematizing which, it can be stated that the role of administrative-legal status in the process of building a legal state and strengthening administrative-legal relations is due to the need for a clear definition of competence subjects participating in certain relations, in order not to create conditions for violation of legal prescriptions and at the same time contribute to the satisfaction of the interests of participants in administrative-legal relations.

The definition of the administrative-legal status of a judge of a higher specialized court is proposed. Which should be understood as a set of rights; duties; requirements for a candidate for the position of judge; tasks and powers of a judge; legal guarantees and legal responsibility of the judge.

The controversial role of the court in society is substantiated. After all, on the one hand, the court has broad powers, and on the other hand, the judicial power cannot rely on the support of the voters, as the legislative power, or on the possibility

of wide use of force mechanisms, as the executive power. In addition, the ambiguous role of the judiciary in political life, civil society, and ideological development.

It has been found that the nature of the function of a judge of the highest specialized court of Ukraine is very complex and combines his function as a judge of this court in general and his function in a specific judicial process. The latter consists of the following: 1) the judge hears the case within the framework of established procedural norms; 2) the judge examines all the evidence, arguments of the parties, examines the testimony in accordance with the established norms of the law; 3) the judge makes a decision that must be based on objective and admissible evidence and cannot contradict the current legislation.

It is proposed to classify the principles of activity of judges of higher specialized courts in Ukraine into: 1) general ones, which develop and enshrine in special laws the independence of judges, relations peculiar to different branches of government); 2) organizational, i.e. those that regulate relations regarding the organization of the judicial system, the structure of its bodies, the status of judges, etc.; 3) procedural, which regulate relations that arise during the implementation of a specific type of judicial proceeding.

It has been proven that the importance and significance of the position of a judge determines the existence of certain clear requirements that must be met by a person applying for the position of a judge. Such requirements concern both the professional and personal qualities of such a specialist. The specified requirements can be general, that is, characteristic of all judges, as well as specific, namely: inherent only to judges of higher specialized courts and conditioned by the specifics of the jurisdiction of a particular Higher Specialized Court.

It was emphasized that the possibility to establish certain specific requirements for applicants for the position of judge in higher specialized courts is enshrined in the Basic Law, which provides for the possibility for judges of specialized courts to establish other requirements regarding education and experience of professional activity in accordance with the Law. As for the details of this constitutional norm, it is contained in the Law of Ukraine "On the Judiciary and

the Status of Judges" regarding requirements for candidates for the position of judge of the High Specialized Court on Intellectual Property and in the Law of Ukraine "On the High Anti-Corruption Court" regarding requirements for candidates for the position of judge of the High Anti-Corruption Court. The specific requirements for candidates for the position of judge of a higher specialized court include: confirmation based on the results of a qualification assessment of the ability to administer justice in the Higher Specialized Court on Intellectual Property or the Higher Anti-Corruption Court and the alternative existence of one of the following grounds: seniority as a judge (not less than three years for an applicant for the position of a judge of the Higher Specialized in Intellectual Property and at least seven years for an applicant for the position of a judge of the Higher Anti-Corruption Court) or experience in a narrow-profile professional activity (at least five years for an applicant for the position of a judge of the Higher Specialized in Intellectual Property ownership and at least seven years for an applicant for the post of judge of the High Anti-Corruption Court). In addition, for the candidate for the position of judge of the High Anti-Corruption Court, it is also possible to consider the presence of a scientific degree in the field of law and experience of scientific work in the field of law for at least seven years.

It is proposed to define the powers of the judge of the High Specialized Court, which should be considered the ability of the judge to perform the functions assigned to him to administer justice within the requirements of specialization and agency. The features of the authority of a judge of a higher specialized court are outlined: the presence of direct and reverse relations between the court and other parties, the legislative clear regulation of the essence of the authority, the possibility of reliable security (guarantees, the possibility of coercion).

The classification of the powers of a judge of a higher specialized court was carried out on several grounds: 1) content (instructive, indicative, functional and supporting); 2) purpose (administration of justice, powers of reproduction, as well as organizational powers); 3) the stage of consideration of the case (in the first instance and the Appeals Chamber, where powers are also divided into general and

specific); 4) essence (substantive and legal, procedural and organizational); 5) jurisdiction and specialization (proceedings in the High Anti-Corruption Court and proceedings in the High Court on Intellectual Property).

It is proposed to classify the rights of judges according to several criteria: 1) form of confirmation (constitutional, profile, acts of procedural legislation and rules of ethical behaviour of judges); 2) content (rights that ensure the special legal status of a judge and his legal protection; rights that contribute to the direct performance of official duties; rights that help a judge to exercise his constitutional rights and basic freedoms, secure the opportunity to enjoy social benefits); 3) by the essence of subjective law (status and procedural rights of a judge of the Higher Specialized Court).

A detailed description of all the duties of judges of higher specialized courts has been carried out. Based on the analysis carried out, it was found that their legislative wording needs some clarification and additional clarification, which will also contribute to their correct understanding and, therefore, their implementation.

It is emphasized that the legal responsibility of a judge of a higher specialized court is the adverse consequences of a legal, personal, property, and organizational nature that judges of a higher specialized court experience in case of violation of ethical and legal norms, and their further implementation. Judges of higher specialized judges may be subject to disciplinary, administrative, civil, and criminal liability for violations committed by them.

Peculiarities of procedurally bringing judges of higher specialized courts to criminal responsibility are studied. It was found that the specific constitutional procedure for bringing a judge to criminal responsibility is an attribute of ensuring the independence of the court and preventing pressure on the judiciary. Regarding the material basis of criminal responsibility, judges of higher specialized courts bear criminal responsibility on general grounds, may be general and special subjects of criminal offenses (against justice, corruption criminal offenses).

It is emphasized that at this time the specialized courts formed in the judicial systems of the world can be conditionally divided into two groups. The first group

is represented by a wide system of specialized courts (juvenile, industrial, administrative, military, family). The second group consists of uncommon specialized judicial bodies. These trials are quite rare in world judicial practice. These include anti-corruption and patent courts.

It has been determined that a feature of the Federal Patent Court in Germany is that its judges are "technically trained", because there are requirements for their education, it must be of a technical profile, and work experience in the technical field. Such an approach makes it possible to ensure the comprehensiveness, objectivity, and motivation of the court decision, as well as more rational use of budget funds, since the need to involve technical consultants disappears.

Emphasis is placed on the expediency of borrowing the experience of Japanese courts on intellectual property in the context of the importance of increasing the age limit for judges, because the existing age is insufficiently substantiated and needs to be increased to at least forty years, which will also ensure the implementation of the principle of the judge's internal conviction, which will be fully formed and objectified upon reaching the age of forty.

It was emphasized that, considering the experience of European states and Indonesia, it is necessary to consider the possibility of creating an extensive system of anti-corruption courts, and in view of this, it is necessary to differentiate the qualification requirements for candidates to the higher specialized court and local courts regarding the length of professional activity, the period of internship as a judge, etc.

It is substantiated that the low level of public trust in the objectivity, impartiality and legality of court decisions is one of the prerequisites for the involvement of foreign judges in the process of judicial proceedings in the higher specialized courts of Ukraine. At the same time, there are many constitutional and legislative "obstacles" to the introduction of such a proposal. That is why the optimality of borrowing foreign experience with the help of a mandatory foreign internship for candidates for the position of judge in higher specialized courts is emphasized. Given the European course of our country, the internship must take

place in one of the countries of the European Union. The internship period should be about six months.

It has been established that the judicial reform was largely due to a complete loss of trust in the judicial system due to bias, corruption, and the control of judges by the political elite of the state. That is why politicians and scientists increasingly discussed the possibility of strengthening the professionalization of judges by giving priority to scientists during the selection process for the post of judge. The dissertation insists that to ensure the proper level of administration of justice in higher specialized courts, it is advisable to provide that judges of these courts can only be persons who have the scientific degree of candidate (doctor) of legal sciences or Doctor of Philosophy in specialty 081 "Law".

Emphasis is placed on the importance of re-establishing criminal responsibility and rendering an unjust decision by the judge. After all, the current situation allows any external influence on the decision-making process, except for corruption. At the same time, attention is drawn to the importance of a clear formulation of the essence of the concept of "unjust" to avoid ambiguity in its interpretation.

The importance of improving the approach regarding the inviolability of judges of higher specialized courts of Ukraine was emphasized.

Key words: administrative and legal status, judges, courts, high specialized courts, Supreme Anti-Corruption Court of Ukraine, Supreme Court on Intellectual Property, rights and responsibilities, legal responsibility, principles of judges, powers of judges, corruption, IP-court, intellectual property, disputes.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких висвітлено основні наукові результати дисертації:

1. Шунько М. Г. Загальні принципи діяльності суддів вищих спеціалізованих судів України. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. № 1. С. 282–286.
2. Шунько М. Г. Адміністративно-правова характеристика вимог, що висуваються до кандидатів на посаду судді Вищого спеціалізованого суду. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2021. № 4. С. 205–208. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-5/49>
3. Шунько М. Г. Адміністративно-правова характеристика місця та ролі судді Вищого спеціалізованого суду. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. С. 228–231. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.04.40>
4. Шунько М. Г. Запозичення зарубіжного досвіду для удосконалення адміністративно-правового статусу судів вищого суду з питань інтелектуальної власності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 296–299. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/69>

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Шунько М. Г. Особливості реалізації принципу забезпечення права на оскарження судових рішень у діяльності суддів вищих спеціалізованих судів України : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Сучасні тенденції розвитку публічного та приватного прав Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ, 23 берез. 2021 р). Київ, 2021. С. 334–336.
6. Шунько М. Г. Цивільно-правова відповідальність суддів вищих спеціалізованих судів : матеріали міжнародної онлайн-науково-практичної конференції «Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів» (м. Суми, 20–21 трав. 2021 р.). Суми, 2021. Ч. 1. С. 298–300.

7. Шунько М. Г. Особливості цивільно-правової відповідальності суддів вищих спеціалізованих судів України : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти «Правовий дискурс». (м. Черкаси, 12 жовт. 2021 р.). Черкаси, 2021. С. 176–177.

8. Шунько М. Г. Зарубіжний досвід залучення наукових працівників до правосуддя у вищих спеціалізованих судах. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 19–20 травня 2022 року) / редколегія: проф. А. М. Куліш, В. В. Миргород-Карпова, А. В. Стеблянко. Суми : Сумський державний університет, 2022. С. 365–368.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДДІВ ВИЩИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СУДДІВ В УКРАЇНІ.....	26
1.1. Поняття та сутність адміністративно-правового статусу суддів вищих спеціалізованих судів в Україні.....	26
1.2. Місце та роль судді вищого спеціалізованого суду України в судовій гілці влади	36
1.3. Принципи діяльності суддів вищих спеціалізованих судів в Україні.....	47
Висновки до розділу 1.....	72
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ЕЛЕМЕНТІВ АМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДДІВ ВИЩИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СУДДІВ В УКРАЇНІ.....	76
2.1. Характеристика вимог, що висуваються до кандидатів на посаду судді вищого спеціалізованого суду України.....	76
2.2. Повноваження суддів вищих спеціалізованих судів в Україні.....	92
2.3. Адміністративні права та обов'язки суддів вищих спеціалізованих судів в Україні.....	104
2.4. Юридична відповідальність суддів вищих спеціалізованих судів в Україні.....	119
Висновки до розділу 2.....	133
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДДІВ ВИЩИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СУДДІВ В УКРАЇНІ.....	138

3.1. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання статусу суддів вищих спеціалізованих судів.....	138
3.2. Напрями вдосконалення адміністративно-правового статусу суддів вищих спеціалізованих судів в Україні.....	154
Висновки до розділу 3.....	169
ВИСНОВКИ.....	172
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	176
ДОДАТКИ.....	202

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Відповідно до статті 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Значення реалізації незалежного, професійного та об'єктивного правосуддя для розбудови правової держави й утвердження принципів законності та верховенства права – колосальне. Саме тому перед державою стоїть важливе завдання з розроблення та забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу суддів. Особливе значення це завдання має для суддів вищих спеціалізованих судів, що нині перебувають у процесі становлення. Адже сама мета створення цих судів специфічна й покликана стати вирішальним елементом у протидії корупції та численним порушенням права інтелектуальної власності. Ураховуючи специфічний характер діяльності цих судів, судді вищих спеціалізованих судів в Україні наділені особливим адміністративно-правовим статусом, що вміщує як загальні елементи, притаманні всім суддям України, так і специфічні, обумовлені місією та завданням конкретного вищого спеціалізованого суду.

Варто відзначити, що загальні питання вивчення сутності, ролі та складових елементів правового й адміністративно-правового статусу суддів розглядали такі вчені: М. Вільгушинський, О. Гончаренко, І. Горбачова, О. Дідовець, С. Іваницький, Б. Зімер, О. Косиця, , М. Логвиненко, Л. Москвич, О. Овчаренко, , І. Русанова, М. Серeda, Л. Скомороха, Я. Скромний, А. Шевчук, С. Чорна, М. Юрковська та багато інших. Проблематиці адміністративно-правового статусу суддів вищих спеціалізованих судів в Україні свою увагу приділяли такі науковці: О. Блажівська, К. Вакарєєва, М. Галятич, А. Данилюк, Є. Гелеверя, Ю. Канарик, І. Коваль, М. Петришак, В. Прокопів, К. Ростовська, А. Слюсар та інші.

Зважаючи на значний внесок учених різних часів до дослідження цієї тематики, варто зауважити, що суспільно-політичне життя постійно перебуває в

динамічному русі, а, отже, питання адміністративно-правового статусу суддів загалом та адміністративно-правового статусу суддів вищих спеціалізованих судів в Україні зокрема не втрачає своєї актуальності й до цього часу. З огляду на недосконалість національного законодавства, що зумовлює низку невирішених питань, а також недостатню практичну реалізацію проблеми адміністративно-правового статусу суддів вищих спеціалізованих судів в Україні, вказанні питання й надалі потребують комплексного дослідження та пошуків найбільш ефективних шляхів вирішення.

Таким чином, вищезазначене обумовлює нагальну потребу у визначенні засад адміністративно-правового статусу суддів вищих спеціалізованих судів в Україні та підготовці на їх основі пропозицій і рекомендацій, спрямованих на його вдосконалення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертаційне дослідження виконане відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5; Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки, затвердженої Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року та науково-дослідної теми Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету «Організаційно-правові засади функціонування правоохоронної, судової та фінансової систем України» (номер державної реєстрації 018U001317).

Мета та завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в тому, щоб, ґрунтуючись на аналізуванні законодавства України, міжнародних нормативно-правових актів, судової практики, правової доктрини, визначити сутність та розкрити особливості адміністративно-правового статусу суддів вищих спеціалізованих судів в Україні, а також на основі опрацювання вітчизняного досвіду й досвіду зарубіжних країн виявити недоліки і прогалини в законодавстві та з'ясувати перспективи його подальшого вдосконалення.

Для досягнення поставленої мети в дисертаційному дослідженні необхідно було вирішити такі завдання:

- дослідити поняття та сутність адміністративно-правового статусу суддів вищих спеціалізованих судів;
- з'ясувати місце та роль судді вищого спеціалізованого суду в судовій гілці влади;
- охарактеризувати принципи діяльності суддів вищих спеціалізованих судів в Україні;
- розкрити вимоги, що висуваються до кандидатів на посаду судді вищого спеціалізованого суду в Україні;
- визначити повноваження суддів вищих спеціалізованих судів в Україні;
- окреслити адміністративні права та обов'язки суддів вищих спеціалізованих судів в Україні;
- охарактеризувати юридичну відповідальність суддів вищих спеціалізованих судів в Україні;
- узагальнити зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання статусу суддів спеціалізованих судів;
- визначити напрями вдосконалення адміністративно-правового статусу суддів вищих спеціалізованих судів в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері адміністративно-правового статусу суддів вищих спеціалізованих судів в Україні.

Предметом дослідження є адміністративно-правовий статус суддів вищих спеціалізованих судів в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в дисертаційному дослідженні було використано комплекс методів. Насамперед історико-правовий метод, що дозволив дослідити, охарактеризувати виникнення, формування і розвиток адміністративно-правового статусу суддів вищих спеціалізованих судів України (підрозділ 1.1). Місце та роль судді вищого спеціалізованого суду

України в судовій гілці влади дозволив дослідити метод документального аналізу; зокрема, під час нашого дослідження здійснено аналіз нормативно-правових документів, що в різні часи становили правову основу адміністративно-правового статусу суддів (підрозділ 1.2). За допомогою логіко-семантичного методу узагальнено та вдосконалено понятійний апарат нашого дослідження. Системно-структурний метод допоміг здійснити класифікацію принципів діяльності суддів вищих спеціалізованих судів в Україні (підрозділ 1.3), а також дослідити й типологізувати адміністративні права та обов'язки суддів вищих спеціалізованих судів в Україні (підрозділ 2.3). Аналітичний метод дозволив охарактеризувати вимоги, що висуваються до кандидатів на посаду судді вищого спеціалізованого суду України (підрозділ 2.1). Формально-юридичний метод і метод прогнозування дали можливість з'ясувати та виокремити напрямки вдосконалення адміністративно-правового статусу суддів вищих спеціалізованих судів в Україні (підрозділ 3.2), крім того, за допомогою формально-юридичного методу було здійснено характеристику повноважень суддів вищих спеціалізованих судів в Україні (підрозділ 2.2) та досліджено основні засади юридичної відповідальності суддів вищих спеціалізованих судів в Україні (підрозділ 2.4). Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання статусу суддів спеціалізованих судів було досліджено й узагальнено за допомогою порівняльно-правового методу (підрозділ 3.1). У роботі було використано низку інших загальних та спеціальних методів наукового пізнання, що дозволило ґрунтовно й комплексно підійти до виконання поставлених завдань дисертаційного дослідження.

Науково-теоретичне підґрунтя дослідження становлять наукові праці фахівців у галузі філософії, теорії держави і права, адміністративного права, інших галузевих правових наук. Нормативною основою дослідження є Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, кодифіковані нормативно-правові акти, закони та підзаконні акти, нормами яких прямо чи опосередковано визначено адміністративно-правовий статус суддів вищих спеціалізованих судів в Україні.

Інформаційною й емпіричною основою дослідження є узагальнення практики діяльності правоохоронних органів, довідкові видання, статистичні матеріали, а також власний практичний досвід роботи в органах державної влади.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертаційна робота є одним із перших комплексних досліджень, яке, ґрунтуючись на нормативно-правових актах вітчизняного й зарубіжного законодавств, наукових здобутках учених різних часів, є комплексною спробою визначити сутність та особливості адміністративно-правового статусу суддів вищих спеціалізованих судів в Україні, а також, урахувавши вітчизняний досвід і досвід зарубіжних країн, виокремити й запропонувати перспективні напрями вдосконалення національного законодавства. Результатом проведеної роботи стала низка сформульованих наукових висновків та рекомендацій:

уперше:

- запропоновано, з метою забезпечення всеосяжності, об'єктивності та вмотивованості судового рішення, а також раціонального використання бюджетних коштів, доповнити перелік обов'язкових імперативних вимог, які висуваються до кандидата на посаду судді вищого спеціалізованого суду, вимогою щодо обов'язкової наявності практичного досвіду у відповідній сфері права,
- запропоновано з метою забезпечення сформованості та об'єктивності внутрішнього переконання судді, підвищити віковий ценз для судді вищого спеціалізованого суду;
- запропоновано вдосконалити адміністративно-правовий статус судді вищого спеціалізованого суду, шляхом впровадження обов'язкового закордонного стажування для кандидата на посаду судді у вищому спеціалізованому судді;

вдосконалено:

- підхід щодо реалізації принципу оскарження судових рішень у діяльності вищих спеціалізованих суддів, які одночасно є як «вищими спеціалізованими», так і «судами першої інстанції»;

– класифікацію повноважень судді вищого спеціалізованого суду, шляхом її доповнення новою підставою, обумовленою діяльністю вищих спеціалізованих судів в Україні, а саме поділ за юрисдикцією та спеціалізацією;

– підхід до сприйняття визначення адміністративно-правового статусу судді вищого спеціалізованого суду, під яким необхідно розуміти сукупність прав; обов'язків; вимог, що висуваються до кандидата на посаду судді; завдань і повноважень судді; правових гарантій та юридичної відповідальності судді;

набули подальшого розвитку:

– підхід стосовно подвійної природи функції судді вищого спеціалізованого суду: суддя цього суду загалом та суддя у конкретному судовому процесі;

– вчення щодо недоторканості судді вищого спеціалізованого суду.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в роботі висновки й пропозиції можуть бути використані в:

– *науковій діяльності* – як основа для подальших теоретико-правових досліджень, присвячених проблемним аспектам адміністративно-правового статусу суддів вищих спеціалізованих судів в Україні (акт про впровадження Сумського державного університету від 14 листопада 2022 року);

– *освітньому процесі* – під час підготовки підручників і навчальних посібників із дисциплін «Адміністративне право і процес», «Основи запобігання злочинності», «Сучасні проблеми адміністративного права та процесу» (акт про впровадження Сумського державного університету від 20 жовтня 2022 року);

– *практичній діяльності* – під час роботи з клієнтами, при наданні послуг з посередництва, а також в рамках правопросвітницької діяльності, зокрема, при організації заходів, спрямованих на розвиток альтернативних способів вирішення спорів (акт про впровадження Сумського місцевого центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги від 26 жовтня 2022 року).

Апробація матеріалів дисертації. Теоретичні положення дисертації, висновки та рекомендації оприлюднені на таких науково-практичних конференціях: Сучасні тенденції розвитку публічного та приватного прав Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ, 23 березня 2021 рік), Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів» (м. Суми, 20–21 травня 2021 рік), Всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти «Правовий дискурс» (м. Черкаси, 12 жовтня 2021 року), Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів (м. Суми, 19–20 травня 2022 року).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в чотирьох наукових працях, серед яких три статті у наукових фахових виданнях України, одна стаття в науковому періодичному виданні іншої держави (Словацька Республіка), та чотирьох тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, об'єднаних дев'ятьма підрозділами, висновків, списку використаних джерел (250 найменувань на 26 сторінках) та додатків на 13 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 214 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДДІВ ВИЩИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

1.1. Поняття та сутність адміністративно-правового статусу суддів вищих спеціалізованих судів в Україні

Дослідження адміністративно-правового статусу суддів вищих спеціалізованих судів в Україні необхідно розпочинати зі з'ясування сутності понятійно-категоріального апарату цього терміна. Тому пропонуємо проаналізувати категорії, що є складовими цього поняття. Перша з яких – це «статус».

Цим терміном римські юристи формулювали категорії, що відображають певні аспекти правового статусу людини: стан свободи – *status libertatus*, стан громадянства – *status civitatus*, сімейний стан – *status familiae* [1, с. 98]. Загалом у перекладі з латинської мови «статус» означає положення, стан кого-небудь або чого-небудь. Поняття, що є найближчим до сучасного розуміння поняття «статус», було введене в науковий лексикон на початку ХХ століття розробниками рольової теорії особистості: американськими соціологами та соціальними психологами Р. Лінтоном, Дж. Морено, Т. Парсонсом. Започаткування нового терміна було зумовлене необхідністю описати соціальну структуру суспільства, що складається зі статусів конкретних осіб [2, с. 81].

У юридичному словнику під «статусом» розуміють правове становище суб'єкта права – громадянина чи юридичної особи, що характеризується й визначається організаційно-правовою формою, статутом, свідоцтвом про реєстрацію, правами та обов'язками, відповідальністю, повноваженнями, що випливають із законодавчих і нормативних актів [3, с. 401].

Щодо поняття «правовий статус», то в юридичній енциклопедії під ним розуміють сукупність загальних прав, що визначають правоздатність, і основні права та обов'язки, невід'ємні від осіб, органів, організацій, юридичних осіб [4, с. 972]. Підтримуючи позицію О. Зайчука та Н. Оніщенка, ми вважаємо, що юридична категорія правового статусу характеризується такими ознаками: 1) правовий статус є універсальним і стосується всіх суб'єктів; 2) відображає індивідуальні особливості суб'єкта та його реальне становище в системі соціальних відносин; 3) права та свободи, на яких базується статус, не можуть бути реалізовані без інших їх складових – обов'язків та відповідальності; 4) ця категорія забезпечує системність усіх своїх складових елементів [5].

Стосовно структури правового статусу, то серед учених-правознавців відсутня уніфікована позиція щодо їх окреслення. Зокрема, в юридичній літературі до елементів правового статусу поряд із правами та обов'язками входять й юридична відповідальність, законні інтереси, правові гарантії, правові норми, що визначають статус, тощо. Так, Х. Шюкюров зазначає, що зміст правового статусу суб'єкта права вміщує: 1) правосуб'єктність (правоздатність, дієздатність і деліктоздатність); 2) основні права та обов'язки, закріплені законодавством; 3) гарантії основних прав і обов'язків; 4) передбачену законодавством відповідальність за порушення правових обов'язків [6, с. 288].

В. Терещук вважає, що поняття правового статусу публічного суб'єкта охоплює кілька елементів: перший характеризує порядок формування призначення або обрання; другий – порядок припинення діяльності; третій – компетенції суб'єкта, а також порядок і способи її реалізації; четвертий – особливості правового становища цього суб'єкта, відрізняючи його від інших публічних суб'єктів – носіїв державної влади. Водночас авторка відзначає, що з огляду на особливе місце судової влади в механізмі держави та специфіку її здійснення правовий статус її носія врегульовано значно детальніше, ніж правовий статус носіїв законодавчої й виконавчої влади [7, с. 76].

Більш вузьким поняттям порівняно з поняттям правового статусу є поняття «адміністративно-правовий статус». Водночас адміністративно-правовий статус – це одна з центральних правових категорій, що має велике теоретичне й практичне значення, оскільки є одним із якісних показників, які дозволяють сформулювати висновки про ступінь правової зрілості держави та суспільства [8, с. 525].

Загалом значення адміністративно-правового статусу для пізнання особливостей діяльності будь-якого суб'єкта адміністративно-правових відносин важко переоцінити. Роль адміністративно-правового статусу в процесі побудови правової держави та зміцненні адміністративно-правових відносин обумовлена необхідністю чіткого визначення компетенції суб'єктів, які беруть участь у визначених відносинах, для того, щоб не створити умов для порушення правових приписів і водночас сприяти задоволенню інтересів учасників адміністративно-правових відносин [9].

О. Мещерякова зазначає, що «адміністративно-правовий статус особи» складається з низки елементів. Ключове місце в переліку цих структурних елементів складають права та обов'язки, а отже, вони є обов'язковими елементами. Вчена вважає, що елементи адміністративно-правового статусу повинні вміщувати: адміністративну правосуб'єктність, права, обов'язки, заборони і відповідальність за їх порушення [10, с. 610].

Л. Р. Біла-Тіунова та Т. І. Білоус-Осінь пропонують такі елементи структури адміністративно-правового статусу громадянина України: 1) адміністративна правосуб'єктність; 2) права; 3) обов'язки; 4) система гарантій; 5) юридична відповідальність [11, с. 64].

Серед значної кількості визначень сутності та структурних елементів адміністративно-правового статусу нам найбільше імпонує ґрунтовний і точний підхід В. Гвоздія. Так, учений дає визначення досліджуваної категорії в трьох розуміннях. У вузькому розумінні адміністративний статус тлумачиться як низка прав, обов'язків та відповідальності суб'єктів адміністративних відносин. У широкому розумінні структура

адміністративно-правового статусу містить і мету існування певної структури, завдання й функції об'єкта адміністративно-правових відносин, гарантії його діяльності та компетенцію, а також, уже згадані права і юридичну відповідальність.

У рамках третього підходу, який знаходиться між двома іншими, адміністративний статус розуміється як правове положення суб'єкта адміністративного права у суспільстві, що дозволяє йому здійснювати певні види діяльності та нести юридичну відповідальність за додержання законодавчих вимог, якщо діяльність здійснюється поза останньою. Структура адміністративно-правового статусу в рамках третього підходу вміщує права, обов'язки, відповідальність та гарантії реалізації адміністративно-правових відносин [12, с. 94-95].

Наступне поняття, яке вважаємо за доцільне проаналізувати, – це поняття «суддя». Нині в умовах формування України як демократичної держави, заснованої на верховенстві права, роль судової системи значно зростає. Від ефективності її функціонування залежать майбутнє України та її політичний, економічний, культурний і соціальний розвиток. Нині роль судів в Україні зростає, як це бачимо з положень Конституції України, згідно з якими юрисдикція суду поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Систему правосуддя складають суди, що діють в Україні, в яких правосуддя здійснюють судді [13, с. 290].

Єсембаєва З. визначає суддю як незалежну посадову особу, яка відповідає конституційним та законодавчим вимогам, наділена повноваженнями на постійній чи строковій основі, здійснює свої повноваження з відправлення правосуддя різними формами у порядку обрання або призначення [14, с. 440].

А. Шевчук більш деталізує особу судді, наголошуючи, що суддя – це професійна особа, яка обіймає суддівську посаду в суді України та має повноваження здійснювати правосуддя. В Україні суддею може бути лише громадянин України, який займає штатну посаду судді та був призначений або

обраний суддею відповідно до Конституції України і Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Здійснення його прав та виконання службових обов'язків забезпечуються гарантіями правового статусу судді відповідно до статей 124–130 Конституції України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та інших правових актів. Гарантії правового статусу суддів поширюються не лише на професійних суддів, а й на присяжних, які в зазначених у законах випадках також здійснюють правосуддя. Законодавством передбачено єдність правового статусу судді в Україні для всіх суддів незалежно від того, в якому суді вони працюють [13, с. 268].

Судова діяльність повинна відбуватися з додержанням суворого процесуального порядку, саме тому кожний аспект діяльності суддів урегульований правовими нормами: 1) являють собою визначену модель, зразок діяльності судів під час розгляду справ та матеріалів; 2) передбачають комплекс процедурних і правових засобів, визначених законодавством; 3) містять конкретні вимоги до його діяльності, а також до ухвалюваних процесуальних рішень; 4) передбачають можливість вжиття конкретних, специфічних заходів впливу на суд у випадках невідповідності його діяльності вимогам законодавства.

Своєрідність повноважень судді полягає в тому, що вони мають складний дуалістичний характер. Так, окремі правочинності під іншим кутом можуть стати й обов'язками. Наприклад, необхідність винесення рішення на основі власного переконання передбачає вмотивованість рішення не лише на основі закону, а й спираючись на свідомість, культуру, життєвий досвід судді. Водночас таке право передбачає й обов'язок утримання від зовнішнього впливу на думку судді.

Складний правозобов'язувальний характер повноважень судді полягає також і в тому, що, будучи носієм однієї з гілок державної влади, він вступає в певні правовідносини, з одного боку, з державою, з іншого – громадянами – учасниками судового розгляду. Винесення певних процесуальних рішень і

здійснення процесуальних дій є проявом стосовно держави покладених на суддю обов'язків – правосуддя та інших судових функцій [15, с. 5811].

З'ясувавши сутність понять «статус», «правовий статус», «адміністративно-правовий статус» та «суддя», вважаємо за доцільне сконцентрувати увагу на понятті «адміністративно-правовий статус судді». Традиційно, в юридичній літературі статус суддів розглядається як визначені законом правові засади, що регламентують принципи й гарантії діяльності суддів, їх повноваження та обов'язки, порядок обрання (призначення) на посаду, припинення повноважень та звільнення з посади, підстави притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, заходи їх державного й соціального захисту [16, с. 628].

Натомість поняття «адміністративно-правовий статус судді» по-різному розуміють у юридичній літературі. Розглядаючи адміністративно-правовий статус судді, М. Ковалів зазначає, що він складається з багатьох взаємодоповнювальних компонентів (правового, морального, етичного, психічного, фізіологічного, соціального та інших), що забезпечують можливість судді здійснювати незалежне, неупереджене і справедливе правосуддя. На думку автора, поняття «адміністративно-правовий статус судді» також може бути сегментоване і в розрізі стадій: відбір кандидата на посаду судді й процедура наділення його суддівськими повноваженнями; справедлива діяльність і життєдіяльність судді поза судом; відповідальність судді; припинення повноважень судді, включаючи почесний вихід у відставку [17, с. 107].

Р. Голобутовський в адміністративно-правовому статусі судді виділяє дві складові: по-перше, процесуальна складова статусу судді, тобто права та обов'язки судді як особи, яка заміщує посаду державної служби, що визначаються процесуальним законодавством; по-друге, права та обов'язки судді, які визначають його особливе становище в суспільстві як громадянина [18, с. 48]. Натомість Л. Москвич переконаний, що адміністративно-правовий статус судді – це не статус посади, а статус особистості, призначеної на посаду

судді. Статус судді – це сукупність прав та обов’язків особи, призначеної на посаду судді, а також правові принципи, що виражають взаємовідносини судді, суспільства і держави [19, с. 11]. П. Прохоров зазначає, що до змісту адміністративно-правового статусу судді входять такі елементи: 1) правоздатність та дієздатність судді; 2) закріплені за ним законодавством права та обов’язки; 3) гарантії цих прав і обов’язків; 4) відповідальність за належне виконання покладених на нього обов’язків [20].

Істотне значення для нашого дослідження відіграє з’ясування сутності поняття «адміністративно-правовий статус судді Вищого спеціалізованого суду». Під адміністративно-правовим статусом судді Вищого спеціалізованого суду варто розуміти його правове положення в системі управління державними справами, що визначається за допомогою закріплення в чинному адміністративному законодавстві мети його створення, територіальних меж діяльності кожного окремого суду, їх взаємовідносин між собою, а також із членами громади, органами державної влади, підприємствами, установами, організаціями та їх посадовими особами, завдань, функцій, предметів відання, повноважень, гарантій діяльності та відповідальності, що дозволяє їм бути повноцінними учасниками адміністративно-правових відносин.

Значна кількість науковців поділяє зміст поняття «адміністративно-правовий статус судді вищого спеціалізованого суду» на певні категорії, які в науці часто називають блоками. Окремі науковці до зазначених блокових складових відносять: структурно-організаційний (містить офіційну назву суду; порядок і спосіб утворення; право та обов’язок мати певну внутрішню структуру; наявність або відсутність прав; право та обов’язок користуватися юридичними символами; право на офіційну символіку; джерела фінансування суду) і компетенційний (передбачає цілі, завдання, функції; права та обов’язки; обсяг і характер владних повноважень; територію діяльності; форми й методи діяльності, а також юридичну відповідальність) [21, с. 62].

Водночас В. Яременко та О. Сліпушко поряд із структурно-організаційним та компетенційним виділяють і цільовий блок, що розкриває мету (цілі), завдання та функції відповідного суду. Тлумачення «мети» в термінологічній інтерпретації визначають як те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти. Тобто «мета діяльності» та «мета» є синонімами і тому на практиці збігаються одна з одною. Наступними елементами цільового блоку є завдання та функції. Завдання означає конкретне, заплановане для виконання робоче навантаження. Функції – це основні напрямки діяльності суддів, що розкривають їх суть і призначення в державному механізмі [22, с. 93].

Хотілося б зауважити, що блок компетенцій можна розглядати як найбільш суперечливий, оскільки не існує єдиної позиції щодо визначення поняття «компетентність». Важливість правильного тлумачення поняття юридичної компетенції полягає в його безпосередньому зв'язку з ключовими елементами правової держави та незалежності суддів. В. Довенко справедливо зазначає, що «компетентна, ефективна та справедлива судова влада є ключовим компонентом ефективної правової держави, саме тому держава повинна докласти ще більше інтелектуальних і матеріальних зусиль, щоб зробити судову владу незалежною, сильною та відповідальною [23, с. 116].

Взявши за основу визначення В. Мартинюка, хотіли б охарактеризувати основні положення, які наблизять нас до правильного тлумачення компетенції у структурі адміністративно-правового статусу судді вищого спеціалізованого суду: 1) компетенція судді є одним з основних елементів правового статусу судді; 2) компетенція судді складається із сукупності особистих характеристик, сформованих під впливом свідомих зусиль судді щодо її досягнення і які проявляються у професійній діяльності, соціальному та особистому житті; 3) компетентність судді необхідно розглядати з позицій функціонального підходу, тобто вона повинна містити лише ті характеристики, які проявляються або можуть проявлятися в професійній діяльності, соціальному та особистому житті; 4) компетентність судді

формується, оцінюється та розвивається відповідно до рівнів, прямо чи опосередковано передбачених нормативно-правовими актами [24, с. 154].

Щодо доцільності виділення функціонального підходу до компетенції, то К. Шнайдер зазначає, що компетенцію не можна змішувати з правовими нормами, які її встановлюють, говорячи про компетенцію, потрібно насамперед мати на увазі ті функції, які орган має право й зобов'язаний здійснювати. Автор зазначав, що функції самі по собі – це неюридичні явища, тому не можуть бути елементами компетенції, але право і обов'язок здійснювати ці функції в певній сфері є елементами компетенції [25].

Крім того, варто відмітити, що відповідальність повинна бути не частиною компетенції, а окремим елементом адміністративного статусу. У загальній теорії держави і права під юридичною відповідальністю розуміють нормативний захід, що гарантується й забезпечується переконанням держави або примусовим заходом, реакцію держави на додержання законності та правопорядку за законної поведінки юридичних осіб, що схвалює або заохочує держава, а в разі порушення закону – обов'язок правопорушника зазнати осуду, обмежень особистих, матеріальних та організаційних прав [26, с. 138].

На нашу думку, адміністративно-правовий статус судді Вищого спеціалізованого суду – це дуже складна та багатоаспектна категорія, що перебуває в постійному динамічному розвитку та є сукупністю прав; обов'язків; вимог, що висуваються до кандидата на посаду судді; завдань і повноважень судді; правових гарантій та юридичної відповідальності судді.

Також варто наголосити, що пануюча у світі тенденція спеціалізації повністю відображає різноманітність людської діяльності в певній галузі, сприймає особливості правового регулювання, що породжує цю різноманітність [27].

Водночас термін «спеціалізація» зазвичай використовують у судовій практиці щодо формування комплексної системи спеціалізованих судів або спеціалізації самих судів. Велика кількість правових положень, застосовуваних на практиці, не лише впливає на ступінь спеціалізації

процедури, а й визначає навантаження судових органів, правильність здійснення ними правосуддя тощо [28].

Так, на думку Р. Мірчандані, спеціалізований суд – це такий орган державної влади, який створено з метою здійснення правосуддя у справах, що мають свій специфічний об'єкт або суб'єкт правового регулювання [29].

О. Гаркуша зауважує, що єдиною допустимою вказівкою на спеціалізацію в судовій діяльності є лише відповідне нормативне положення закону про спеціалізацію в окремій судовій системі чи спеціалізацію філій у межах судової влади. На його думку, наявність окремих приміщень або автономії самоврядування судової влади або рішень суб'єктів судової адміністрації в цій галузі не може свідчити про спеціалізацію судів [30].

Відповідно до статті 31 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» у системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди як суди першої та апеляційної інстанції з розгляду окремих категорій справ. Вищими спеціалізованими судами є: 1) Вищий суд з питань інтелектуальної власності; 2) Вищий антикорупційний суд [31].

Особливості адміністративно-правового статусу суддів цих судів обумовлені специфікою їх діяльності та відображаються в елементах їх правового статусу, які ми детально охарактеризуємо в другому розділі дисертаційного дослідження.

З огляду на вищевикладене адміністративно-правовий статус судді вищого спеціалізованого суду є насамперед складовою статусу особи та судді. Крім того, він є дуже складною та багатогранною категорією, що постійно розвивається та являє собою сукупність прав, обов'язків, вимог до кандидата на посаду судді, завдань і повноважень судді, правових гарантій та юридичної відповідальності судді. Вказані елементи правового статусу судді вищого спеціалізованого суду є взаємопов'язаними та взаємозалежними. Саме їх симбіотичне існування, реалізація та забезпечення є запорукою реалізацією суддями своїх повноважень відповідно до вимог чинного законодавства.

1.2. Місце та роль судді вищого спеціалізованого суду України в судовій гілці влади

Дослідивши поняття та сутність адміністративно-правового статусу судді вищого спеціалізованого суду України, пропонуємо зосередити увагу на місці та ролі судді вищого спеціалізованого суду в судовій гілці влади. Значущість правосуддя загалом та судді як суб'єкта, уповноваженого на його здійснення, підтверджується закріпленням розділу «Правосуддя» в тексті Основного закону нашої держави.

Передусім важливо дослідити місце та роль судової влади загалом, а вже потім зосередитися на місці та ролі самих суддів вищих спеціалізованих судів. Відповідно до Конституції України державна влада в нашій країні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження в установлених Конституцією межах і відповідно до законів України (стаття 6 Конституції України) [32].

Відповідно до принципу поділу влади всі три гілки повинні бути незалежними одна від одної. Концентрація влади в одному державному органі або одній людині може призвести до узурпації влади. Проте ми можемо говорити лише про відносну незалежність судової влади, оскільки виконавча влада здійснює політичну волю (закони), прийняту парламентом [33].

Поділ влади на три гілки продиктований необхідністю, по-перше, чітко визначити функції, компетенцію та причини відповідальності головних органів управління держави, по-друге, – забезпечити контроль державних органів один за одним на конституційних засадах і, по-третє, для запобігання зловживанню владою. Цей список не є вичерпним, оскільки в наукових колах існує безліч позицій щодо причин і підстав для поділу влади [34, с. 10].

Теорія поділу влади передбачає створення такого організаційно-правового механізму, як стриманість та противага, який контролював би і одночасно обмежував державну владу, особливо для того, щоб усі її органи

здійснювали свої повноваження виключно на основі Конституції України та закону, не намагаючись узурпувати владу іншого. Система взаємоконтролю дозволяє існування компетенційних можливостей взаємного впливу цих органів. На думку В. Шаповала, стримування та противаги – це конституційно визначені компетенції між державними органами (особливо між найвищими державними органами) в контексті принципу поділу влади [35, с. 114].

Г. Мурашин називає судову владу системою незалежних державних органів – судів, зобов'язаних від імені держави здійснювати правосуддя, вирішувати в судових засіданнях правові спори й конфлікти [36, с. 68]. Судова влада за своєю суттю в демократичній правовій державі належить до прояву народної влади. Вона забезпечує реалізацію найважливіших конституційних прав і свобод людини і громадянина, прав спільнот і народу загалом. Демократичні основи організації та функціонування судової влади (присутність присяжних, незалежність суддів, змагальність сторін тощо) дозволяють розглядати її як особливий канал для здійснення народовладдя [37].

Судова влада – це незалежна гілка влади, що належить виключно судам, які утворюють єдину судову систему, єдність якої забезпечується загальними принципами організації та функціонування судів, основними завданнями яких є: 1) вирішення соціальних конфліктів між державою й громадянами держави, громадянами між собою, громадянами та юридичними особами; юридичними особами між собою; 2) контроль за конституційністю законів; 3) захист прав громадян у відносинах із правоохоронними органами та посадовими особам; 4) контроль за додержанням прав громадян під час розслідування кримінальних правопорушень та проведення оперативно-розшукової діяльності; 5) встановлення юридичних фактів [38, с. 27].

Будучи однією з трьох різновидів влад у державі, судова влада має свої специфічні особливості, обумовлені її особливим завданням та роллю. Зокрема, цей вид влади відрізняється від законодавчої та виконавчої влади чотирма аспектами. По-перше, судова влада проявляє свою «ініціативу» опосередковано, тобто реагує на заяви, скарги, клопотання та матеріали

судових справ, що надійшли на розгляд. Провадження може бути порушене особою, права якої були порушені, або державою в особі прокурора. По-друге, судова діяльність підпорядковується більш жорстким правилам. Судді зобов'язані суворо додержуватися процедури, викладеної у відповідних процесуальних правилах. Крім того, порушення процесуальних прав зазвичай призводить до порушення законних прав та інтересів тих, хто бере участь у процесі. По-третє, остаточне рішення, яке набрало чинності, є обов'язковим для всіх громадян, установ та посадових осіб усіх рівнів. По-четверте, судову діяльність зазвичай оприлюднюють, тобто вона є гласною й публічною [39].

Діяльність судової гілки влади є одним із найефективніших засобів захисту прав людини та громадянина від порушень. Її завдання – відновлення порушених прав і свобод людини та громадянина [40, с. 190]. На переконання А. Лужанського особливістю судового захисту є те, що його ефективність набагато вища, ніж ефективність інших позасудових засобів, оскільки: 1) позасудовий захист – це насправді прохання чи пропозиція добровільно або адміністративно усунути як саме порушення так й усунути його негативні наслідки, а також ґрунтується на презумпції належної й добросовісної поведінки правопорушника; 2) судовий процес є єдиним остаточним юридичним засобом вирішення юридичного конфлікту; 3) під час розгляду конкретної справи суд має право превентивного впливу у вигляді обов'язкових для виконання певних рішень (постанов) із метою запобігання подальшому виникненню причин та умов, що призвели до порушення прав; 4) судові рішення, які зазвичай набирають чинності, є остаточними [41, с. 45].

Ураховуючи викладене, правосуддя, здійснюване судом, є найнадійнішим і найбільш цивілізованим способом захисту прав людини та громадянських прав і свобод, а судова форма захисту прав і свобод людини є найбільш демократичним та найбільш доцільним способом повного й усебічного оцінювання фактів та причин виникнення різноманітних спорів, учинених правопорушень і встановлення істини у справах, що перебувають на розгляді в судах. Суди мають усі повноваження, необхідні для здійснення

функції захисту прав і свобод людини в разі їх порушення або невинуватого обмеження [40, с. 190].

У контексті розуміння сутності та ролі судової влади важливим є й відмежування правосуддя від судочинства. Хоча термін «правосуддя» широко використовують у праві, юриспруденції та літературі, і його значення нібито очевидне для всіх, єдиного більш-менш уніфікованого визначення цього поняття не існує. Найпростіше правосуддя визначають як діяльність державних органів із розгляду юридичних суперечок, що ведуть спеціальні державні установи – суди. У більш детальних визначеннях автори підкреслюють мету такої діяльності, її характер, особливу форму реалізації, категорії розглянутих справ та можливість застосування заходів державного примусу [42, с. 17].

П. Вудрофф розглядає правосуддя як форму здійснення судової влади та виділяє три групи характеристик: організаційно-правові, правозастосовні та процесуальні. Як організаційно-правова форма здійснення судової влади правосуддя на основі права імперативно-диспозитивним шляхом забезпечує впорядкування суспільних відносин. У центрі правосуддя перебуває категорія судової влади як правозастосовної діяльності, що міститься в трьох складових судового рішення: обґрунтованості, законності та меті справедливих заходів юридичної відповідальності. Судова влада здійснюється в процесуальному порядку, включаючи стадію розслідування фактів, стадію її правового оцінювання та стадію винесення [43, с. 30].

Є. Таликін, аналізуючи сутність категорії «правосуддя», вказує, що правосуддя зберігає свою єдність як діяльність, а його результат спрямовано на впровадження права (в найширшому розумінні цього поняття) в життя суспільства шляхом вирішення спорів [44, с. 168].

Водночас до судочинства як компонента правосуддя входять також і досудові форми врегулювання спорів, а до судової системи – органи (інші структури), створені для захисту порушених прав та законних інтересів. У цьому контексті в науковій літературі використовують такі терміни, як

«економічна справедливість», «відновне правосуддя», «засвідчення справедливості», «альтернативне правосуддя», «публічне правосуддя», «арбітраж», «превентивне правосуддя» [45, с. 121]. Буквально термін «правосуддя» означає «суд за правом», а термін «судочинство» – «діяльність суду». Тому перший термін акцентує на змісті (за правом), другий – на формі діяльності (діяльність суду) як специфічному сенсі термінів [46, с. 28].

Роль суду в суспільстві – суперечлива. З одного боку, суд, беручи участь в управлінні суспільством і державою, має широкі повноваження, яких позбавлені й законодавча, й виконавча влада. Ухвалюючи рішення, суд на підставі закону може позбавити людину свободи, відібрати у фізичної або юридичної особи майно (конфіскація), закрити газету, розпустити політичну партію, змусити державний орган скасувати ухвалені рішення і відшкодувати особі або організації шкоду, завдану незаконними діями посадових осіб, позбавити батьків батьківських прав тощо. З іншого боку, це порівняно слабка влада. Вона не спирається безпосередньо на підтримку громадян-виборців, як законодавча влада, не має таких силових механізмів, як виконавча влада. Сила судової влади полягає в повазі суду громадянами й посадовими особами, незаперечності судових рішень, їх неухильному виконанні.

Суперечливою є роль суду і в політичному аспекті. На відміну від законодавчої й виконавчої влади, що безпосередньо бере участь у політиці (партійні фракції в парламенті, уряд), під час здійснення судової влади політичний тиск повинен бути виключений. Суд не повинен керуватися політичними або іншими мотивами під час конкретної справи. Поза тим, суд – це частина суспільства, і державна політика не може не чинити на нього впливу. Особливо це стосується вищих суддів та Конституційного Суду України.

Неоднозначна роль суду і з погляду його значення для суспільства. З одного боку, суд, виконуючи насамперед охоронну функцію, за своїми якостями, кадровим складом і положеннями в державному механізмі має консервативну природу, характеризується високим ступенем бюрократизму, з

іншого боку, суд захищає права індивіда від свавілля держави й тиску «більшості», відстоює законні інтереси «меншини», оберігаючи в такий спосіб свободу особистості.

Своїми рішеннями суд підтримує й зміцнює існуючий порядок, легітимність державного управління, сприяючи його контролю над суспільством. Будучи органом держави, суд може протиставити себе установам, коли вони виходять за межі законів, норм, створених цим порядком. Таким чином, суд сприяє розвитку демократичних засад.

Суд відіграє й значну ідеологічну роль, виховує у громадян повагу до закону, прийнятих у суспільстві стандартів поведінки. Усі ці завдання суд може виконувати лише в умовах його правильної орієнтації, відповідності принципів його діяльності загальнолюдським цінностям. Навпаки, неправосудні рішення породжують деструктивний вплив на суспільства [47, с. 229].

Говорячи про місце, роль та значення вищих спеціалізованих судів, варто наголосити на їх специфічному статусі, зумовленому їх роллю та передумовами створення. Для більш детального аналізування пропонуємо зосередити увагу на місці кожного з вищих спеціалізованих судів.

Вищий суд з питань інтелектуальної власності, або, як його називають за міжнародною термінологією, ІР-суд (ІР – англ. Intellectual property – інтелектуальна власність), так само як і Вищий антикорупційний суд, створений в Україні завдяки судовій реформі. Створення цих двох спеціалізованих судів передбачене в Законі України «Про судоустрій та статус суддів», який Верховна Рада ухвалила ще у 2016 році [48].

У 2017 році Президент України підписав указ від 29 вересня 2017 року № 299/2017 «Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності» [49]. Створення та формування Вищого суду з питань інтелектуальної власності в Україні відповідає планам держави щодо підвищення рівня правосуддя, ділового клімату та інвестиційної привабливості економіки [50]. Про необхідність створення такого суду тривалий час дискутували, оскільки частина друга статті 54 Конституції України гарантує кожному громадянину право на

результати своєї інтелектуальної й творчої діяльності. У статті 41 Конституції України закріплюється право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися «результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності», з урахуванням положень статті 418 Цивільного кодексу України можна зробити висновок, що мова йде й про право інтелектуальної власності [51, с. 22]. Крім того, сучасне інформаційне суспільство характеризується збільшенням ролі інтелектуальної власності. Незважаючи на це, інформаційна діяльність осіб, захищених авторським правом, усе більше межує зі страхом бути незахищеними щодо цього питання. Ризик втратити всі права на свою інтелектуальну власність через неповноцінність інтелектуального захисту в Україні та світі – дуже високий: багато власників, які мали або мають інтелектуальну продукцію, втратили її або жили в страху перед втратою, оскільки це не є власністю в матеріальній формі, а зроблене за допомогою інтелектуальної діяльності, що довести, як засвідчує практика, не так просто [52, с. 142].

Неможливо не врахувати й міжнародний аспект, адже правам інтелектуальної власності присвячено значну увагу в Угоді про асоціацію. Так, різним питанням стосовно інтелектуальної власності присвячено Главу 9 Розділу 4 «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію. Цілями цієї глави визначено спрощення створення й комерційного використання інноваційних продуктів та продуктів творчої діяльності на території Сторін і досягнення належного й ефективного рівня охорони і захисту прав інтелектуальної власності. У контексті предмета нашого дослідження особливий інтерес становить частина 3 цієї глави, зокрема стаття 230, в якій зазначено, що, по-перше, Сторони підтверджують свої зобов'язання згідно з Угодою про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності та повинні забезпечити подальші додаткові заходи, процедури та засоби захисту, необхідні для забезпечення дотримання охорони прав інтелектуальної власності і, по-друге, ці заходи й засоби захисту мають також бути ефективними, співрозмірними і стримувальними та застосовуватися таким

чином, щоб уникнути створення перешкод законній торгівлі й забезпечити їх захист від зловживань [53].

Комплексний характер правової реформи, метою якої повинна стати гармонізація законодавства України та Європейського Союзу, простежується в Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 1 червня 2016 року № 402-р «Про схвалення Концепції реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні», згідно з якою під час формування державної політики у сфері інтелектуальної власності необхідно враховувати світовий досвід і переймати найкращі практики. Політика у сфері інтелектуальної власності є однією з ключових передумов розвитку інноваційної економіки та зростання валового внутрішнього продукту і впливає з державної економічної політики. Відзначимо, що за цим самим вектором реалізуються судова та антикорупційна реформа [54].

Зі створенням спеціалізованих судів загалом, а Вищого суду з інтелектуальної власності зокрема проблема кваліфікаційного розгляду справ повинна зникнути з обговорення, як і проблеми зростання порушень прав на об'єкти інтелектуальної власності, недобросовісної конкуренції та інші [55, с. 185]. Досягненню позитивних наслідків сприятиме також підхід до визначення підвідомчості Вищого суду з питань інтелектуальної власності, що веде всі справи, пов'язані з порушеннями, невизнанням та оскарженням прав інтелектуальної власності, незалежно від предмета спору (фізичні особи), суб'єкти господарювання, органи державної влади), виду спору (у зв'язку з економічною діяльністю або без посилання на неї, суперечки публічного права тощо), виду інтелектуальної власності [56, с. 41].

Щодо створення антикорупційного суду в Україні, то ця ідея також не є новою. Завдяки ній створення спеціалізованих антикорупційних судів уже багато років реалізується різними формами в усьому світі. Так, спеціалізовані судові органи для розгляду корупційних справ (будь-то окремі суди, спеціалізовані суди чи палати судів) утворені принаймні в 17 юрисдикціях [57].

Стосовно українських передумов створення спеціалізованих антикорупційних судів в Україні, то це було однією з рекомендацій Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) в рамках аналізування антикорупційних реформ у країні. Крім того, створення спеціалізованого антикорупційного суду через прозорий та чесний процес відбору, до якого потрібно залучати фахівців із міжнародним досвідом, є однією з передумов надання Україні наступного траншу фінансової підтримки з боку Міжнародного валютного фонду [57].

Щодо нормативної основи створення такого суду, то нею стала Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [58], у якій передбачалася реалізація антикорупційної реформи, основною метою якої є істотно зменшити корупцію в Україні, скорочення втрат державного бюджету та економіки, зумовлених корупційними схемами, а також покращання позиції України в міжнародних рейтингах, які оцінюють ступінь корупції, що насамперед сприятиме створення ефективної інституційної системи протидії корупції [59, с. 6]. Потім, як уже наголошувалося, створення Вищого антикорупційного суду було передбачене Законом України «Про судоустрій та статус судів». На підставі цих документів 7 червня 2018 р. набув чинності Закон України «Про вищий антикорупційний суд». Ураховуючи те, що організаційні, функціональні та інші особливості діяльності цього суду було закріплено в окремому законодавчому акті, то, на нашу думку, це є свідченням пріоритетності значення Вищого антикорупційного суду порівняно з Вищим судом з питань інтелектуальної власності, адже особливості діяльності останнього містяться лише в Законі України «Про судоустрій та статус судів». Хоча варто зауважити, що нині розроблено кілька профільних законопроектів щодо правового статусу Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

Вищий антикорупційний суд є постійно діючим вищим спеціалізованим судом у системі судоустрою України. Вищий антикорупційний суд є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного герба України та своє найменування. Вищий антикорупційний суд здійснює управління

об'єктами державної власності, що належать до сфери його управління. Завданням Вищого антикорупційного суду є здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства і держави від корупційних і пов'язаних із ними кримінальних правопорушень та судового контролю за досудовим розслідуванням цих кримінальних правопорушень, додержанням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, а також вирішення питання про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави у випадках, передбачених законом, у порядку цивільного судочинства [60].

Антикорупційний суд повинен стати останньою ланкою в ланцюжку новостворених антикорупційних органів, які зможуть забезпечити неминуче покарання корупціонерів. Лише невідворотність покарання та справедливі санкції за порушення законодавства реально вплинуть на зменшення корупції в публічному й приватному економічних секторах України, що, також, приведе до зростання економіки, покращить інвестиційний клімат, відновить довіру до публічних службовців, суддів тощо [61].

Створюючи будь-який державний орган, включаючи й Вищий антикорупційний суд, важливо визначити принципи його функціонування. Одним із визначальних принципів Вищого антикорупційного суду спочатку повинна бути обов'язкова можливість перегляду справ про корупційні кримінальні правопорушення в трьох випадках, включаючи можливість оскарження рішення в третій інстанції, оскільки оскарження рішення суду є конституційне право громадян незалежно від правопорушення, в якому обвинувачують. Звідси випливає, що процедура оскарження судових рішень щодо корупційних кримінальних правопорушень у Вищому антикорупційному суді в ідеалі повинна бути такою самою, як і процедура оскарження інших кримінальних правопорушень (вбивство чи крадіжка), проте в Законі України «Про Вищий антикорупційний суд» про це не йдеться [62, с. 105].

Ураховуючи вищевикладене нагальність створення спеціалізованих судів в Україні обумовлена гострою соціальною необхідністю протидії

окремим видам порушень законодавства, що істотно впливають на рівень економічного, соціального, політичного розвитку держави та іміджу нашої держави на міжнародній арені.

Згідно з поглядом Р. Дворкіна судді вищих спеціалізованих судів повинні застосовувати закон, створений іншими інституціями, і не повинні в цьому разі ухвалювати новий закон. Це ідеальний випадок, який з різних причин неможливо повністю реалізувати на практиці. Часто законодавчі акти не досить чіткі й потребують інтерпретації, перш ніж їх можна буде застосовувати до конкретних справ [63, с. 126.] Складнощі виникають й з можливістю впливу чи навіть тиску з боку політичних сил, засобів масової інформації та громадськості на окремих суддів і суди загалом. Така можливість є імовірною з кількох причин. По-перше, у зв'язку з процвітанням судової корупції у державі, а, по-друге, у зв'язку з високим суспільним інтересом до діяльності вищих спеціалізованих судів та істотні надії, що на них покладаються. Відчуваючи таку підвищену відповідальність, суддя, бажаючи задовольнити громадськість, може виносити рішення, що суперечать процесуальним та матеріальним нормам, зокрема, призначати надмірно жорстокі покарання. Таким чином, розумність у діяльності судді – дискредитується. Водночас розумність – це не лише результат, а й процес. Підкидання монети може призвести до необхідного результату, проте процес цей не можна вважати розумним. Отже, розумність – це свідомо інтелектуальна боротьба між кількома законними можливостями, в якій суддя застосовує об'єктивні стандарти [64].

Щодо ролі судді безпосередньо в судовому процесі, то суддя здійснює слухання справи у рамках установлених процесуальних норм. Іншими словами, суддя не може самостійно визначати, хто має право виступати, а хто – ні. Усе ґрунтується на законодавчій базі, а суддя, фактично, є спостерігачем процесу, особою, яка, застосовуючи законодавство, чітко додержується всіх процесуальних норм. Суддя досліджує відповідно до встановлених норм законодавства усі докази, доводи сторін, вивчає свідчення, виключно з

об'єктивної сторони, тобто законодавець наголошує на тому, що розгляд справи завжди ґрунтується на об'єктивізмі. На підставі одержаної інформації суд призначає час дебатів. Після дебатів формується чітке уявлення картини події, суд іде до нарадчої кімнати.

Відповідно до норм законодавства, суддя приймає рішення, і його рішення неодмінно повинне базуватися на раніше одержаній інформації у вигляді беззаперечних доказів, а також на законодавчій базі, відповідно до якої він розглядає справу [65].

Таким чином, на нашу думку, роль судді Вищого спеціалізованого суду порівняно з роллю судді суду загальної юрисдикції є більш значною для суспільства, що підтверджується додатковими вимогами до кандидатів на посаду судді у вищому спеціалізованому суді зокрема та значущістю передумов і підстав створення вищих спеціалізованих судів загалом. Щодо місця судді вищого спеціалізованого суду в судовій гілці влади, то порівняно із суддями інших судів воно дещо інше, що також обумовлюється пріоритетністю принципу колегіальності та особливістю структури суду, що об'єднує як першу, так і апеляційну інстанції.

1.3 Принципи діяльності суддів вищих спеціалізованих судів в Україні

Наступним важливим елементом нашого дослідження повинна стати вивчення принципів, якими керуються судді вищих спеціалізованих судів в Україні під час своєї діяльності. Проте, насамперед важливо з'ясувати сутність поняття «принципи». В енциклопедичних виданнях термін «принцип» (лат. – *principium*) визначають як «те, що є основою певної теорії, вчення, науки, світогляду тощо» [66, с. 452].

Український правник Ю. Чижмар під правовими принципами розуміє «керівні засади, спрямовані на реалізацію правових норм, забезпечення

правопорядку; вони є обов'язковими для урахування в процесі існування правовідносин» [67, с. 70] .

О. Махніцький наголошує, що принципи діяльності суддів – основна структурна одиниця сутності судової влади, своєрідна система координат, у межах якої вона повинна розвиватися, і водночас вектор, що визначає напрямок цього розвитку. Вони повинні забезпечити стійкий і поступовий розвиток судової влади та базову правову основу для функціонування судової влади [68, с. 79]. У науці виділяють такі ознаки принципів діяльності суддів: 1) нормативне закріплення; 2) здійснення за допомогою механізму реалізації правових норм; 3) визначення змісту або механізму реалізації правових норм [69, с. 91]

Принципи діяльності судді спрямовані на визначення ключових ідей відправлення правосуддя, а також організаційне та процесуальне забезпечення такої діяльності. Саме тому доцільно класифікувати їх на: 1) загальні, які розвивають та закріплюють у спеціальних законах відносини, що властиві різним гілкам влади; 2) організаційні, тобто такі, які регулюють відносини щодо організації судової системи, структуру її органів, статусу суддів тощо; 3) процесуальні, які регулюють відносини, що виникають під час здійснення конкретного виду судочинства [70, с. 210], а також, певні специфічні принципи, характерні для діяльності вищих спеціалізованих судів. Ураховуючи важливість цих принципів для реалізації справедливого правосуддя, пропонуємо зосередити увагу на кожному з них.

Перша група принципів – це загальні. Відповідно до статті 129 Конституції України суддя відправляє правосуддя відповідно до законодавчо визначених засад. Ця стаття містить певний перелік таких засад, одночасно наголошуючи, що законом можуть бути визначені також інші засади судочинства [32]. Деякі з цих принципів безпосередньо конкретизовані в тексті Конституції України, наприклад, незалежність судді, обов'язковість судового рішення, а решта – у тексті Закону України «Про судоустрій та статус суддів». Розміщення загальних засад судочинства безпосередньо в тексті Основного закону покликане утвердити їх значущість для правосуддя.

Першим загальним принципом діяльності суддів вищих спеціалізованих судів в Україні є їх незалежність. Його сутність деталізована і статті 6 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», згідно з якою, здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на підставі Конституції і законів України та на засадах верховенства права. Втручання в здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово чи іншим способом з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом [31].

У наукових юридичних джерелах трапляються різні тлумачення поняття «незалежність суддів». Так, А. Рачинський та А. Огилько влучно зауважують, що незалежність суддів є необхідною умовою функціонування незалежної та авторитетної судової влади, здатної забезпечити об'єктивне та неупереджене правосуддя й ефективно захищати права людини і громадянські права та свободи. Принцип незалежності суддів означає самостійну процесуальну діяльність під час здійснення правосуддя, тобто під час розгляду та вирішення юридичних суперечок на основі експертизи й процедур, орієнтованих на професійну правову обізнаність суддів та за умов, що виключають зовнішній вплив на них [71].

С. Кічмаренко акцентує на тому, що незалежність судової влади є важливою частиною об'єктивного правосуддя відповідно до закону. Незалежність судової влади означає, що окремі судді вільні від впливу та втручання інших гілок влади й впливу приватних і політичних інтересів [72].

П. Горінов вважає, що незалежність судді полягає в його відносній автономії як посадової особи в системі органів судової влади та як суб'єкта процесуальних правовідносин під час судового процесу [73].

Ми впевнені, що принцип незалежності суддів є одним із базових, адже визначає саму сутність судової влади бути незалежною та безсторонньою у

вирішенні спорів. Особливо вагоме значення, враховуючи кричущість завдання з протидії корупції, цей принцип відіграє в діяльності суддів Вищого антикорупційного суду України, який і було створено для забезпечення незалежного суду над корупціонерами.

Наступний загальний принцип діяльності суддів вищих спеціалізованих судів України – це верховенство права. Принцип верховенства права настільки важливий та необхідний у державі, що відображений у статті 8 Конституції України. Хоча ця норма прямо не розкриває його змісту, але безпосередньо свідчить про те, що саме верховенство права як заперечення свавільної влади є ще одним конституційним принципом легітимності публічної влади [74, с. 61]. Цей принцип, на жаль, нормативно не закріплений у законодавчих джерелах, фактично тлумачення його змісту міститься лише в рішенні Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року, відповідно до якого верховенство права – це панування права в різних формах у суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення в правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема в закони, які за своїм змістом повинні бути пронизані передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо [75]. На нашу думку, слушною є позиція Р. Падалка, який пропонує закріпити поняття верховенства права не лише в правових позиціях Конституційного Суду України, а й на законодавчому рівні [74, с. 42].

Відсутність належного закріплення цього принципу неминує зумовлює плюралізм наукових позицій учених, зокрема, А. Колодій вважає, що принцип верховенства права необхідно розуміти як офіційне визнання того факту, що закон може існувати поза інституційною формою (нормативними актами) у формі рівної та справедливої міри свободи, яка виявляється в принципах правосвідомості, що є загальним і стає саморегуляцією використовуваних соціальних відносин [76, с. 175]. Натомість, на думку В. Гайворонського, принцип верховенства права означає, що верховенство права повинне регулюватися законом, а не інтересами тих, у владі яких воно перебуває в

будь-який момент. Завданням держави є регулювання відносин між усіма суб'єктами на підставі закону [77].

У контексті правильного розуміння верховенства права важливим є й відмежування верховенства права від верховенства закону. Так, П. Рабінович наголошує, що принцип верховенства права – це не те саме, що принцип верховенства закону. Відмінність між ними зумовлена різним розумінням права й справедливості. Панування закону означає насамперед верховенство правового закону, оскільки не кожен закон є саме таким. Додержання змісту закону є важливим показником верховенства права [78].

Загалом роль суду в забезпеченні верховенства права полягає насамперед у захисті загальновизнаних прав і свобод людини. Суду надані широкі повноваження, наприклад, суди здійснюють правозастосовну діяльність, під час якої відбувається інтерпретація норм права, і створення нових правових положень. Суди вищих інстанцій створюють прецедентну практику, що виконує подвійну функцію, а саме: 1) роз'яснення порядку застосування законодавства; 2) спрямування розвитку судової практики за допомогою видання рішень прецедентного характеру [79, с. 82].

Водночас не зважаючи на провідну роль принципу верховенства права, аналізування судової практики України засвідчує, що суди, навіть на рівні вищих судових інстанцій, переважно обмежуються лише формальним посиланням на принцип верховенства права, коли звернення до нього не впливає на вирішення справи по суті. У деяких випадках суди посилаються на практику Європейського суду з прав людини, яка розкриває певні вимоги, що впливають зі змісту норми права, проте не наважуються сформулювати відповідні вимоги, що доповнюють зміст норми права. У юридичній практиці України спостерігається наявність судових рішень, коли верховенство закону використовують всупереч своїй сутності, щоб обґрунтувати можливість відступу від принципу законності в діяльності органів влади. Цей факт призводить до недовіри суспільства до судової системи, що, також, унеможлиблює повноцінну реалізацію верховенства права у державі [80, с. 70].

Третій загальний принцип діяльності суддів вищих спеціалізованих судів України – це здійснення правосуддя виключно судом (стаття 127 Конституції України). Даний принцип більш детально розкрито в статті 5 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», згідно з якою правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Особи, які привласнили функції суду, несуть відповідальність, установлену законом. Народ бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних [31].

Судова влада повинна бути надзвичайно авторитетною. Під час здійснення правосуддя судді мають адміністративні повноваження. Суд діє від імені держави і представляє її. Він має можливість підкорити своїй волі та змусити вжити певних заходів. Принцип здійснення правосуддя лише судом означає основне та керівне нормативне положення, згідно з яким судова влада здійснюється виключно судами, встановленими Конституцією та нормами Закону України «Про судоустрій та статус суддів». Юридичну природу судової влади з огляду на її роль і місце можна охарактеризувати таким чином: 1) одна з обов'язкових гілок державної влади для правової держави, яка, по-перше, є результатом політичного балансу між законодавчою та виконавчою владою, по-друге – утримує інші гілки влади в межах конституційної законності, тобто є носієм політичної стабільності та розвитку громадянського суспільства в державі; 2) гарант реалізації принципів правової держави; 3) пов'язана з принципом верховенства права, здійснення якого неможливо без існування самої судової влади; 4) судову владу наділено функцією захисту прав і свобод людини й громадянина [81, с. 9].

Четвертим загальним принципом діяльності суддів вищих спеціалізованих судів в Україні є рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом. Стаття 9 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» конкретизує цей принцип, зазначаючи, що правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед

законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак. Суд створює такі умови, за яких кожному учасникові судового процесу гарантується рівність у реалізації наданих процесуальних прав та виконанні процесуальних обов'язків, визначених процесуальним законом [31].

На наше переконання, рівність перед законом та судом усіх осіб як принцип правосуддя – це поширення використовуваних у правозастосовній діяльності суду норм матеріального й процесуального прав, установлених у нормативних правових актах різних органів державної влади та органів місцевого самоврядування, на всіх осіб однаково з іншими за можливості допустимого в рамках обґрунтованості, пропорційності та об'єктивної виправданості нерівного становища (встановлення винятків у вигляді правових переваг, стримувань, додаткової відповідальності та гарантій), обумовленого необхідністю виконання соціально значущої посадової функції і додержання балансу інтересів особистості, суспільства і держави [82, с. 118].

Наступна група принципів діяльності суддів вищих спеціалізованих судів – це організаційні принципи. До організаційних принципів діяльності суддів вищих спеціалізованих судів належать основні засади побудови судової системи та статусу суддів: єдність судової системи і статусу суддів; спеціалізація, недоторканність і професіоналізм суддів.

Перший з організаційних принципів – це єдність судової системи і статусу суддів. Загалом категорія «судова система» вміщує два окремих структурних поняття «судова» та «система». У Великому тлумачному словнику сучасної української мови «система» визначається як: 1) порядок, зумовлений правильним, планомірним розміщенням та взаємним зв'язком частин чогонебудь; 2) сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням; 3) будова, структура, що становить єдність закономірно розміщених та функціонуючих частин тощо [83].

Вітчизняний законодавець передусім оперує юридичною категорією «єдність судової системи». Проте ця категорія є видовою щодо родової категорії «єдність судової влади». За визначенням І. Юркевич, єдність судової влади – це складноструктурована багатокomпонентна її якість, у якій виділяють певні її складові. Такими компонентами є єдині цілі та завдання судової влади, організаційно-правова єдність, єдині принципи організації й діяльності, функції, основні суб'єкти, механізми та взаємозв'язки елементів судової влади, які лише в сукупності та взаємодії надають цьому складно організованому об'єкту якості єдності [84, с. 15]. Відповідно до статті 17 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» єдність системи судоустрою забезпечується: 1) єдиними засадами організації та діяльності судів; 2) єдиним статусом суддів; 3) обов'язковістю для всіх судів правил судочинства, визначених законом; 4) єдністю судової практики; 5) обов'язковістю виконання на території України судових рішень; 6) єдиним порядком організаційного забезпечення діяльності судів; 7) фінансуванням судів виключно з Державного бюджету України; 8) вирішенням питань внутрішньої діяльності судів органами суддівського самоврядування [31].

Вважають, що принцип єдності характерний здебільшого для тих судових систем, які мають один найвищий судовий орган – вищий суд країни, що має право переглядати рішення всіх нижчих судів, давати їм роз'яснення, організувати їх роботу, представляти інтереси всіх судових органів країни у відносинах з іншими вищими державними органами країни, міжнародними інститутами. Водночас ми підтримуємо позицію І. Назарова та вважаємо, що принцип єдності судової влади набагато ширший за змістом і, крім єдиного управління судовою системою, передбачає консолідацію та додержання загальних принципів структури й функціонування судових органів, єдиний статус суддів, рівні умови фінансування та матеріально-технічного забезпечення судів, рівні права, представництво у судовому самоврядуванні всіх видів, виконання всіх судових рішень незалежно від того, який суд їх виніс тощо [83].

Щодо поняття «єдності статусу суддів», то єдність статусу суддів передбачає гарантії їх діяльності та впливає на реалізацію в конкретних правовідносинах суб'єктивних прав, що також є передумовою рівного стандарту додержання та захисту прав і свобод людини [85, с. 638]. Єдність правового статусу судді являє собою єдність їх правового становища, тобто правосуб'єктності, прав, обов'язків, гарантій, спільні цілі діяльності, спільне правове поле діяльності, а отже, сприяє більшій прозорості судової влади, її меншій замкнутості та кастовості. Водночас, суддя спеціалізованого суду має свій власний сегмент діяльності, виконує свої професійні обов'язки, обумовлені специфікою діяльності спеціалізованого суду, має особливий обсяг професійних, матеріально-правових та процесуально-правових знань, специфічний психотип тощо [86, с. 25].

Принцип спеціалізації є основоположним із погляду організації будь-якого з вищих спеціалізованих судів. Зважаючи на це, реалізація зазначеного принципу дає можливість правового регулювання суспільних відносин певних видів. Реалізація принципу судової спеціалізації дає можливість здійснення під час судочинства максимально врахувати особливості справ, які перебувають у провадженні відповідного суду.

На думку С. Глущенко посилення тенденції спеціалізації в діяльності вищих спеціалізованих судових органів повною мірою відображає різноплановість діяльності суспільства у тій чи іншій сфері, зокрема, в галузях протидії корупційним кримінальним правопорушенням та правопорушенням у сфері інтелектуальної власності. Це має наслідком і відмінність у підходах до правового регулювання цих галузей. Отже, судова спеціалізація надає додаткові гарантії справедливого правосуддя [87, с. 13-14].

Водночас не всі науковці позитивно висловлюються щодо важливості спеціалізації судів. Зокрема, О. Намясенко зауважує, що відповідно до положень статті 125 Конституції України створення надзвичайних та особливих судів не допускається. Оскільки Законом передбачено, що зазначені суди одночасно повинні бути вищими судами й судами першої

інстанції, складається враження, що закладаються підвалини для створення особливих судів із виключними повноваженнями щодо розгляду справ із питань інтелектуальної власності та антикорупційних справ, це суперечить зазначеним положенням Конституції України. Крім того, кількість позовів, які можна віднести до справ про інтелектуальну власність, є незначною, що також підтверджує недоцільність створення окремого суду. Це засвідчує «штучність» створення спеціалізованих судів, що ще більше бентежить споживачів судових послуг – пересічних громадян [88, с. 98]. Доказом, на думку вченого, повинна стати й незначна кількість вироків щодо топ корупціонерів, винесених Вищим антикорупційним судом.

На нашу думку, створення спеціалізованих судів є важливим та не суперечить статті 125 Основного закону, яка прямо закріплює можливість діяльності вищих спеціалізованих суддів. Спеціалізація суду є запорукою глибинних, системних знань судді у певній сфері та наявність досвіду розгляду певної категорії справ. А отже, ймовірність винесення правосудного та компетентного рішення зростає.

Стосовно зарубіжного досвіду колишніх радянських республік щодо спеціалізації суддів, хотілося б зазначити, що в Таджикистані та Киргизстані створені спеціалізовані суди, які розглядають спори, що випливають з економічної діяльності (економічні суди в Таджикистані, міжрайонні суди в Киргизстані). Водночас економічні суди в Таджикистані замикаються на власній вищій інстанції – Вищому економічному суді. Подібна ситуація простежується в Узбекистані: там господарські суди замикаються на Вищому господарському суді.

У Туркменістані, навпаки, економічні суди (так звані арбітражні) не виділені в особливу систему, а замикаються на Верховному суд, який має у своєму складі колегію з арбітражних справ. У Казахстані діє така сама модель – міжрайонні економічні суди замикаються на Верховному суді [89].

Наступний організаційний принцип закріплено в статті 126 Конституції України – недоторканість суддів. Недоторканість судді – це не особистий

привілей громадянина, який обіймає посаду судді, а засіб захисту публічних інтересів і насамперед інтересів правосуддя [86]. Він обумовлений особливим режимом роботи судді, підвищеним професійним ризиком, незалежним здійсненням ним правосуддя.

Майже всі сучасні держави створюють додаткові правові механізми для забезпечення незалежності та неупередженості судів та суддів. Принцип незалежності складається з двох елементів: інституціональної (організаційної) та функціональної незалежності судової влади та незалежності самих суддів. Недоторканність – це поєднання двох елементів: невідповідальності й недоторканості, що відрізняються способом дії суддів [90]. Імунітет судді – це сукупність захисних механізмів, що містяться в усій структурі суддівського імунітету. Тому потрібно визначити його основні елементи: 1) індемнітет як невідповідальність судді за виражену ним під час здійснення правосуддя думку чи прийняте рішення, якщо рішенням суду, що набрало чинності, не буде встановлена вина судді у зловживанні; 2) матеріально-правовий імунітет – визначає межі цивільно-правової відповідальності судді; 3) процесуальний імунітет – складається з ускладненої процедури притягнення судді до кримінальної, адміністративної, дисциплінарної відповідальності, а також особливого порядку провадження окремих слідчих дій, які передбачають ускладнення відповідних процедур [91, с. 80].

Цей принцип детально закріплений у статті 49 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», згідно з якою суддя є недоторканим. Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку суду, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним судові рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку. Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна чи адміністративна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком:

1) якщо Вищою радою правосуддя надано згоду на затримання судді у зв'язку з таким діянням; 2) затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину.

Суддя не може бути підданий приводу чи примусово доставлений до будь-якого органу або установи, крім суду, за винятком випадків, зазначених у частині другій цієї статті. Судді може бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення лише Генеральним прокурором або його заступником. Суддя може бути тимчасово відсторонений від здійснення правосуддя на строк не більше ніж два місяці у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника в порядку, встановленому законом. Рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя ухвалюється Вищою радою правосуддя.

Продовження строку тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності здійснюється в тому самому порядку на строк не більше ніж два місяці. Клопотання про продовження строку такого відсторонення судді від здійснення правосуддя подається Генеральним прокурором або його заступником не пізніше десяти днів до закінчення строку, на який суддю було відсторонено. Вимоги до клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності встановлюються процесуальним законом.

У разі ухвалення органом, що розглядає справи про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів, рішення про застосування до судді дисциплінарного стягнення у вигляді подання про звільнення судді з посади такий суддя автоматично тимчасово відстороняється від здійснення правосуддя до ухвалення рішення про його звільнення з посади Вищою радою правосуддя. Суддя на час тимчасового відсторонення від здійснення

правосуддя позбавляється права на отримання доплат до посадового окладу судді.

Проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися лише з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора або його заступника, керівника регіональної прокуратури або його заступника. Кримінальне провадження щодо обвинувачення судді у вчиненні кримінального правопорушення, а також ухвалення рішення про проведення щодо судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, застосування запобіжних заходів не можуть здійснюватися тим судом, у якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді.

У разі якщо згідно із загальними правилами визначення юрисдикції кримінальне провадження стосовно судді повинне здійснюватися або рішення про проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій або застосування запобіжних заходів повинні ухвалюватися тим судом, у якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, кримінальне провадження або ухвалення рішення про проведення оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій здійснюється судом, найбільш територіально наближеним до суду, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, іншої адміністративно-територіальної одиниці (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва чи Севастополя), якщо інший суд не визначений процесуальним законом [31].

Питання недоторканності судді традиційно породжує питання невідповідності презумпції невідворотності покарання та рівності громадян перед законом і судом, адже створює певне привілейоване становище для судді. Водночас, на нашу думку, наявність імунітету в суддів є гарантією їх незалежності та елементом захисту за винесені ними рішення.

Принцип професіоналізму суддів полягає в тому, що суддя як особа, уповноважена здійснювати правосуддя, повинна бути наділена певними особистісними якостями. Ключове місце, безперечно, займає професіоналізм

судді. Формування професіонала повинне бути здійснене, ще до того моменту, як особа стане суддею. Тому законодавець передбачає низку вимог до посади судді. По-перше, суддею може стати лише громадянин України, який відповідно до Конституції України та Закону України «Про судоустрій та статус суддів» призначений суддею, займає штатну суддівську посаду в одному з судів України і здійснює правосуддя на професійній основі [31]. На посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодшого тридцяти та не старше шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою [32].

Відповідно до Світової хартії судді, затвердженої Міжнародною асоціацією суддів 17 листопада 1999 року, зі змінами, внесеними 14 листопада 2017 року, до посади судді висуваються особливі вимоги щодо приймання на роботу, навчання і призначення, а також просування по службі та оцінювання роботи. Зокрема, прийняття на роботу, підбір суддів повинні здійснюватися лише на основі об'єктивних критеріїв, що можуть забезпечити професійну кваліфікацію. Підбір повинен проводитися незалежно від статі, етнічного або соціального походження, філософських і політичних поглядів чи релігійних переконань. Проходження початкової підготовки і навчання на місці роботи, необхідні для забезпечення незалежності судової влади, а також високої якості ефективності судової системи, складають право та обов'язок судді. Таке навчання повинне бути організоване під керівництвом судових органів. Підбір та призначення кожного судді повинні здійснюватися на основі об'єктивних і прозорих критеріїв з урахуванням відповідної професійної кваліфікації. Суддю повинен підбирати незалежний або аналогічний орган. За винятком додержання принципу старшинства, суддя може бути просунутий по службі виключно з урахуванням якостей і заслуг, продемонстрованих під час виконання суддівських обов'язків, на основі об'єктивних і протилежних оцінок. Рішення про просування по службі повинні ухвалюватися з додержанням принципу прозорості, передбаченого законом. Вони можуть

бути винесені лише на прохання судді або з його згоди. Якщо ухвалюються рішення про відхилення клопотання судді про просування по службі, то такому повинна бути надана можливість оскаржити це рішення.

У країнах, де оцінюють суддів, оцінка повинна бути передусім якісною і ґрунтуватися на заслугах, а також професійних, особистих і соціальних навичках судді; що стосується просування по службі з можливістю виконання управлінських функцій, оцінка повинна ґрунтуватися на управлінських навичках судді. Оцінювання повинне проводитися на основі попередньо опублікованих об'єктивних критеріїв. Процедура оцінювання передбачає залученість відповідного судді, якому повинна бути надана можливість оскаржити рішення в незалежному органі. Ні в якому разі судді не можуть оцінюватися на основі винесених ними рішень [92].

Остання група принципів судової влади – це процесуальні. До функціональних принципів належать: державна мова судочинства, гласність, колегіальний розгляд судових справ, змагальність, розумні строки розгляду справи судом, право на оскарження судового рішення, обов'язковість судового рішення.

Відповідно до статті 10 Конституції України державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантуються вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом [32]. Мова здійснення судочинства – складова державного суверенітету та конституційного ладу і є одним з атрибутів судочинства, що забезпечує встановлений правовий порядок, невід'ємно супроводжує процес реалізації державою її владних повноважень [93, с. 48]. Принцип державної мови судочинства закріплено у статті 12 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», у якій зазначено, що судочинство і діловодство в судах України

проводяться державною мовою. Суди забезпечують рівність прав громадян у судовому процесі за мовною ознакою. Суди використовують державну мову в процесі судочинства та гарантують право громадян на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють [31]. Загалом мова є одним із найважливіших питань державної політики під час здійснення правосуддя, оскільки вона має не лише юридичні, а й політичні та соціальні наслідки. Легальне визначення мови тісно пов'язане з такими питаннями, як національний та державний розвиток, повага прав національних меншин і право усіх на доступ та розуміння системи правосуддя. Існує чітке визначення такого поняття, оскільки мова реалізації (процедури) в законі важлива для повного та об'єктивного розслідування всіх обставин справи, пошуку істини, забезпечення прав та законності інтереси учасників судового розгляду та здійснення правосуддя [93, с. 49].

Поряд із тим Основний закон не виключає можливості використання мов національних меншин у судовому процесі. Подібна можливість узгоджується з конституційною гарантією вільного розвитку, використання й захисту мов національних меншин в Україні та принципом рівності всіх громадян перед законом, одним з імперативів якого є недопущення обмежень прав громадян, зокрема учасників судового процесу, за мовною ознакою (частини перша, друга статті 24 Основного закону України).

Конституційний Суд України вважає, що встановлення законодавчих можливостей використання в судочинстві регіональних мов або мов меншин потрібно розглядати також в аспекті забезпечення реалізації прав кожного на звернення до суду, якщо його права чи свободи порушені або порушуються, та на захист своїх прав будь-якими не забороненими законом засобами; гарантування права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (частини перша, друга, п'ята статті 55 Конституції України). Реалізація такого права за певних обставин залежить від забезпечення конституційної гарантії щодо вільного використання в Україні російської та інших мов

національних меншин України (частина третя статті 10 Конституції України). Отже, положення статті 12 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» спрямовані на забезпечення вільного доступу до суду осіб, які володіють регіональними мовами або мовами національних меншин, і жодною мірою не суперечать загальному принципу здійснення судочинства державною мовою в судах України, закріпленому в частині першій цієї статті. Таким чином, Основним законом України закладено конституційні основи для використання української мови як мови судочинства та одночасно гарантовано рівність прав громадян у судовому процесі за мовною ознакою [94 ,с. 173].

Наступний процесуальний принцип діяльності суддів вищих спеціалізованих судів – це гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами. Аналіз законодавства дозволяє зауважити, що цей принцип є досить деталізованим. Адже текст статті 11 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» системно та послідовно розкриває всі його сутнісні аспекти. Зокрема, в ній зазначено, що судові рішення, судові засідання та інформація щодо справ, які розглядаються судом, є відкритими, крім випадків, установлених законом. Ніхто не може бути обмежений у праві на одержання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Будь-яка особа має право на вільний доступ до судового рішення в порядку, встановленому законом. Інформація про суд, який розглядає справу, сторони спору та предмет позову, дату надходження позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення, стадії розгляду справи, місце, дату і час судового засідання, рух справи з одного суду до іншого є відкритою та повинна бути невідкладно оприлюднена на офіційному вебпорталі судової влади України, крім випадків, установлених законом. Розгляд справ у судах відбувається відкрито, крім випадків, установлених законом. У відкритому судовому засіданні мають право бути присутніми будь-які особи. У разі вчинення особою дій, що свідчать про неповагу до суду або учасників судового процесу, така особа за вмотивованим судовим рішенням може бути видалена із зали судового

засідання. Особи, присутні в залі судового засідання, представники засобів масової інформації можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис із використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без одержання окремого дозволу суду, але з урахуванням обмежень, установлених законом. Трансляція судового засідання здійснюється з дозволу суду. Якщо всі учасники справи беруть участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, здійснюється транслявання перебігу судового засідання в мережі «Інтернет» в обов'язковому порядку. Проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, а також трансляція судового засідання повинні здійснюватися без створення перешкод у веденні засідання і здійсненні учасниками судового процесу їх процесуальних прав. Суд може визначити місце в залі судових засідань, з якого повинні проводитися фотозйомка, відеозапис. Розгляд справи у закритому судовому засіданні допускається за вмотивованим рішенням суду виключно у випадках, визначених законом. Під час розгляду справ перебіг судового процесу фіксується технічними засобами в порядку, встановленому законом. Учасникам судового процесу на підставі судового рішення забезпечується можливість брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції у порядку, встановленому законом. Обов'язок забезпечити проведення відеоконференції покладається на суд, який отримав судове рішення про проведення відеоконференції, незалежно від спеціалізації та інстанції суду, який ухвалив таке рішення. Судові засідання проводять виключно в спеціально обладнаному для цього приміщенні суду – залі засідань, що придатна для розміщення сторін та інших учасників судового процесу і дає можливість реалізовувати надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки [31]. Подібна деталізація не залишає підстав для припущень, доповнень та уточнень. Важливість реалізації цього принципу полягає в необхідності побудови довіри до судової системи, яка, на превеликий жаль, нині відповідно до даних соціологічних досліджень є втраченою.

Принцип колегіального розгляду судових справ закріплено в частині 1 статті 15 Закону України «Про судоустрій та статус суддів». Існування цього принципу покликане попередити необ'єктивність, упередженість, залежність суддів. Водночас існування колегіальності ставить під сумнів можливість урахування власного переконання судді, що повинне ґрунтуватися на особливості його світоглядної позиції, життєвого досвіду та правової свідомості. Крім того, проблемним є й забезпечення розумності строків судового розгляду в умовах незначної кількості суддів у вищих спеціалізованих судах України. Наприклад, сумнівною виглядає можливість Вищого суду з питань інтелектуальної власності у складі лише 21 судді забезпечити своєчасний та якісний колегіальний розгляд справ не лише як судом першої, а й апеляційної інстанції. Для прикладу, лише за 2016 рік до судів першої інстанції надійшло 997 позовних заяв щодо спорів інтелектуальної власності (647 – у порядку господарського, та 350 – у порядку цивільного судочинства) [95].

Ще один принцип цієї групи – це змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і доведенні перед судом їх переконливості. Змагальність є інструментом об'єктивного й всебічного дослідження обставин справи, пошуку істини. За такого конструювання змагальності участь рівноправних сторін була покликана попередити односторонній характер виявлених обставин, а активність суду повинна була дозволити провести їх повне й всебічне дослідження, для того щоб винести вирок, що відповідає дійсним подіям. Якщо ж сторони незалежно одна від одної виконують функції обвинувачення й захисту, то повинен бути незалежний від них суд. Лише за такої умови захист знаходить реальну можливість відстоювати свої права та інтереси. Саме така побудова судового процесу забезпечує повне й всебічне дослідження справи. Кожний доказ перевіряють і кожен обставину досліджують під кутом зору і звинувачення, і захисту; суд має можливість з'ясувати і зважити всі доводи й дані як на користь обвинувачення, так і в користь, наприклад, обвинуваченого (підсудного) [96].

Щодо наступного принципу, то ним є забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення (стаття 129 Конституції України) [32]. Загалом консолідація на конституційному рівні забезпечення права на оскарження судового рішення свідчить про фундаментальний характер цього принципу справедливості, його значення для створення справедливого суду в Україні відповідно до стандартів керованої демократичної держави через верховенство права. Принцип забезпечення права на оскарження судового рішення полягає в тому, що кожному гарантується право перегляду судового рішення, що стосується його прав, свобод чи інтересів, вищим судом у порядку, передбаченому процесуальним законодавством, для виправлення помилок, допущених судом, гарантії права та законних інтересів осіб, які беруть участь у процесі, а також установлює законність і справедливість провадження. Він безпосередньо пов'язаний і визначає право особи на судовий захист [97].

Хотілося б звернути увагу на особливість процесу оскарження рішень у рамках діяльності Вищого антикорупційного суду та Вищого суду з питань інтелектуальної власності, які одночасно є як «вищими спеціалізованими», так і «судами першої інстанції». Такий підхід є певною мірою суперечливим, адже статус «вищого» суду передбачає існування «нижчих» стосовно нього судів, яких щодо вищих спеціалізованих судів Закон України «Про судоустрій і статус суддів» не передбачає. Водночас використання терміна «вищий» у назві цих судів дослідники намагаються пояснити його значенням як «якості певного предмета, властивій йому більшою мірою, ніж іншому» [98 с. 85]. Проте наведене обґрунтування видається невиправданим, оскільки у такому значенні про «вищий» характер таких судів йдеться у значенні їх винятковості та особливості. А це є прямим порушенням частини 6 статті 125 Конституції України, згідно з якою створення надзвичайних та особливих судів не допускається. Поряд із цим виникають проблеми щодо касаційного перегляду рішень цих судів. Так, зважаючи на викладене положення, останнє також може

здійснюватися лише Верховним Судом. Таким чином, мова йтиме про поєднання в одному судовому органі повноважень двох інстанцій, що суперечить міжнародним стандартам належного суду. Водночас частина 2 статті 37 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає у структурі Верховного Суду, крім відповідних касаційних судів, наявність Великої Палати, що є постійно діючим колегіальним органом Верховного Суду, організаційно й процесуально відокремленим від касаційних судів. Однак аналіз повноважень Великої Палати, наведених у частині 2 статті 45 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», дозволяє дійти висновку, що законодавець передбачає її дію як суду касаційної інстанції лише у визначених законом випадках із метою забезпечення однакового застосування норм права касаційними судами. Тобто касаційний перегляд рішень вищих спеціалізованих судів у переліку повноважень Великої Палати не передбачений, і його впровадження потребуватиме перегляду статусу цього органу й відповідного внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [99]. Таким чином, аналізований принцип має особливі прояви в діяльності вищих спеціалізованих судів.

Обов'язковість судового рішення як функціонального принципу діяльності вищих спеціалізованих судів України є невід'ємним елементом сучасної демократичної держави. Виконання рішення суду є вираженням фактичного рівня захисту прав і свобод людини, який може надати держава. Саме з цієї причини ця тема привертає увагу як науковців, так і практиків. Ця проблема однаково стосується всіх пересічних громадян, які стикаються з порушенням своїх прав і потребують їх ефективного захисту [100, с. 171].

Обов'язковість судового рішення закріплена в статті 13 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» та означає, що судові рішення, які набрали чинності, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Обов'язковість урахування (преюдиційність) судових рішень для

інших судів визначається законом. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд у межах повноважень, наданих йому законом. Невиконання судових рішень має наслідком юридичну відповідальність, установлену Законом. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи не можуть ухвалювати рішення, що скасовують судові рішення або припиняють їх виконання. Судові рішення інших держав, рішення міжнародних арбітражів, рішення міжнародних судових установ та аналогічні рішення інших міжнародних організацій щодо вирішення спорів є обов'язковими до виконання на території України за умов, визначених законом, а також відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [31].

Принцип розумних строків розгляду справи судом закріплений у статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод і гарантує кожній фізичній або юридичній особі право на розгляд судом упродовж розумного строку цивільної, кримінальної, адміністративної або господарської справи, а також справи про адміністративне правопорушення, в якій вона є стороною [101]. Цей принцип продубльовано і в національному законодавстві: у статті 7 Закону України «Про судоустрій та статус суддів». Водночас сутність розумних строків законодавцем не розкрита. Основне питання, що постає: який строк потрібно вважати розумним та як його визначити. Вважаємо, передусім, що цей строк охоплює собою все провадження. Строк, який беруть до уваги, передбачає апеляційне й конституційне провадження, якщо його результати можуть вплинути на результат розгляду справи [102, с. 46].

Реалізація цього принципу, на жаль, завжди ставиться під сумнів в Україні. Адже повільність, неоперативність роботи судів є однією з «хвороб правосуддя» [103]. Цією хворобою уражена більшість (якщо не вся) судова система. Крім того, як засвідчує національна судова статистика, вона часто набирає хронічних форм. Як справедливо зазначається в науковій юридичній літературі, недодержання строків не лише порушує право людини на захист, а

й породжує негативне ставлення до судової влади, нехтування законом, що стає критичним для країни та погіршує її міжнародний імідж [104].

Ураховуючи специфіку діяльності вищих спеціалізованих судів в Україні, хотілося б зауважити, що окремі принципи правосуддя властиві лише деяким із судів. Така ситуація зумовлена особливостями повноважень та специфікою діяльності тих чи інших судів. Зокрема, судді Вищого антикорупційного Суду керуються, крім зазначених, ще й такими принципами. По-перше, принципом підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором. Підтримання прокурором публічного обвинувачення в суді є важливим аспектом діяльності прокурора-обвинувача. Саме тому велике значення для реалізації прокурором обвинувальної функції має належна підготовка прокурора до підтримання публічного обвинувачення. На жаль, як свідчить практика, іноді прокурори не готуються належним чином до судового розгляду та підтримання публічного обвинувачення, і наслідком такого недбалого ставлення можуть бути відмова прокурора від підтримання обвинувачення, винесення судом виправдувального вироку тощо [105, с. 159]. Більше того, відсутність підготовки може бути й атрибутом затягування судового розгляду, що є порушенням процесуальних прав обвинуваченого. Тому завданнями судді є забезпечення нагляду за належністю реалізації цього принципу та недопущення зловживань із боку представників публічного обвинувачення. Особливістю публічного обвинувачення у Вищому антикорупційному суді є суб'єкт його реалізації, оскільки відповідно до пункту 3.6 Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора підтримання публічного обвинувачення в суді в кримінальних провадженнях, що розслідувалися Національним антикорупційним бюро України, покладається саме на Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру [106].

По-друге, принципом забезпечення права на захист. Стаття 59 Конституції України проголошує право кожного на правову допомогу та вільний вибір захисника своїх прав [32]. Згідно зі статтею 10 Закону України

«Про судоустрій та статус суддів» кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, визначених законом, держава забезпечує надання професійної правничої допомоги безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав та особи, яка надає правничу допомогу. Для надання професійної правничої допомоги діє адвокатура. Забезпечення права на захист від кримінального обвинувачення та представництво в суді здійснюються адвокатом, за винятком випадків, установлених законом. Витрати учасників судового процесу на професійну правничу допомогу відшкодовуються в порядку, визначеному законом [31].

Категорію захисту розглядають у вузькому та широкому значеннях. У широкому розумінні захист – це діяльність, що протидіє незаконним діям проти кожного учасника процесу і на всіх етапах. З огляду на це категорію «захист» потрібно вважати метою всіх кримінальних проваджень, які відповідно до статті 2 Кримінально-процесуального кодексу України спрямовані, зокрема, на захист прав, свобод та законних інтересів усіх учасників кримінального провадження. Захист у вузькому розумінні – певний вид кримінально-процесуальної діяльності суб'єктів зі сторони захисту, спрямований на спростування кримінального переслідування, виявлення обставин, що спростовують підозру, виправдання обвинуваченого, виключення або пом'якшення його відповідальності, пом'якшення покарання, захист особистих та майнових прав, сприяння реабілітаційному закладу, запобігання порушенням та невинуватим обмеженням прав і свобод фізичних осіб у разі застосування заходів щодо забезпечення кримінального провадження й відновлення прав, свобод та законних інтересів захисту. Метою такої діяльності потрібно визначати функцію кримінально-правового захисту [107, с. 18].

По-третє, принципом забезпечення доведеності вини. Неможливість притягнення особи до відповідальності без доведення її вини в установленому законом порядку є однією з найважливіших конституційних презумпцій. Засада забезпечення доведеності вини відображена не лише в актах національного законодавства, а й у міжнародно-правових документах:

- 1) Загальній декларації прав людини (ухвалена і проголошена Резолюцією 217А (III) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 10 грудня 1948 р.), частина 1 статті 11 якої проголошує: «Кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її винність не буде встановлена в законному порядку за допомогою прилюдного судового розгляду, за якого їй забезпечують усі можливості для захисту»;
- 2) Міжнародному пакті про громадянські й політичні права, де в пункті 2 статті 14 зазначено: «Кожен обвинувачений у кримінальному злочині має право вважатися невинним до того часу, поки винність його не буде доведена згідно із законом» [108, с. 101].

У юридичній літературі зазначено, що реалізація конституційної вимоги щодо забезпечення вини можлива за умови додержання таких умов: 1) умови імперативного характеру щодо «забезпечення», виявом якої в кримінальному процесі є його публічність; 2) умови щодо додержання презумпції невинуватості як конституційної гарантії прав і свобод осіб, залучених до кримінального процесу; 3) доведеність вини як результат доказування, що врівноважує публічні та приватні інтереси суб'єктів кримінального процесу [109, с. 163].

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, хотілося б наголосити, що принципи діяльності суддів вищих спеціалізованих судів в Україні – це основні конструкції судової влади, які визначають вектор правосуддя та його основоположні ідеї. Ознаками цих принципів є їх обов'язкове закріплення в законодавчих актах (Конституції України, Законі України «Про судоустрій та статус суддів»), здійснення за допомогою механізму реалізації правових норм та визначення змісту або механізму реалізації правових норм. Запропоновано класифікувати принципи діяльності суддів вищих спеціалізованих судів в Україні на загальні, що розвивають та закріплюють у спеціальних законах незалежність суддів, відносини, властиві різним гілкам влади; організаційні, тобто такі, які регулюють відносини щодо організації судової системи, структуру її органів, статусу суддів та процесуальні, які регулюють відносини,

що виникають під час здійснення конкретного виду судочинства. Визначено принципи, характерні для діяльності Вищого антикорупційного суду: підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, забезпечення права на захист, забезпечення доведеності вини.

Висновки до розділу 1

1. Статусом є правове становище суб'єкта права – громадянина чи юридичної особи, що характеризується й визначається організаційно-правовою формою, статутом, свідоцтвом про реєстрацію, правами та обов'язками, відповідальністю, повноваженнями, що впливають із законодавчих і нормативних актів.

2. Правовим статусом є сукупністю загальних прав, що визначають правоздатність, й основних прав та обов'язків, невід'ємних від осіб, органів, організацій, юридичних осіб.

3. Поняття адміністративно-правового статусу є складним та системним, а отже, може трактуватися в трьох розуміннях, систематизувавши які, можна констатувати, що роль адміністративно-правового статусу в процесі побудови правової держави та зміцненні адміністративно-правових відносин обумовлена необхідністю чіткого визначення компетенції суб'єктів, які беруть участь у визначених відносинах, для того щоб не створити умов для порушення правових приписів і водночас сприяти задоволенню інтересів учасників адміністративно-правових відносин.

4. Суддя – це професійна особа, яка обіймає суддівську посаду в суді України та має повноваження здійснювати правосуддя. Адміністративно-правовий статус судді охоплює елементи правового статусу судді як громадянина та суб'єкта, який єдиний може здійснювати правосуддя в Україні.

5. Адміністративно-правовий статус судді вищого спеціалізованого суду – сукупність прав; обов’язків; вимог, що висуваються до кандидата на посаду судді; завдань і повноважень судді; правових гарантій та юридичної відповідальності судді.

6. Судова влада – це незалежна гілка влади, яка належить виключно судам, що утворюють єдину судову систему, єдність якої забезпечується загальними принципами організації та функціонування судів, основним завданням яких є вирішення конфліктів між різними суб’єктами.

7. Доведено, суперечливість приводу ролі мсуду в суспільстві. Адже, з одного боку, суд має широкі повноваження, а з іншого – судова влада не може спиратися на підтримку виборців, як законодавча влада, чи на можливість широкого вживання силових механізмів, як виконавча влада. Крім того, неоднозначна роль судової влади й у політичному житті, громадянському суспільстві, ідеологічному розвитку.

8. Роль та значення вищих спеціалізованих судів багато в чому обумовлені їх специфічним статусом та передумовами їх створення. Наголошено на тому, що потреба у створенні спеціалізованих судів в Україні обумовлена гострою соціальною необхідністю протидії окремим видам порушень законодавства, що істотно впливають на рівень економічного, соціального, політичного розвитку держави та її іміджу на міжнародній арені.

9. Природу функцій судді вищого спеціалізованого суду України є дуже складною та поєднує функцію судді цього суду загалом та його функцію у конкретному судовому процесі. Остання полягає, зокрема, такому: 1) суддя здійснює слухання справи в рамках установлених процесуальних норм; 2) суддя досліджує відповідно до встановлених норм законодавства усі докази, доводи сторін, вивчає свідчення; 3) суддя приймає рішення, що повинне ґрунтуватися на об’єктивних та допустимих доказах, а також не може суперечити чинному законодавству.

10. Принципи діяльності судів вищих спеціалізованих судів – це основна, «несуча» конструкція судової влади, своєрідна система координат, у

рамках якої вона повинна розвиватися, й одночасно вектор, що визначає напрям цього розвитку. Вони є базовими нормативними основами функціонування органів судової влади.

11. Ознаками принципів діяльності суддів вищих спеціалізованих судів є: 1) нормативне закріплення; 2) здійснення за допомогою механізму реалізації правових норм; 3) визначення змісту або механізму реалізації правових норм.

12. Класифіковано принципи діяльності суддів вищих спеціалізованих судів в Україні на: 1) загальні, які розвивають та закріплюють у спеціальних законах незалежність суддів, відносини, властиві різним гілкам влади); 2) організаційні, тобто такі, які регулюють відносини щодо організації судової системи, структуру її органів, статусу суддів тощо; 3) процесуальні, які регулюють відносини, що виникають під час здійснення конкретного виду судочинства.

13. Охарактеризовано загальні принципи діяльності суддів вищих спеціалізованих судів в Україні: незалежність суддів, верховенство права, здійснення правосуддя виключно судом, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом. Зазначено, що ці принципи знайшли як міжнародно-правове, так і конституційне закріплення. А також деталізовані у профільному законі.

14. Визначено та проаналізовано організаційні принципи діяльності суддів вищих спеціалізованих судів в Україні: єдність судової системи і статусу суддів, спеціалізація, недоторканність, професіоналізм суддів.

15. Виокремлено функціональні принципи діяльності суддів вищих спеціалізованих судів в Україні. До функціональних принципів належать: державна мова судочинства, гласність судочинства, колегіальний та одноособовий розгляд судових справ, змагальність, розумні строки розгляду справи судом, право на оскарження судового рішення, обов'язковість судового рішення.

16. Специфіка діяльності Вищого антикорупційного суду зумовлює появу вузьких специфічних принципів організації та безпосереднього

здійснення його діяльності. Визначено, що у наукових джерел відсутній консенсус щодо видів та сутності таких принципів. Адже, класифікація принципів здійснюється на основі різних підстав. Запропоновано виділяти такі принципи діяльності суддів Вищого антикорупційного суду: підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, забезпечення права на захист, забезпечення доведеності вини. Дані принцип є похідними від традиційних принципів, проте ускладнені моделлю організації Вищого антикорупційного суду та його специфічними повноваженнями.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ЕЛЕМЕНТІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДДІВ ВИЩИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СУДДІВ В УКРАЇНІ

2.1. Характеристика вимог, що висуваються до кандидатів на посаду судді вищого спеціалізованого суду України

З'ясування сутності всіх складових елементів у структурі адміністративно-правового статусу судді вищого спеціалізованого суду України є запорукою об'єктивного та комплексного дослідження цієї правової категорії. Крім того, важливе значення відіграє й детальний аналіз юридичного змісту кожної з таких складових. Характеризуючи елементи адміністративно-правового статусу судді вищого спеціалізованого суду, хотілося б розпочати саме з вимог, що висуваються до кандидатів, які претендують на зайняття суддівських посад у цих судах. Авторитет судової влади залежить насамперед від її носіїв – суддів. Судова влада завжди перебуває в центрі уваги широкої громадськості, законодавців та науковців, а також міжнародної спільноти [108, с. 110]. Підбір професійних суддів по праву вважається одним із базових першочергових етапів кадрового забезпечення судочинства. Він полягає в сутнісному аналізуванні особистісних якостей претендента та на його основі – формуванні висновків про відповідність або навпаки невідповідність посаді судді [111, с. 70].

Важливість та значущість посади судді, на яких ми вже наголошували раніше, обумовлюють існування певних чітких вимог, яким повинна відповідати особа, яка претендує на зайняття цієї посади. Такі вимоги стосуються як професійних якостей спеціаліста, так і особистісних. На нашу думку, ці вимоги можуть бути загальними, тобто характерними для всіх суддів, а також специфічними, притаманними лише суддям вищих

спеціалізованих суддів та обумовлені специфікою підсудності конкретного вищого спеціалізованого суду.

Рисунок 2.1 – Вимоги до претендента на посаду судді вищого спеціалізованого суду

Загальні вимоги до кандидатів на посаду судді закріплені в статті 69 Закону України «Про судоустрій та статус суддів». До них належать такі: 1) належність до громадянства України; 2) віковий ценз (не молодше тридцяти та не старше шістдесяти п'яти років); 3) наявність вищої юридичної освіти; 4) стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років; 5) наявність високоморальних особистих якостей; 6) компетентність; 7) володіння державною мовою [31].

Принциповість загальних вимог зумовлює необхідність їх детального тлумачення. Першою з них є належність до громадянства України. Передусім варто зауважити, що, незважаючи на те, що відповідно до Основного Закону України на іноземців поширюється національний режим, все ж мають місце обмеження, зокрема, й щодо зайняття певних посад. Правосуддя в Україні здійснюється іменем України, тому зрозуміло, що виносити рішення повинна особа, яка належить до громадянства України. Згідно зі статтею 1 Закону України «Про громадянство України» громадянство України – правовий зв'язок між фізичною особою та Україною, що виявляється в їх взаємних правах та обов'язках [112]. Хотілося б відмітити, що обмежень для претендентів на посаду суддів щодо підстав набуття громадянства та строку

перебування в громадянстві України законодавством не визначено. Так, громадянами України є: 1) всі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 року) постійно проживали на території України; 2) особи, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних чи інших ознак, які на момент набрання чинності Законом України «Про громадянство України» (13 листопада 1991 року) проживали в Україні й не були громадянами інших держав; 3) особи, які прибули в Україну на постійне проживання після 13 листопада 1991 року і яким у паспорті громадянина колишнього СРСР зразка 1974 року органами внутрішніх справ України внесено запис «громадянин України», та діти таких осіб, які прибули разом із батьками в Україну і на момент прибуття в Україну не досягли повноліття, якщо зазначені особи подали заяви про оформлення належності до громадянства України; 4) особи, які набули громадянство України відповідно до законів України та міжнародних договорів України [112].

Наступний ценз, що висувається до претендента на посаду судді, – це віковий. Упродовж тривалого часу віковий ценз для судді в Україні становив двадцять п'ять років. Така вимога видавалася досить суперечливою, оскільки суддя повинен виносити рішення на основі внутрішнього переконання. Водночас говорити про сформованість внутрішнього переконання за умови відсутності життєвого досвіду дуже важко. Нині віковий ценз для судді підвищили та згідно зі статтею 127 Конституції України він становить тридцять років. Позитивним, на нашу думку, є й чітке регламентування граничного строку для зайняття суддівської посади – шістьдесят п'ять років [32].

Щодо зарубіжного досвіду, то, як свідчить практика, мінімальний вік для зайняття посади судді в Україні є одним із найнижчих. Для прикладу у Федеративній Республіці Німеччина мінімальний вік для претендування на посаду судді у вищих федеральних судах становить тридцять п'ять років. Як свідчить практика, професійними суддями у Великій Британії не стають особи,

молодші сорока років, частіше це особи, які досягли п'ятдесяти-річного віку. Водночас граничний вік для зайняття посади судді становлять сімдесят років. У Канаді на момент призначення вік більшості суддів складає близько п'ятдесяти років [113].

Ще однією важливою вимогою, що висувається до претендента на посаду судді, є наявність вищої юридичної освіти. Згідно зі статтею 5 Закону України «Про вищу освіту» підготовка фахівців із вищою освітою здійснюється за відповідними освітніми чи науковими програмами на таких рівнях вищої освіти: початковому рівні (короткий цикл) вищої освіти, першому (бакалаврському) рівні; другому (магістерському) рівні; третьому (освітньо-науковому / освітньо-творчому) рівні; науковому рівні [114]. Однак законодавець у частині 6 статті 69 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» чітко зазначає, що вищою юридичною освітою є лише вища юридична освіта ступеня магістра (або прирівняна до неї вища освіта за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста), здобута в Україні, а також вища юридична освіта відповідного ступеня, здобута в іноземних державах та визнана в Україні в установленому законом порядку Другий (магістерський) рівень вищої освіти передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до виконання завдань дослідницького та/або інноваційного характеру в певній галузі професійної діяльності. Магістр – це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та надається закладом вищої освіти (науковою установою) в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною або освітньо-науковою програмою [114].

На нашу думку, необхідність здобуття другого рівня вищої освіти обумовлена важливістю ґрунтовної теоретичної підготовки майбутнього судді, що не може бути цілком досягнута впродовж навчання за першим рівнем вищої освіти. Більше того, повноваження, які покладаються на суддю базуються на потребі вирішенні складних життєвих ситуацій, що потребують ухвалення інноваційних рішень. А здатність проведення глибинних

законодавчих досліджень та ухвалення на їх основі об'єктивних, обґрунтованих та правильних рішень може бути сформована лише впродовж навчання за другим рівнем вищої освіти. Саме тому, на нашу думку, наявність вищої юридичної освіти є цілком обґрунтованою та виваженою вимогою, що висувається до всіх претендентів на посаду судді.

Четверта вимога – це наявність стажу професійної діяльності у сфері права. У пункті 2.2 Пояснювальної записки до Європейської хартії про Закон «Про статус суддів» наголошено на тому, що, для того щоб відібрати кандидата, здатного виконувати обов'язки, пов'язані з посадою судді, правила щодо відбору та призначення повинні містити вимоги стосовно кваліфікації та попереднього стажу роботи. Це, наприклад, стосується систем, де обов'язковою умовою призначення є відповідний стаж (кількість років) роботи в правоохоронних або судових органах [115].

Стажем професійної діяльності у сфері права відповідно до частини 6 статті 69 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» є стаж професійної діяльності особи за фахом після здобуття нею вищої юридичної освіти [31]. В Україні стаж професійної діяльності для судді повинен бути щонайменше п'ять років. У Великобританії більшість судових посад потребують відповідної юридичної кваліфікації, яка триває впродовж п'яти чи семи років залежно від інстанції суду [116]. Водночас мають місце й випадки, коли формальних вимог до юридичного стажу претендента на посаду судді взагалі не висувають, наприклад, у Туркменістані [89, с. 206].

В Україні стаж роботи в галузі права визначається на підставі записів у трудовій книжці. У необхідних випадках можуть бути затребувані копії наказів про призначення на посаду, посадові інструкції та інші відомості про характер роботи, яку виконує чи виконував кандидат на посаду судді. Також до такого стажу може бути зарахована робота на інших посадах, за умови якщо вона безпосередньо пов'язана із захистом прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб, зміцнення законності та правопорядку й потребує знань у різних галузях права та вміння застосовувати їх на практиці [117, с. 35].

У цьому контексті слушним видається чітке окреслення повного переліку посад, робота на яких буде зараховуватися до стажу роботи в галузі права під час призначення особи на посаду судді. Наприклад, Л. Скомороха вважає за необхідне розмістити такий перелік безпосередньо в тексті Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [117, с. 35]. Водночас на нашу думку, можна обмежитися й роз'ясненням Вищої ради правосуддя чи Вищої кваліфікаційної комісії суддів.

Щодо компетентності судді, то частково ми це поняття проаналізували в попередньому розділі. Єдине, на чому хотілося б наголосити – це те, що компетентність судді не може бути обмежена лише професійною обізнаністю у законодавстві, процедурах відправлення правосуддя, вона повинна вміщувати психологічну та комунікативну компетентності.

Психологи, не зменшуючи значення професійної підготовки та досвіду роботи, акцентують на розвитку психічних якостей судді. А. Марцинкевич, пропонуючи в своєму дослідженні методику професійного психологічного відбору кандидатів на посади суддів, наводить думку, що в основним завданням професійно-психологічного відбору кандидатів на посаду судді є експертиза професійної придатності кандидата за психологічними та психофізіологічними ознаками й проведення на цій основі довгострокового прогнозу ефективності його подальшої професійної діяльності [118, с. 224]. Цей аспект професійної компетентності суддів надзвичайно важливий тому, що судді належать до групи професіоналів, значною мірою схильних до синдрому «емоційного вигорання», як представників комунікативної професії, професії типу «людина-людина». Водночас причинами професійних змін у суддів стають як «зовнішні» (великий обсяг інформації, «контроль» за діяльністю судді з боку вищих судових інстанцій), так і «внутрішні» (усвідомлення високої відповідальності, значущість оцінювання з боку колег, сумніви у процесі прийняття рішення, брак практичного досвіду) фактори [119]. Саме тому важливим є проведення психологічного тестування та співбесіди з психологом з метою з'ясування рівня психологічної стійкості й готовності особи до виконання функцій судді.

Стосовно комунікативної складової, то згідно з коментарем до Бангалорських принципів поведінки суддів суддя не повинен висловлювати необґрунтованих та образливих зауважень на адресу сторін у судовому розгляді, адвокатів, учасників судового процесу й свідків. Траплялися випадки, коли суддя під час оголошення вироку засудженій особі обсилав його градом образливих зауважень. Хоча суддя може залежно від місцевих традицій висловлювати обґрунтоване обурення суспільства з огляду на тяжкий злочин, проте зауваження судді завжди повинні бути обережними, стриманими і ввічливими. Винесення вироку підсудному, визнаному винним у скоєнні злочину, – це велика відповідальність, що передбачає виконання юридичної дії від імені суспільства. Для судді це не привід давати волю своїм емоціям. Така поведінка здатна применшити найважливіші якості суддівської посади. Саме суддя задає тон і створює у своєму суді атмосферу, необхідну для справедливого судового розгляду. Нерівне або неоднакове поводження з присутніми в суді особами, реальне або видиме, – неприпустиме. Усі особи, присутні в суді, – чи то адвокати, чи то сторони судового процесу, чи то свідки – мають право на таке звернення, яке свідчить про повагу до людської гідності та фундаментальних прав людини. Суддя повинен забезпечити, щоб усі особи були захищені від будь-яких проявів упередженого ставлення чи упередження через їх расову належність, стать, віросповідання [120].

На підставі виявленої специфіки професійної діяльності суддів можна виділити основні вимоги до їх комунікативної поведінки: 1) соціальну інтерактивність як уміння встановлювати й підтримувати психологічний контакт із різними категоріями громадян; 2) соціальну сенситивність як уміння розуміти внутрішній світ інших людей, їх індивідуально-особистісні особливості, мотиви поведінки; 3) володіння на високому рівні вербальними і невербальними засобами спілкування; 4) комунікативну гнучкість як уміння враховувати специфіку ситуації, що склалася, й коригувати свої дії; 5) уміння в умовах конфлікту обирати та проводити правильну стратегію поведінки; 6) здатність до подолання конфліктних ситуацій і навички виведення

емоційного стану партнера зі спілкування на рівень, що відповідає завданням юридичної взаємодії [121].

Ще однією вимогою, що висувається до претендента на посаду судді, є володіння державною мовою. Ми вже наголошували, що в Україні діє принцип державної мови судочинства. У судах України судочинство провадиться й діловодство здійснюється державною мовою. У судовому процесі можуть застосовувати й іншу мову, в порядку, визначеному процесуальними кодексами України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Суди ухвалюють рішення та оприлюднюють їх державною мовою в порядку, встановленому Законом. Текст судового рішення складається з урахуванням стандартів державної мови. Для забезпечення реалізації цього принципу на якісному та гідному рівнях судді повинні володіти державною мовою на високому рівні. Цей обов'язок закріплено й у статті 9 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», згідно з якою судді, які обрані чи призначені відповідно до Конституції України та здійснюють правосуддя на професійній основі, члени та дисциплінарні інспектори Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, члени Вищої ради правосуддя зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків. Більше того, рівень володіння державною мовою суддями засвідчується державним сертифікатом про рівень володіння державною мовою, що видається Національною комісією зі стандартів державної мови відповідно до цього Закону [122]. Шкала рівнів володіння державною мовою визначає три загальні рівні навичок: початковий – А, середній – В та рівень вільного володіння мовою – С.

Щодо особистих якостей судді, то, безумовно, суддівські повноваження повинні надаватися лише особі, яка відома своєю чесністю та здатністю захищати іншу особу, проти якої висунуто серйозні звинувачення, на підставі, підкріпленій наявністю і обвинувачів, і звинувачувальних доказів, якщо питання постає лише в правдивості висунутого обвинувачення. Тому переважно для зайняття посади судді (за умови інших рівних параметрів)

необхідне володіння такими чеснотами: особистою чесністю, високим інтелектом та культурним рівнем, принциповістю, раціональністю, вдумливістю, рішучістю, об'єктивністю, добротою, неупередженістю, врівноваженістю, справедливістю, емоційною стабільністю, чесністю, наполегливістю, незалежністю, організованістю, нетлінністю, гуманізмом, толерантністю, комунікабельністю та розумністю [123].

Робота судді – одна з найскладніших юридичних професій. Суддя використовує значну кількість спеціальних якостей та навичок, що складають психіку особи і визначають її творчий потенціал, а також його індивідуальний стиль роботи. Суддя, який здійснює державну діяльність, є носієм судової влади. Його робота пов'язана з високими психоемоційними навантаженнями, особливо сьогодні. Важливо, щоб на посаду судді призначали не випадкових, а тих осіб, хто за своїми психологічними якостями може виконувати покладені на них функції. Потрібні нові підходи до відбору кандидатів на посаду судді, одним із яких можуть бути психофізіологічні тести [117].

Судді не повинні бути ізольованими від суспільства, в якому вони живуть, оскільки судова система може функціонувати належним чином лише в тому разі, якщо судді пов'язані з реальним життям. Більше того, судді як громадяни мають основні права і свободи, які насамперед захищає Європейська конвенція про права людини (свобода вираження поглядів, свобода совісті тощо). Для цього судді повинні мати можливість займатися позасудовою діяльністю на свій вибір. Однак така діяльність може загрожувати їх неупередженості, а в деяких випадках навіть їх незалежності. Щоб уникнути цього, необхідно встановити розумну рівновагу між допустимим ступенем залученості до суспільного життя й необхідністю бути та сприйматися іншими людьми незалежними й неупередженими під час виконання своїх посадових обов'язків. Необхідно завжди шукати відповіді на запитання, чи залучений суддя до діяльності, що може об'єктивно скомпрометувати його незалежність або неупередженість у даному громадському контексті.

Судді повинні вести себе гідно в приватному житті з урахуванням культурного розмаїття серед держав-членів Ради Європи і постійної еволюції моральних цінностей. Стандарти поведінки суддів у їх приватному житті не можуть бути викладені занадто конкретно. Тому для забезпечення високоморальної поведінки суддів важливим є створення в рамках судової системи одного чи декількох органів або призначення осіб, які мають консультативну функцію і відіграють роль радників, до яких судді могли б звернутися, якщо вони не впевнені в тому, чи є ця діяльність у приватній сфері сумісною з їх статусом судді. Наявність таких органів або осіб повинна заохочувати обговорення змісту і значення етичних правил в рамках судової системи [124].

Тверезість в оцінюваннях, об'єктивність під час винесення рішень та оперативність у діях є властивостями, характерними для старанного судді. Старанність також передбачає прагнення до об'єктивності й справедливості в застосуванні закону, а також недопущення порушень належної процедури. Здатність виявляти старанність під час виконання суддівських обов'язків може залежати від обсягу роботи, а також наявності часу для вивчення та обдумування доводів сторін, складання тексту рішення і виконання інших суддівських обов'язків крім слухань у судовому засіданні [120].

Особливе місце серед особистих якостей судді, безперечно, займає його доброчесність, тобто позитивна моральна якість, яка базується на свідомості та волі, що є узагальненою стійкою характеристикою людини, її способу життя, її вчинків. Ця якість характеризує готовність і здатність особистості свідомо й неухильно концентруватися на принципах добра та справедливості у своїй діяльності та поведінці [125, с. 387].

Категорія «доброчесність» належить до основних категорій етики, відображає певну мораль, що має суб'єктивний характер, та визначає виявлення певних стійких позитивних моральних характеристик у поведінці особистості. У найзагальнішому розумінні доброчесність державної влади може означати високу моральну характеристику її представників, діяльність

яких спрямована на досягнення добра для кожної людини та суспільства загалом [120].

На інше визначення поняття «доброчесність» судової влади можна натрапити в звіті «Суддівська етика – принципи, цінності та якості» Генеральної Асамблеї Європейської мережі рад юстиції (2010 року). У ньому наголошується, що суддя добросовісно виконує свої обов'язки в інтересах справедливості та суспільства. Він повинен поводитися чесно як у державному, так і в приватному житті. Принцип доброчесності має два прояви: обов'язок бути непідкупним та обов'язок підтримувати честь і гідність. Порядність, а не підкуп визначається одним із ключових аспектів. Доброчесність зобов'язує суддю утримуватися й від нетактовної або вибіркової поведінки, а не лише від незаконної поведінки. Суддя виконує свої судові функції та уникає преференційного режиму. Більшу частину робочого часу він присвячує судовій системі, забезпечує належне використання наданих йому ресурсів правосуддя, не використовує ці ресурси для інших цілей. Суддя не шукає зв'язків, щоб отримати переведення, призначення або підвищення. Суддя добросовісно виконує свої обов'язки, застосовує процесуальні норми, поводить ввічливо й використовує інтелектуальну порядність у відносинах з усіма юристами, секретаріатом, помічниками, адвокатами, суддями, сторонами та пресою. Честь вимагає, щоб суддя робив усе можливе як у робочому, так і в особистому житті, щоб підтримувати імідж судді, суду та судової системи [126].

Аналізуючи вимоги, що висуваються до претендентів на посаду судді, хотілося б із позитивного боку відмітити відсутність статевого цензу. Більше того, відповідно до статистичних даних Вищої кваліфікаційної комісії суддів нині в Україні серед суддів більше жінок – 2 771, ніж чоловіків – 2 517. У 2020 році за результатами конкурсів на зайняття вакантних посад суддів Верховного Суду та Вищого антикорупційного суду Указами Президента України призначено 42 судді, які не обіймали посади суддів раніше, з яких 13 жінки [127]. Водночас варто зауважити, що існуючий перелік вимог не є

досконалим. Зокрема, на нашу думку, враховуючи досвід інших юридичних професій, доцільно було б запровадити ще одну вимогу до претендентів на посаду судді – стажування на посаді судді під наглядом судді-куратора. Стажування повинне відбуватися в суді юрисдикції, в якому майбутній суддя бажає працювати. Таким чином, кандидат може достеменно уявити весь обсяг роботи в режимі реального часу, а професійні судді – сформулювати певні висновки, які повинні оцінювати здатність людини виконувати завдання судді. Стажування може бути введено між часом, коли кандидат проходить перевірку кваліфікації, та рекомендацією. Таким чином, існуючий кадровий резерв на посади суддів міг би стати дієвим. Законодавче врегулювання необхідності проходження стажування дасть можливість рекомендувати на посаду судді осіб, які продемонстрували кращі знання й випробували їх на практиці [117].

Окрім зазначених загальних вимог до кандидата на посаду судді, Закон України «Про судоустрій та статус суддів» визначає й низку обмежень, зокрема, не може бути призначений суддею громадянин, який: 1) визнаний судом обмежено дієздатним або недієздатним; 2) має хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню функцій із здійснення правосуддя; 3) має незняту чи непогашену судимість.

Крім того, не може претендувати на посаду судді особа, до якої згідно із законом застосовується заборона обіймати відповідну посаду та яку було раніше звільнено з посади судді за вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним із статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді, порушення вимог щодо несумісності, порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна або у зв'язку з набранням чинності обвинувальним вироком щодо такої особи, крім випадків визнання в судовому порядку протиправним рішення про звільнення з цих підстав або скасування обвинувального вироку суду. А також суддею не може бути особа, яку було раніше звільнено з посади судді за результатами кваліфікаційного оцінювання [31].

Можливість установлювати ті чи інші специфічні вимоги до претендентів на посаду судді у вищих спеціалізованих судах закріплена в тексті Основного закону, що передбачає можливість для суддів спеціалізованих судів відповідно до закону встановлювати інші вимоги щодо освіти та стажу професійної діяльності. Щодо деталізації цієї конституційної норми, то вона міститься в Законі України «Про судоустрій та статус суддів» стосовно вимог до кандидатів на посаду судді Вищого спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності та в Законі України «Про Вищий антикорупційний суд» стосовно вимог до кандидатів на посаду судді Вищого антикорупційного суду. З огляду на значущість вищих спеціалізованих судів для України, перелік вимог до особистісних та професійних якостей особи, яка претендує на посаду судді в вищих спеціалізованих судах, також має свої особливості. Так, відбір кандидатів повинен базуватися на принципах прозорості та чесності. Кандидати повинні мати великий юридичний досвід, бути досвідченими професіоналами в галузі права та користуватися довірою громадян і суспільства [62, с. 105].

Пропонуємо проаналізувати кожну зі специфічних вимог, що висуваються до претендента на посаду судді вищого спеціалізованого суду України. По-перше, суддею Вищого суду з питань інтелектуальної власності та Вищого антикорупційного суду може бути особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя у Вищому суді з питань інтелектуальної власності або Вищому антикорупційному суді [31]. У цьому контексті І. Назаров зробив відповідні зауваження, порушуючи такі питання: те, як потрібно проводити перевірку на придатність такого кандидата на посаду професійного судді, чи можуть до нього застосовуватись інші вимоги до іспиту, ніж ті, які пропонуються кандидатам у судді загального суду, а також про порядок розгляду таких кандидатів у Вищій раді юстиції. Немає сумнівів, що ці питання є проблемними й актуальними на сьогодні. Очевидно, що ці проблеми виникають унаслідок непослідовності чи неоднозначності

законодавства, особливо щодо формування високопрофесійного суддівського корпусу в Україні [83, с. 144].

Законодавством зазначено, що претендент на посаду судді у вищому спеціалізованому судді повинен відповідати одній із таких специфічних вимог. По-перше, мати стаж роботи на посаді судді. Так, для претендента на посаду судді Вищого спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності він становить не менше ніж три роки, а для претендента на посаду судді Вищого антикорупційного суду – не менше ніж сім років. Загалом можна виділити два основних підходи до відбору суддів: 1) відбір, що здійснюється на першу посаду і дає можливість побудувати лише кар'єру судді, спрямований на відносно молодих кандидатів, яким зазвичай надається можливість подальшого просування по службі; 2) відбір для другої кар'єри спрямований на кандидатів, які вже набули повного й широкого професійного досвіду до призначення на посаду судді [128, с. 63].

Не доводиться сумніватися в тому, що на суддівських посадах у вищих судах повинні працювати кращі представники юридичної спільноти. Саме з такою метою чинне законодавство і встановлює для кандидатів на ці посади вищезазначену вимогу. Водночас видається, що суди виявляються закритими для юристів-професіоналів із багаторічним досвідом роботи і бездоганною репутацією, які є вихідцями не з судової системи, а, наприклад, із прокуратури чи адвокатури. Навіть найуспішнішим працівникам прокуратури та адвокатам доступні лише посади суддів у судах найнижчої ланки, що може перешкоджати виникненню в них бажання почати суддівську кар'єру. Унаслідок цього досить важко застосувати такий спосіб поліпшення якості суддівського корпусу, як залучення фахівців із несудових установ [129, с. 14].

По-друге, мати досвід вузькопрофільної професійної діяльності. Для претендента на посаду судді Вищого спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності це досвід професійної діяльності представника у справах інтелектуальної власності (патентного повіреного) щонайменше п'ять років або досвід професійної діяльності адвоката щодо здійснення

представництва у суді у справах щодо захисту прав інтелектуальної власності щонайменше п'ять років, а для претендента на посаду судді Вищого антикорупційного суду – досвід професійної діяльності адвоката, зокрема, щодо здійснення представництва у суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше сім років [60]. На нашу думку, існування такої вимоги обумовлене необхідністю кваліфікованого відправлення правосуддя з використанням певних специфічних знань, умінь та навичок, набути яких можна лише в процесі практичної діяльності. Крім того, ми переконані, що ця вимога повинна бути не однією з альтернативних, а входити до обов'язкових. Означене дозволить створити таку систему судів, у якій правосуддя дійсно будуть відправляти професіонали своєї справи.

Цікавим видається те, що для претендента на посаду судді Вищого антикорупційного суду передбачена й можливість урахування наявності наукового ступеня у сфері права та стажу наукової роботи у сфері права щонайменше сім років. Водночас подібна вимога до претендента на посаду судді Вищого спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності – не передбачена. Ми вважаємо, що така вимога повинна бути передбачена для суддів усіх вищих спеціалізованих суддів, що також сприятиме ґрунтовності та широкій теоретичній підготовці суддів. Крім того, доречним було б розглянути можливість обов'язковості наукового / науково-педагогічного та практичного стажу для кандидатів на посаду судді у вищих спеціалізованих судах України. Таке нововведення забезпечило б допуск до цих посад лише дійсно найкращих та найбільш компетентних претендентів.

Важливо відмітити, що для суддів Вищого антикорупційного суду України передбачено заборону на зайняття суддівської посади таким особам:

- 1) які впродовж десяти років, що передують призначенню: працювали (проходили службу) в органах прокуратури України, внутрішніх справ України, Національної поліції України, Державному бюро розслідувань, інших правоохоронних органах (органах правопорядку), податковій міліції, Службі безпеки України, митних органах, Національному антикорупційному

бюро України, Національному агентстві з питань запобігання корупції, Національному агентстві України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших кримінальних правопорушень, Антимонопольному комітеті України, Рахунковій палаті, центральному органі виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму; обіймали політичні посади, мали представницький мандат; 2) які впродовж останніх п'яти років входили до складу керівних органів політичної партії або перебували в трудових чи інших договірних відносинах із політичною партією; 3) відомості про яких внесені до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення; 4) які входили до складу керівного органу чи наглядової ради юридичної особи, відомості про яку внесені до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення; 5) які були членами Вищої кваліфікаційної комісії суддів України або Вищої ради юстиції до набрання чинності Законом України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні»; 6) які входили до складу Міжвідомчої комісії з питань державних закупівель до створення електронної системи закупівель відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі»; 7) які відповідно до вироку суду, що набрав чинності, були позбавлені права обіймати посади або займатися діяльністю, що пов'язані з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування (крім осіб, які були реабілітовані), незалежно від зняття чи погашення такої судимості або які мали судимість за вчинення будь-якого вмісного кримінального правопорушення незалежно від зняття чи погашення такої судимості [60]. Зазначені обмеження цілком відповідають вимогам антикорупційного законодавства та принципам протидії корупції, оскільки передбачають цілковиту неупередженість майбутніх суддів Вищого антикорупційного суду.

Таким чином, добір суддів є складним та довготривалим процесом, спрямованим на формування висококваліфікованого й неупередженого суддівського корпусу. З цією метою законодавством встановлена низка вимог до претендентів на посаду судді загалом та вищих спеціалізованих судів зокрема. Ці вимоги пропонується поділяти на загальні, тобто характерні для всіх суддів без винятку (належність до громадянства України, віковий ценз, наявність вищої юридичної освіти, стаж професійної діяльності у сфері права, наявність високоморальних особистих якостей; компетентність, володіння державною мовою), та специфічні, що висуваються лише до претендентів на посаду судді у вищих спеціалізованих судах України. До останніх належать: складання кваліфікаційного іспиту та альтернативне існування однієї з таких підстав: стажу роботи на посаді судді, досвіду вузькопрофільної професійної діяльності. Крім того, для претендента на посаду судді Вищого антикорупційного суду передбачена й можливість урахування наявності наукового ступеня у сфері права та стажу наукової роботи у сфері права щонайменше сім років.

2.2. Повноваження суддів вищих спеціалізованих судів в Україні

Наступним елементом адміністративно-правового статусу суддів вищих спеціалізованих судів в Україні є їх повноваження. Передусім важливо встановити сутність повноважень. Ураховуючи те, що жодний нормативно-правовий акт не дає визначення цього поняття, в наукових джерелах існують різні підходи до його розуміння. Наприклад, Ю. Шемшученко вважає, що повноваження – це сукупність прав та обов'язків державних установ і громадських організацій, а також державних службовців та інших осіб, покладених на них в установленому законодавством порядку для виконання своїх обов'язків [130, с. 639].

Велика українська енциклопедія визначає дефініцію «повноваження» як визначені актами позитивного права або індивідуальним договором права та

обов'язки особи, яка представляє у відповідних відносинах інтереси тощо суб'єкта права (народу, держави, територіальної громади, юридичної або фізичної особи) [131, с. 110]. Повноваження – сукупність прав і обов'язків державних органів і громад, організацій, а також посад, та інших осіб, закріплених за ними у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на них функцій [132, с. 230].

І. Голосніченко розуміє під повноваженнями спільне для теорії права та держави поняття, сутністю якого є система прав та обов'язків, набутих у правомірний спосіб державою, місцевим самоврядуванням, державними органами і органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, іншими суб'єктами правовідносин з метою забезпечення можливостей, потреб та інтересів людини і громадянина, окремих соціальних груп та суспільства в цілому [133, с. 153]. На нашу думку, ототожнювати повноваження з правами, а тим більше з обов'язками є не зовсім доречним, адже поняття «повноважень» є ширшим.

Ю. Битяк пропонує тлумачити сутність повноважень через призму співвідношення з компетенцією й зауважує, що повноваження є елементом компетентності та стосуються суб'єктів компетентності, оскільки визначають ступінь можливої та необхідної поведінки суб'єктів компетенції в певних сферах суспільного життя, віднесених до їх відання [134, с. 72].

Ознаки повноважень характеризує М. Марченко, наголошуючи на їх державно-владному характері осіб [135, с. 161-162]. Найбільш повну характеристику «владної складової повноважень» запропонував Ю. Тихомиров, на думку якого, «владне повноваження є забезпечена законом вимога уповноваженого суб'єкта до певної поведінки і дій, звернена до фізичних та юридичних осіб». Водночас як елементи владного повноваження він виділяє: 1) наявність уповноваженого суб'єкта, тобто органу, організації або посадової особи, які, представляючи державну владу й виконуючи покладені на них завдання і функції, наділяються правами і іншими засобами виражати і втілювати в життя державні інтереси; 2) владне повноваження

являє собою поведінку (команду, вимогу), звернену до іншої сторони публічно-владних відносин. Його владні веління підтримуються іншими аналогічними суб'єктами держави загалом. За їх невиконання передбачені санкції, заходи відповідальності, застосовувані цим органом; 3) забезпечення владного повноваження законом; 4) для владного повноваження характерне надійне забезпечення, що передбачає систему гарантій, які сприяють реалізації повноважень і стійкої діяльності органів і осіб [136, с. 354].

Запропоновані ознаки повноваження певною мірою характеризують його владну природу і зміст, проте їх перелік може бути доповнений. Водночас необхідно мати на увазі, що, по-перше, наявність прямих і зворотних зв'язків між органом, що здійснює владні повноваження, та іншою стороною в кінцевому підсумку визначає їх зміст як державно значущих, а отже, й соціально обумовлених відносин, джерелом яких є інша сторона. По-друге, зміст і сутність, а головне, обсяг державно-владних повноважень тісно пов'язані зі станом політико-правового режиму, що є одним із визначальних моментів владних повноважень [137].

Щодо повноважень вищих спеціалізованих судів, то вони викладені в статті 32 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», у якій зазначено, що вищий спеціалізований суд: 1) здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у справах та порядку, визначених процесуальним законом; 2) аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику, інформує про результати узагальнення судової практики Верховний Суд; 3) здійснює інші повноваження, визначені законом [31]. У Законі України «Про вищий антикорупційний суд» вище перелічені повноваження закріплені й деталізовані. Так, згідно зі статтею 4 Закону України «Про вищий антикорупційний суд» останній здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до його юрисдикції (підсудності) процесуальним законом, а також у випадках та порядку, визначених процесуальним законом, судовий контроль за додержанням прав, свобод та інтересів осіб у таких

кримінальних провадженнях; здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави у порядку цивільного судочинства; аналізує судову статистику; вивчає та узагальнює судову практику у кримінальних та інших провадженнях, віднесених до його підсудності, інформує про результати узагальнення судової практики Верховний Суд та надає йому пропозиції стосовно висновків щодо проєктів законодавчих актів, які стосуються організації та діяльності Вищого антикорупційного суду, спеціальних вимог до суддів цього суду та гарантій їх діяльності, а також оприлюднює їх на своєму офіційному вебсайті [60].

Водночас повноваження Вищого суду з питань інтелектуальної власності, на жаль, законодавчо не закріплені. Особисто нам імпонує позиція С. Воловика, який пропонує за аналогією до повноважень Вищого антикорупційного суду визначити й повноваження Вищого суду з питань інтелектуальної власності в тексті Закону України «Про судоустрій та статус суддів», а саме: повноваження Вищого суду з питань інтелектуальної власності: 1) здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанції у правах щодо правопорушень у сфері інтелектуальної власності, віднесених до його юрисдикції процесуальним законом; 2) здійснює судовий контроль за додержанням прав, свобод та інтересів осіб у таких провадженнях, 3) здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави у порядку цивільного й господарського судочинства; 4) аналізує судову статистику, визначає та узагальнює судову практику в провадженнях щодо сфери інтелектуальної власності, інформує про результати узагальнення судової практики Верховний Суд та надає йому пропозиції стосовно висновків щодо проєктів законодавчих актів, які стосуються його організації та діяльності Вищого суду з питань інтелектуальної власності, спеціальних вимог до суддів цього суду та гарантій їх діяльності, а також оприлюднює їх на своєму офіційному вебсайті [138].

Щодо повноважень судді вищого спеціалізованого суду України, то, на нашу думку, ними є закріплена за суддею в установленому законодавством порядку здатність на здійснення покладених на нього функцій із відправлення правосуддя в межах вимог спеціалізації та інстанційності.

Ми вважаємо, що з огляду на вищевикладені ознаки повноважень загалом ознаками повноважень судді вищого спеціалізованого суду є: 1) наявність прямих і зворотних зв'язків між судом та іншими сторонами, 2) чітка законодавча регламентація сутності повноважень, 3) можливість надійного забезпечення (гарантії, можливість використання примусу).

Особливе значення в контексті дослідження сутності повноважень суддів відіграє їх класифікація. Ми поділяємо підхід Р. Міціліанова, який пропонує класифікувати їх за змістом на інструктивні, вказівні та забезпечувальні повноваження судді. Інструктивні повноваження судді – це група повноважень, за якими суд заявляє сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, їх права та обов'язки щодо отримання доказів і встановлення фактів, на які сторони посилаються як на основу своїх вимог та заперечення, наслідки введення або невчинення процесуальних дій, наслідки надання або непідготовки певного виду доказів, пояснення того, які докази можуть підтвердити той чи інший факт, пояснення права на оскарження судового рішення тощо.

Вказівні повноваження судді полягають у тому, що суд може і повинен звертати увагу сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, на необхідність встановлення фактів, які мають значення для справи, що потребує додаткових доказів, усунення прогалин у доказах. У разі подання доказів, що не належать до спору, або доказів, які не стосуються суті справи, суд може зазначити про необхідність доведення фактів із використанням інших доказів (доречність та допустимість доказів). Під час вивчення доказів суд вирішує питання про їх прийнятність не лише на основі змісту інформації, що має значення для справи, а й аналізує її з погляду форми, процедури введення, тобто виконує контрольні, наглядові функції в змагальному процесі, які є додатковою групою

повноважень суддів. Ця категорія також повинна містити повноваження, які суддя здійснює щодо контролю поведінки сторін у процесі, обмеження висловів, які виходять за межі розгляду тощо.

Забезпечувальні повноваження судді – це повноваження щодо охорони, спрямовані на визначення кількості можливих учасників процесу (переважно тих, хто бере участь у справі), вжиття заходів для належного інформування часу та місця розгляду справи, забезпечення їх своєчасної участі в процесі. Повноваження слідчого судді в кримінальному провадженні під час розгляду справ у Вищому антикорупційному суді, на підставі яких він надає слідчому та прокуророві можливість застосовувати заходи забезпечення кримінального провадження, що спрямовані на збирання доказового матеріалу та одночасно контролюють процедуру проведення досудового розслідування, фактично є забезпечувальними функціями, які мають дозвільний характер, адже на відміну від витребування доказів, коли володілець інформації виконує ухвалу суду та надає докази на адресу останнього, ухвали слідчого судді в рамках Кримінального процесуального кодексу України виконує слідчий або прокурор [139, с. 235].

Підтримуємо К. Гусарова, який пропонує виділяти й функціональні повноваження. Функціональні повноваження охоплюють весь спектр процесуальних прав та обов'язків судді вищого спеціалізованого суду на різних етапах процесу. Це дозволяє суду з надзвичайною повнотою встановити обставини справи, застосувати норми права, ухвалювати рішення тощо. Автор пропонує ці повноваження поділяти на такі групи: 1) повноваження вести судовий розгляд; 2) повноваження припиняти провадження без судового рішення; 3) повноваження, пов'язані з судовим рішенням. Першу групу повноважень можна також поділити на такі групи: а) повноваження в підготовчій частині; б) повноваження з керівництва процесом вирішення справи за сутністю. У підготовчій частині судового засідання суд повинен з'ясувати, чи є необхідні умови для розгляду справи в судовому засіданні [140, с. 136].

Згідно з позицією Н. Іванюти існують три основні види повноважень суду: 1) відправлення правосуддя, що відрізняє основну діяльність суддів від діяльності інших службових та посадових осіб органів влади та полягає в розгляді й вирішенні справ, що належать до їх юрисдикції; 2) повноваження відтворення, що виявляються в постійній здатності суду виконувати покладену на нього роль унаслідок цілеспрямованої взаємодії всіх ланок системи інстанцій, що виявляється в прийнятті високоякісних судових записів; 3) організаційні повноваження, також характеризуються процесуальною формою практичної реалізації функцій та завдань суду [141, с. 165].

Крім того, на нашу думку, доцільно здійснювати поділ повноважень судді вищого спеціалізованого суду залежно від стадії судового розгляду. Як відомо особливістю вищих спеціалізованих суддів є те, що в них можуть створювати судові палати для розгляду окремих категорій справ у першій інстанції, а також утворювати Апеляційну палату для розгляду справ в апеляційній інстанції. Апеляційна палата вищого спеціалізованого суду діє в його складі на засадах інституційної, організаційної, кадрової та фінансової автономії [31]. Наприклад, у Вищому антикорупційному суді функціонують перша інстанція, де працюють судді в колегіях та слідчі судді, а також Апеляційна палата.

Суд першої інстанції – суд, уповноважений на безпосереднє дослідження установлення на судовому засіданні обставин справи і винесення за ними відповідно рішення або вироку. У суді першої інстанції відбувається надання доказів та показань уперше. Факти та законні висновки розглядають і здійснюють в суді першої інстанції, а висновки закону можуть бути оскаржені до Апеляційної палати, наділеної повноваженнями перегляду [142].

Суд першої інстанції може розглядати будь-яку справу, що належить до його юрисдикції. Суддя суду першої інстанції відповідає за захист прав обвинуваченого та інтересів громадськості під час здійснення судочинства. Суперницький характер провадження не звільняє суддю судового розгляду від обов'язку порушувати за його ініціативою в будь-який належний час і

належним чином питання, що можуть істотно сприяти справедливому визначенню судового розгляду. Суддя суду першої інстанції повинен вимагати, щоб кожну процедуру, яку він (вона) розглядає, проводили з неквапливістю й гідністю і мали на меті створення таких фізичних умов, які б відповідали здійсненню правосуддя. Суддя суду першої інстанції повинен надавати кожній справі індивідуального характеру, а його рішення повинні базуватися на конкретних фактах цієї справи. Суддя суду першої інстанції повинен вести провадження чіткою та зрозумілою мовою, використовуючи перекладачів, якщо це необхідно. Суддя суду першої інстанції повинен ураховувати функції прокурора, захисника, свідків та присяжних, а також інтереси підсудного, потерпілого й громадськості, а поведінка судді щодо них повинна виявляти професійну повагу, ввічливість і справедливість, а також може сприяти просвітництву громади щодо функціонування системи судочинства. Однак, намагаючись просвітити громаду, він повинен уникати діяльності, яка б могла виглядати непристойно або упереджено. Суддя суду першої інстанції не повинен обговорювати справи, які розглядають або надходять, він повинен уникати реагування на особисту критику чи скарги щодо певних рішень, крім виправлення фактичного спотворення у звіті про рішення. Також суддя суду першої інстанції повинен знати й додержуватися канонів та кодексів, суду застосовуваних до судової влади, етичних норм, що діють у конкретній юрисдикції, використовуваних адвокатській професії, та стандартів щодо належного здійснення судочинства [143].

Стосовно особливостей повноважень в Апеляційній палаті, то розгляд справ за апеляційними скаргами дозволяє виправити помилки судів першої інстанції, забезпечити адекватний та єдиний підхід до застосування правових норм, а також контрольного-профілактичного характеру [144, с. 530].

У минулому правові системи різних країн розробили два типи засобів правового оскарження судових рішень: повні (наприклад, Франція, Італія) та неповні (Австрія, Федеративна Республіка Німеччина тощо). Неповна скарга – це перегляд рішень судів першої інстанції на основі фактичних даних,

поданих особами, які беруть участь у справі. Зазвичай, у разі неповної скарги не дозволяється подавати нові посилання на факти та докази під час розгляду скарги. Проте за певних умов із цього правила є винятки. Отже, в апеляційному провадженні можна посилатися на нові обставини справи за умови, що ці обставини стали відомі особам після винесення оскаржуваного рішення. У разі повного оскарження, особи, які беруть участь у справі, можуть подати нові докази до апеляційних судів разом із новими вже дослідженими доказами. За таких обставин перегляд справи в апеляційному порядку по суті завжди ґрунтується на повторному розгляді справи, за якого апеляційний суд досліджує наявні у справі та нові надані докази, дає їм власну оцінку, на підставі якої ухвалює рішення. Установлення неповної апеляції має подвійну мету: по-перше, звільнити апеляційні суди від зайвої роботи з провадження справ, усунувши проблему вторинного дослідження обставин справи; по-друге, звільнити осіб, які беруть участь у справі, від зайвих турбот і витрат під час ведення справ у віддаленому суді [145, с. 90].

Повноваження судів в Апеляційній палаті вищих спеціалізованих судів можна поділити на загальні (повноваження щодо перегляду рішення судом першої інстанції стосовно його законності та обґрунтованості) й конкретні. Останні охоплюють повноваження, які суддя вищого спеціалізованого суду може використовувати під час перегляду вже конкретного рішення з конкретної справи. Тобто, переглядаючи оскаржуване рішення, суддя Апеляційної палати використовуватиме всі повноваження, які він вважатиме за необхідне для перегляду конкретної справи, навіть незважаючи на те, що він має ширший спектр повноважень. Такий перегляд необхідно розуміти як компетенцію Апеляційної палати щодо здійснення правових процесуальних заходів стосовно перегляду рішення вищого спеціалізованого суду першої інстанції, яке не набрало чинності, та його апеляційних рішень, на які вона уповноважена. Таким чином, компетенція Апеляційної палати суду визначає сферу прояву, межі його юрисдикції [146, с. 36].

Третьою підставою класифікації повноважень суддів вищих спеціалізованих судів є їх поділ залежно від характеру та призначення. Матеріально-правові повноваження судів визначають ті категорії справ, які належать до підсудності того чи іншого суду. Процесуальні повноваження судів забезпечують реалізацію матеріально-правових повноважень. Організаційні повноваження судів – це повноваження з організації судового засідання, забезпечення законного складу суду, порядку й нормального процесу судового засідання, ведення протоколів судового засідання тощо [147].

На нашу думку, доцільно було б й поділяти повноваження судді вищого спеціалізованого суду залежно від його спеціалізації та юрисдикції. Так, згідно з частиною 2 статті 20 Господарського процесуального кодексу України Вищий суд з питань інтелектуальної власності розглядає справи щодо прав інтелектуальної власності, зокрема: 1) справи у спорах щодо прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, торговельну марку (знак для товарів і послуг), комерційне найменування та інших прав інтелектуальної власності, зокрема, щодо права попереднього користування; 2) справи у спорах щодо реєстрації, обліку прав інтелектуальної власності, визнання недійсними, продовження дії, дострокового припинення патентів, свідоцтв, інших актів, що посвідчують або на підставі яких виникають такі права, або які порушують такі права чи пов'язані з ними законні інтереси; 3) справи про визнання торговельної марки добре відомою; 4) справи у спорах щодо прав автора та суміжних прав, зокрема, спорах щодо колективного управління майновими правами автора та суміжними правами; 5) справи у спорах щодо укладання, зміни, розірвання і виконання договору стосовно розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, комерційної концесії; 6) справи у спорах, що виникають із відносин, пов'язаних із захистом від недобросовісної конкуренції, щодо: неправомірного використання позначень або товару іншого виробника; копіювання зовнішнього вигляду виробу; збирання, розголошення та використання комерційної таємниці; оскарження рішень Антимонопольного комітету України з визначених цим пунктом питань [148].

Відповідно до пункту 4 частини 2 статті 20 Господарського процесуального кодексу України справи у спорах щодо прав автора, зокрема, спори щодо колективного управління майновими правами автора, підлягають розгляду Вищим судом з питань інтелектуальної власності. Відповідно до логіки розробників Господарського процесуального кодексу України Вищий суд з питань інтелектуальної власності повинен вести провадження за правилами господарського судочинства. Так, згідно зі статтею 4 Господарського процесуального кодексу України правом на звернення до Господарського суду наділяються не лише юридичні особи та фізичні особи-підприємці, державні органи, органи місцевого самоврядування, а й «фізичні особи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності», а також «особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб». Викладене вище формулювання особи, яка має право звернутися до суду за захистом, більш властиве цивільному процесуальному праву, ніж господарському процесуальному праву. Водночас аналіз змісту статті 4 Цивільного процесуального кодексу України, демонструє, що розробники лише повторили конституційну гарантію, закріплену в статті 55 Конституції України щодо захисту прав людини та громадянських прав і свобод. Тому існує конфлікт між назвою та змістом.

Суди розглядають у порядку цивільного судочинства також вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна чи майнових прав, якщо цей спір підлягає розгляду в місцевому загальному суді та переданий на його розгляді з такими вимогами. Тому виникають додаткові запитання. По-перше, який спеціалізований суд і відповідно до яких процесуальних норм розглядатиме спір щодо авторських прав, що виник між фізичними особами? По-друге, чи належать до цієї категорії спорів адміністративні спори, в яких відповідачем є суб'єкти владних повноважень і які раніше частково розглядали господарські чи місцеві загальні суди? По-третє, хто повинен розслідувати суперечки щодо незаконності актів, бездіяльності чи рішень, що стосуються інтелектуальної власності? По-

четверте, хто повинен розглядати справи щодо порушень статті 51-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності)? [149, с. 6].

До Вищого антикорупційного суду спрямовуються справи за встановленою Кримінальним процесуальним кодексом України підсудністю, що залежить від сутності кримінальних правопорушень, у яких обвинувачується особа та які є підслідними Національному антикорупційному бюро і процесуальне керівництво щодо яких забезпечується Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою. Крім того, з 28 листопада 2019 року суд повноважний визнавати необґрунтованими активи та стягувати їх у дохід держави в порядку цивільного судочинства [150].

Щодо справ, підсудних Вищому антикорупційному суду, то пропонуємо розглянути їх у таблиці А.1.

З огляду на вищевикладене повноваження судді вищого спеціалізованого суду України – це закріплені за ним в установленому законодавством порядку моральна та юридична здатності на здійснення покладених на нього функцій з відправлення правосуддя в межах спеціалізації та інстанційності. Повноваження суддів вищих спеціалізованих судів можна поділяти такі: 1) за змістом на: інструктивні, вказівні, забезпечувальні та функціональні; 2) за метою на: відправлення правосуддя, повноваження «відтворення»; організаційне повноваження; 3) за стадією судового розгляду: розгляд у суді першої інстанції та Апеляційній палаті вищого спеціалізованого суду, більше того, повноваження судді Апеляційної палати вищого спеціалізованого суду можуть бути загальними та конкретними; 4) за сутністю: матеріально-правові, процесуальні й організаційні; 5) за спеціалізацією та юрисдикцією: повноваження суддів Вищого антикорупційного суду та Вищого суду з питань інтелектуальної власності залежно від категорії й сутності справи.

2.3. Адміністративні права та обов'язки суддів вищих спеціалізованих судів в Україні

Наступним елементом адміністративно-правового статусу суддів вищих спеціалізованих судів, що можна назвати ключовим, є їх права та обов'язки. На нашу думку, детальний аналіз конкретних прав та обов'язків суддів вищих спеціалізованих судів варто розпочати зі з'ясування сутності понять. Традиційно під правом розуміють міру можливої поведінки. У теорії права під суб'єктивним правом розуміють гарантовану правом міру можливої чи дозволеної поведінки особистості [151 с. 345]. Суб'єктивність права виявляється в тому, що це право належить особі незалежно від того, чи має вона правові відносини з іншими особами чи ні, реалізується залежно від бажання особистості та належить їй. Реалізація права – це реалізація норми права в практичних заходах із питань правовідносин [152, с. 447] .

Н. Матузова зазначає, що суб'єктивне право – це право, яке належить особі (суб'єктові), гарантоване законом і всіма соціально-економічними умовами суспільства, дозволяє його власникові здійснювати в межах закону певні дії, користуватися певними соціальними благами, вимагати відповідної поведінки від інших (зобов'язаних) осіб та звертатися в разі потреби за захистом до держави [153]. Суб'єктивне право складається з кількох елементів дії, зокрема певних дій особи, вимог дій відповідної поведінки інших (зобов'язаних) осіб та дій захисту свого права [154, с. 128].

Загальновідомо, що діяльність кожної людини в суспільстві державі характеризується не лише певними правами, а й законодавчо визначеними обов'язками, які встановлюють вид і міру необхідної поведінки. Юридичні обов'язки, на думку Н. Матузова, є необхідним компонентом оптимальної взаємодії держави, права та особистості, без яких неможливі ні збалансована правова система, ні ефективне правове регулювання, ні чіткий правопорядок, ні інші стани й прояви суспільного життя. Вони – умова нормального функціонування конституційних інститутів, управління виробничими

процесами, підтримки стійкості та стабільності в суспільстві [155, с. 189]. Юридичні обов'язки є засобом правового регулювання і способом зміцнення законності та правопорядку, характеризують належне й необхідне, встановлене законодавством і що забезпечує державою поведінку. Таким чином, юридичні обов'язки – це один з основних структурних елементів правового статусу особи загалом та судді Вищого спеціалізованого суду зокрема [156].

У контексті аналізу прав та обов'язків особи, що наділеної владними повноваженнями, особливе значення відіграє з'ясування їх співвідношення між собою. Зокрема, існують погляди, відповідно до яких: 1) поняття є тотожними (така позиція відображена в працях Н. Волкова, Л. Ковалю, С. Сербогіної, Ю. Тихомирова, Ц. Ямпольської [157]); 2) орган наділений правом розсуду: коли і як використовувати те чи інше право. Аналіз ситуації, її судження та вибір реалізації права є відповідальністю органу (хоча в деяких випадках закон визначає, коли і які дії органу потрібно виконати). Цієї думки дотримується і О. Марцеляк, [157, с. 46], наголошуючи, що в законодавстві спеціально акцентують на правах органу, оскільки їх обсяг рухомий, а обов'язки, які випливають із разових завдань, не є елементом компетенції.

Щодо співвідношення прав та обов'язків суддів загалом прав та обов'язків суддів вищих спеціалізованих судів зокрема, то аналіз вітчизняного масиву нормативних джерел засвідчує те, що законодавець більше концентрується на обов'язках судді, принципах їх діяльності, функціях та завданнях, не приділяючи належної уваги правам суддів. На нашу думку, важливим є оновлення тексту статті 56 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», де варто визначити всі права суддів та описати, як саме вони можуть бути реалізовані, адже, неоднозначність законодавчих формулювань може призвести до некоректного або й неправильного застосування.

Так, Л. Москвич вважає, що зміст поняття «права судді» становлять такі компоненти: 1) здатність діяти; 2) здатність кидати виклик (вимагати), 3) можливість захисту; 4) можливість користуватися певним соціальним

благом. Характерними ознаками прав суддів є такі: 1) вони належать певному суб'єктові – судді; 2) існують на основі норм позитивного права; 3) представляють можливість, передбачену державою та законом, певної поведінки, спрямованої на досягнення суспільного блага; 4) їх поява зумовлена певним юридичним фактом – призначенням (обранням) суддею; 5) зміст та обсяг прав суддів визначаються особливостями правового статусу носіїв судової влади в тій чи іншій державі; 6) вони переважно реалізуються в особистих інтересах судді; 7) забезпечуються загальними (економічними, політичними, ідеологічними, організаційними) та спеціальними (юридичними) гарантіями; 8) їх порушення призводить до юридичної відповідальності [158, с. 375].

Для кращого усвідомлення понять їх доцільно об'єднувати певними групами за сутністю, змістом чи з інших підстав. Так, першим критерієм для типологізації прав суддів вищих спеціалізованих судів є їх юридична форма закріплення. Зокрема, згідно з цим критерієм права можуть: 1) мати конституційну форму закріплення (право на здійснення правосуддя); 2) бути закріплені у профільному законі (в статті 56 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» закріплено те, що а) суддя має право брати участь у суддівському самоврядуванні; б) судді можуть утворювати громадські об'єднання і брати участь у них із метою захисту своїх прав та інтересів, підвищення професійного рівня; в) суддя може бути членом національних або міжнародних асоціацій та інших організацій, що мають на меті захист інтересів суддів, утвердження авторитету судової влади в суспільстві або розвиток юридичної професії та науки; г) суддя має право підвищувати свій професійний рівень та проходити з цією метою відповідну підготовку [31]); 3) бути закріплені в актах процесуального законодавства (Кодексі адміністративного судочинства України, Кримінальному процесуальному кодексі України, Цивільному процесуальному кодексі України, Господарському процесуальному кодексі України); 4) морально-етичні, закріплені в Кодексі суддівської етики (суддя у визначеному законом порядку

надає засобам масової інформації можливість одержувати інформацію, не допускаючи в цьому разі порушення прав і свобод громадян, приниження їх честі й гідності, а також авторитету правосуддя) [159].

За змістовним критерієм виділяють такі групи прав суддів вищих спеціалізованих судів: 1) права, що гарантують особливий правовий статус судді та його правовий захист, зокрема, до них належать: право на повагу професійної честі й гідності судді, право судді на особисту та майнову недоторканність, право на стабільність трудової діяльності, право на кар'єру, право на відставку); 2) права, що сприяють безпосередньому виконанню службових обов'язків (до цієї групи потрібно віднести такі: право самостійно ухвалювати рішення в межах своїх повноважень, право вимагати створення і забезпечення необхідних умов для здійснення професійної діяльності); 3) права, що допомагають судді реалізувати належні йому конституційні права та основні свободи, закріплюють можливість користуватися соціальними благами (право на соціальний і правовий захист, право на одержання матеріальної винагороди за свою працю, право на поліпшення житлових умов; право на пільги з житлово-комунального, транспортного та іншого обслуговування, право на відпочинок, право на вільний вибір педагогічної, наукової та іншої оплачуваної творчої діяльності, право на страхові гарантії; право на навчання й підвищення кваліфікації, інші права, передбачені вітчизняним законодавством [158, с. 382].

Третій критерій типологізації – це сутність права. Так, деякі вчені виділяють статусні права судді вищого спеціалізованого суду (наприклад, право на особисту й майнову недоторканність, право на кар'єру, право на відставку; право на соціальний і правовий захист, право на отримання матеріальної винагороди за свою працю, право на поліпшені житлові умови) й процесуальні права судді вищого спеціалізованого суду (наприклад, право вимагати від посадових осіб і громадян виконання ухвалених суддею рішень, давати доручення відповідним органам про приведення осіб до зали судового засідання та ін., надані судді процесуальним законодавством) [160].

Щодо обов'язків судді вищого спеціалізованого суду, то вони є аналогічними до обов'язків решти суддів. Ці обов'язки викладені в статті 56 Закону України «Про судоустрій та статус суддів». До них належать:

- 1) обов'язок додержуватися присяги;
- 2) справедливо, безсторонньо та своєчасно розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства;
- 3) додержуватися правил суддівської етики, зокрема, виявляти та підтримувати високі стандарти поведінки в будь-якій діяльності з метою зміцнення суспільної довіри до суду, забезпечення впевненості суспільства в чесності та непідкупності суддів;
- 4) подавати декларацію доброчесності судді та декларацію родинних зв'язків судді;
- 5) виявляти повагу до учасників процесу;
- 6) не розголошувати відомості, які становлять таємницю, що охороняється законом, зокрема, таємницю нарадчої кімнати і закритого судового засідання;
- 7) виконувати вимоги та дотримуватися обмежень, установлених законодавством у сфері запобігання корупції;
- 8) подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;
- 9) систематично розвивати професійні навички (вміння), підтримувати свою кваліфікацію на належному рівні, необхідному для виконання повноважень у суді, де він обіймає посаду;
- 10) звертатися з повідомленням про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя до Вищої ради правосуддя та Генерального прокурора впродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про таке втручання;
- 11) підтверджувати законність джерела походження майна у зв'язку з проходженням кваліфікаційного оцінювання або в порядку дисциплінарного провадження щодо судді, якщо обставини, що можуть мати наслідком притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, викликають сумнів у законності джерела походження майна або доброчесності поведінки судді [31].

Ураховуючи важливість розуміння кожного обов'язку для їх належного додержання та виконання закону, а отже, здійснення правосуддя відповідно до міжнародних та вітчизняних стандартів, пропонуємо детально проаналізувати

сутність кожного з них. Перший обов'язок передбачає неухильне додержання присяги судді. Відповідно до законодавчих приписів особа, призначена на посаду судді, набуває повноважень після складення присяги. Суддя складає присягу під час урочистої церемонії в присутності Президента України. До участі в церемонії запрошуються Голова Верховного Суду, Голова Ради суддів України, Голова Вищої ради правосуддя та Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Текст присяги підписується суддею і зберігається в його суддівському досьє [31]. Порушення присяги судді може стати підставою для його звільнення, якщо буде розцінене як учинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді. Водночас, на нашу думку, відсутність чіткого переліку істотних дисциплінарних проступків може призвести до зловживань та усунення «невигідних суддів». Підтвердженням цього є й те, що Вища рада правосуддя внаслідок відсутності в законодавстві чітких ознак «присяги» кваліфікує різні дії як порушення присяги. Окремі подання є сумнівними з огляду на доцільність звільнення за ці дії.

На нашу думку, варто погодитися з позицією С. Прилипко, який переконаний, що, для того щоб порушення було кваліфіковане як порушення присяги, воно повинно бути більш серйозним, ніж порушення закону, що є підставою притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Важливо обґрунтувати, чому саме порушення не визнається дисциплінарним правопорушенням, а порушенням присяги, якою є конкретна тяжкість або визначається вмісна поведінка, що має негативні наслідки. Якщо суддя був напідпитку в неробочий час, потрібно перевірити, чи не є це адміністративним правопорушенням, за яке останнього можна позбавити водійських прав, заборонити користування транспортними засобами та змусити сплатити штраф [161].

Зокрема, у 2020 році три дисциплінарні палати Вищої ради правосуддя ухвалили рішення про притягнення до відповідальності 170 суддів. Упродовж

того самого періоду дисциплінарні палати прийняли ще більше рішень про відмову у притягненні суддів до дисциплінарної відповідальності та рішень про відмову в відкритті дисциплінарної справи (загалом 220 рішень). Ухвалено також 1 136 рішень про повернення дисциплінарних скарг без розгляду. Крім того, члени Вищої ради правосуддя 13 598 разів повертали скарги без розгляду одноосібно. Для порівняння, кількість накладених у 2020 році на професійних суддів стягнень в Австрії – 2, Італії – 41, Швеції – 1, Швейцарії – 9 випадків. Ці цифри відбивають загалом загальну ситуацію в Європі. І вочевидь вони не сильно змінилися наступними роками [162, с. 2].

Показовим у питанні точності щодо визначення переліку істотних дисциплінарних проступків є й зарубіжний досвід, адже в багатьох країнах закон позитивно чітко визначає різні типи дисциплінарних проступків, і деякі з цих конструкцій застосовують до справ, коли суддя виходить за межі суддівських повноважень. Наприклад, у Болгарії закон передбачає, між іншим, відповідальність за «дії чи бездіяльність, що підривають авторитет судової влади»; в Хорватії за «завдання шкоди репутації суду або іншим чином як судді»; у Чеській Республіці за «невиконання функцій судді або поведінку, що принижує честь судді чи віру в незалежність, неупередженість, професійність та правильність ухвалення рішень судами»; у Данії за «неправомірні дії чи протиправні дії судді під час виконання ним своїх обов'язків» [163].

Другим законодавчо визначеним обов'язком судді Вищого спеціалізованого суду є необхідність справедливо, безсторонньо та своєчасно розглядати й вирішувати судові справи відповідно до закону з додержанням засад і правил судочинства. Цей обов'язок тісно переплітається з принципами діяльності суддів та міжнародними стандартами судочинства, а тому ми вже його проаналізували.

Третім обов'язком судді Вищого спеціалізованого суду є необхідність дотримуватися правил суддівської етики, зокрема, виявляти та підтримувати високі стандарти поведінки в будь-якій діяльності з метою зміцнення суспільної довіри до суду, забезпечення впевненості суспільства

у чесності та непідкупності суддів. Професійна етика – це сукупність моральних норм, що визначають ставлення особи до свого професійного обов'язку, до осіб, з якими вона пов'язана внаслідок характеру своєї професії, і, в кінцевому підсумку, – до суспільства загалом. Професійна етика є конкретизацією загальних етичних норм, обумовленою не лише специфікою відносин професійних колективів до суспільства загалом, а й специфікою особистісних відносин у професійній діяльності. Судову етику розуміють у науковій літературі як сукупність правил поведінки суддів та інших учасників судочинства, що забезпечують моральний характер їх професійної діяльності та позаслужбової поведінки [164, с. 189].

Правила суддівської етики закріплені в Кодексі суддівської етики, затвердженому з'їздом суддів. Зокрема, в кодексі серед інших питань звертають увагу на те, що суддя повинен урахувати, що сімейні, соціальні взаємовідносини чи будь-які інші відносини та втручання з боку органів державної влади не повинні впливати на поведінку судді чи ухвалення судових рішень, а також те, що участь судді в соціальних мережах, інтернет-форумах та застосування ним інших форм спілкування в мережі «Інтернет» є допустимими, проте суддя може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету судді та судової влади [159].

Спілкуючись в мережі «Інтернет», суддя повинен пам'ятати, що його будуть сприймати завжди насамперед як особу, яка має відповідний високий спеціальний статус, а не як рядового громадянина. Тому увага суспільства до його особистості, підвищені вимоги й очікування є нормою. Суддя повинен себе позиціонувати як високоінтелектуальну, розумну, зважену, морально й етично виховану особистість. Тому розміщення інформації про відвідування театрів, музеїв, виставок та інших громадських заходів є прийнятним. Проте неетичним у будь-якому випадку є висвітлення в будь-якій формі особистісної сторони життя [165, с. 14].

Останніми роками найбільша увага суспільства прикута саме до позасудової поведінки судді, його дозвілля, майнового стану. Непоодинокі випадки порушення окремими суддями морально-етичних принципів позасудової поведінки привертають увагу громадськості, постійно висвітлюються та обговорюються в засобах масової інформації [166, с. 198]. Ураховуючи вищевикладене, зважаючи на рівень недовіри громадськості до судової влади, на нашу думку, додержання суддівської етики та стандартів високоморальної поведінки ладне стати одним з елементів відновлення довіри до суддів як справедливих і чесних.

Четвертий обов'язок – подавати декларацію доброчесності судді та декларацію родинних зв'язків судді, законодавчо закріплений у Законі України «Про судоустрій та статус суддів». Так, згідно зі статтею 62 суддя зобов'язаний щорічно до 1 лютого подавати за допомогою заповнення на офіційному вебсайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України декларацію доброчесності за формою, що визначається Комісією. Декларація доброчесності судді складається з переліку тверджень, правдивість яких суддя повинен задекларувати їх підтвердженням або не підтвердженням. У декларації доброчесності судді зазначають прізвище, ім'я, по батькові судді, його місце роботи, займану посаду та твердження про: 1) відповідність рівня життя судді наявному в нього та членів його сім'ї майну та одержаним ними доходам; 2) своєчасне та повне подання декларацій особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та достовірність задекларованих у них відомостей; 3) невчинення корупційних правопорушень; 4) відсутність підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності; 5) сумлінне виконання обов'язків судді та додержання ним присяги; 6) невторчання в правосуддя, здійснюване іншими суддями; 7) проходження перевірки суддів відповідно до Закону України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» та її результати; 8) відсутність заборон, визначених Законом України «Про очищення влади».

Декларація доброчесності судді може містити інші твердження, метою яких є перевірка доброчесності судді. Вона є відкритою для загального доступу через оприлюднення на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. За відсутності доказів іншого твердження судді у декларації доброчесності вважаються достовірними. У разі одержання інформації, що може свідчити про недостовірність (зокрема, неповноту) тверджень судді в декларації доброчесності, Вища кваліфікаційна комісія суддів України проводить відповідну перевірку. Неподання, несвоєчасне подання декларації доброчесності суддею або декларування в ній свідомо недостовірних (зокрема, неповних) тверджень мають наслідком дисциплінарну відповідальність, установлену цим Законом [31].

Щодо декларації родинних зв'язків судді, то відповідно до статті 61 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» суддя зобов'язаний щорічно до 1 лютого подавати за допомогою заповнення на офіційному вебсайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України декларацію родинних зв'язків за формою, визначено Комісією. У декларації родинних зв'язків судді зазначають такі відомості: 1) прізвище, ім'я, по батькові судді, місце його роботи та займана посада; 2) прізвища, імена, по батькові осіб, із якими в судді є родинні зв'язки, місця їх роботи (проходження служби), займані ними посади, якщо такі особи є або впродовж останніх п'яти років були: а) членами Вищої ради правосуддя, Вищої ради юстиції, працівниками секретаріату Вищої ради правосуддя, Вищої ради юстиції; б) членами Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, працівниками секретаріату або інспекторами Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; в) членами Тимчасової спеціальної комісії з перевірки суддів судів загальної юрисдикції; г) судьями, працівниками апарату суду; г) судьями Конституційного Суду України, працівниками секретаріату Конституційного Суду України; д) членами Громадської ради доброчесності, членами Громадської ради міжнародних експертів, яка утворюється відповідно до закону, що визначає засади організації та діяльності Вищого антикорупційного суду;

е) прокурорами, працівниками правоохоронних органів (органів правопорядку), адвокатами, нотаріусами; є) посадовими особами Державної судової адміністрації України, її територіальних управлінь; ж) Президентом України; з) Головою Адміністрації Президента України або його заступниками; і) Секретарем Ради національної безпеки і оборони України або його заступниками; і) народними депутатами України, депутатами Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної, районної, міської, районної в місті, сільської, селищної рад; і) членами Кабінету Міністрів України, керівниками або заступниками керівників центральних органів виконавчої влади, зокрема зі спеціальним статусом, членами Ради міністрів Автономної Республіки Крим; й) керівниками або заступниками керівника Національного антикорупційного бюро України, членами Національного агентства з питань запобігання корупції; к) Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини; л) членами Рахункової палати; м) членами Центральної виборчої комісії; н) членами Правління чи Ради Національного банку України; о) членами Антимонопольного комітету України, національних комісій регулювання природних монополій, а також Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку; п) головами або заступниками голів місцевих державних адміністрацій; р) міськими, сільськими, селищними головами або їх заступниками.

Декларація родинних зв'язків судді є відкритою для загального доступу через оприлюднення на офіційному вебсайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. За відсутності доказів іншого відомості, подані суддею в декларації родинних зв'язків, вважаються достовірними. У разі одержання інформації, що може свідчити про недостовірність (зокрема, неповноту) відомостей, поданих суддею в декларації родинних зв'язків, Вища кваліфікаційна комісія суддів України проводить перевірку зазначеної декларації. Неподання, несвоєчасне подання декларації родинних зв'язків

суддею або подання в ній свідомо недостовірних (зокрема, неповних) відомостей мають наслідком дисциплінарну відповідальність, установлену цим Законом. Притягнення судді до дисциплінарної відповідальності за неподання, несвоєчасне подання декларації родинних зв'язків або за подання в ній свідомо недостовірних (зокрема, неповних) відомостей не звільняє суддю від обов'язку подати відповідну декларацію з достовірними відомостями.

До осіб, із якими в судді є родинні зв'язки, належать: 1) особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки із суддею (крім осіб, взаємні права та обов'язки яких із суддею не мають характеру сімейних), зокрема, особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі із суддею; 2) незалежно від зазначених у пункті 1 умов – чоловік, дружина, а також родичі кожного з подружжя чи родичі осіб, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі із суддею (батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, зять, невістка, тесть, теща, свекор, свекруха, племінник, племінниця, рідний дядько, рідна тітка, двоюрідний брат, двоюрідна сестра, усиновлювач, усиновлений) [31].

П'ятий обов'язок судді вищого спеціалізованого суду – це виявляти повагу до учасників процесу. Необхідно підкреслити, що громадська думка формується на основі враження осіб, які прийшли до суду, про самого суддю: чи поважає він їх та їх гідність, чи правильно і ввічливо поводить з учасниками, чи має високу мораль, інші якості [166, с. 198]. Це положення деталізоване в процесуальних кодексах, наприклад, у статті 6 Цивільного процесуального кодексу, статтях 10 та 11 Кримінального процесуального кодексу і статті 7 Господарського процесуального кодексу України.

Шостий обов'язок закріплює заборону розголошення відомостей, які становлять таємницю, що охороняється законом, зокрема, таємницю нарадчої кімнати і закритого судового засідання. Відповідно до ст. 12 Кодексу суддівської етики суддя не може робити публічних заяв, коментувати в засобах масової інформації справи, які перебувають у провадженні суду, та

піддавати сумніву судові рішення, що набрали чинності. Суддя не має права розголошувати інформацію, що стала йому відома у зв'язку з розглядом справи [159]. Законом охороняються відомості, які стали відомі судді під час здійснення правосуддя, зокрема, встановлюється кримінальна відповідальність за розголошення державної таємниці (стаття 328 Кримінального кодексу України) [167].

Згідно з сьомим обов'язком суддя Вищого спеціалізованого суду повинен виконувати вимоги та дотримуватися обмежень, установлених законодавством у сфері запобігання корупції. Так, Закон України «Про запобігання корупції» передбачає низку обмежень та заборон для суддів. Усі ці запобіжні заходи, зокрема, попередження виникнення конфлікту інтересів, обмеження щодо сумісництва, обмеження стосовно одержання подарунків, електронне антикорупційне декларування, моніторинг способу життя є дієвими механізмами недопущення виникнення умов для вчинення корупційних діянь та діянь, пов'язаних із корупцією. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» у статті 59 окремо закріплює особливості моніторингу способу життя судді, здійснюваного для встановлення відповідності рівня життя судді наявному в нього та членів його сім'ї майну й одержуваним ними доходам. Моніторинг способу життя судді може бути проведений на вимогу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя та в інших випадках, визначених Законом. Орган, який відповідно до закону здійснює моніторинг способу життя судді, зобов'язаний надіслати відповідну інформацію за результатами моніторингу невідкладно після завершення його проведення, але не пізніше тридцяти днів із моменту отримання відповідної вимоги. Результати моніторингу способу життя судді можуть також використовуватися для оцінювання дотримання суддею правил суддівської етики. Інформацію, одержану за результатами моніторингу способу життя судді, включається до суддівського дос'є [31].

Наступні два обов'язки пов'язані з попереднім і є проявами його деталізації. На нашу думку, законодавець звертає особливу увагу на протидію

корупції серед суддів, зважаючи на поширеність цього явища саме в судовій системі. Так, обов'язками судді Вищого спеціалізованого суду є обов'язок подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та обов'язок підтверджувати законність джерела походження майна у зв'язку з проходженням кваліфікаційного оцінювання або в порядку дисциплінарного провадження щодо судді, якщо обставини, що можуть мати наслідком притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, викликають сумнів у законності джерела походження майна або доброчесності поведінки судді.

Щодо необхідності електронного декларування, то, як відомо, в жовтні 2020 р. Конституційний Суд України визнав неконституційними положення про відкритий доступ до декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, які їх подають в електронний реєстр, та скасував кримінальну відповідальність за декларування недостовірної інформації. Своє рішення судді Конституційного Суду України пояснили втручанням у процес винесення судового рішення та неправомірним тиском на суддів. Згодом кримінальну відповідальність було відновлено доповненням тексту Кримінального кодексу України. На нашу думку, вимога декларування щодо суддів є законною та виправданою, адже спрямована на реалізацію державного й громадського контролю за співмірністю та законністю доходів і витрат суддів. Стосовно обов'язку підтверджувати законність джерела походження майна, то, на нашу думку, можуть виникнути питання з приводу презумпції невинуватості, як мало місце з попередньою редакцією статті про незаконне збагачення, адже обов'язок доказування законності фактично покладається на суб'єкта декларування. Ми вважаємо, що таке законодавче формулювання потребує певного коригування.

Дев'ятий обов'язок – це обов'язок судді систематично розвивати свої професійні навички (вміння), підтримувати кваліфікацію на належному рівні, необхідному для виконання повноважень у суді, де він обіймає посаду. Підвищення професійного рівня судді є важливою частиною його роботи.

Згідно з опитуванням суддів 80,3 % респондентів зазначили, що рівень професійної підготовки суддів безпосередньо впливає на доступність правосуддя; 11,8 % – не підтримують цю тезу, а 7,7 % не визначилися з відповіддю. На думку респондентів, найефективнішим способом підвищення професійної підготовки суддів («за» – 64,1 %) є проведення науково-освітніх семінарів за участі науковців та суддів вищих судів, ще 30 % респондентів зазначили, що обов'язкове навчання кандидата на посаду судді в спеціалізованому навчальному закладі, такому як Академія суддів України, створена в Києві, є доцільним. Деякі респонденти в коментарях до анкети відзначали необхідність розширення доступу суддів до спеціалізованої літератури, офіційних видань Верховного Суду України та Європейського суду з прав людини [168]. Нині професійне навчання та підвищення кваліфікації суддів є обов'язковими. На нашу думку, особливу увагу необхідно приділити саме міжнародному підвищенню кваліфікації та обміну досвідом із суддями зарубіжних держав. Для скорочення витрат реалізація подібних заходів можлива з використанням онлайн-технологій.

Останній обов'язок судді Вищого спеціалізованого суду полягає в необхідності звертатися з повідомленням про втручання в його діяльність до Вищої ради правосуддя та Генерального прокурора впродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про таке втручання. Цей обов'язок покликаний запобігти тиску, неправомірному впливу на суддю, а отже, забезпечити незалежність, безсторонність та об'єктивність судді під час розгляду справи та винесення рішення. П'ятиденний строк визначений із метою сприяння нагальності усунення означених порушень та забезпечення реалізації принципу розумності строків судового розгляду.

Підсумовуючи вищевикладене, хотіли б наголосити на тому, що права та обов'язки суддів вищих спеціалізованих судів України є ключовим елементом їх правового статусу. Вітчизняний законодавець приділяє більш значну увагу закріпленню й тлумаченню обов'язків судді, залишаючи без належного роз'яснення їх права. Вважаємо, що для зручності сприйняття

права суддів можна типологізувати за кількома критеріями: 1) формою закріплення (конституційна, профільна, акти процесуального законодавства та правила етичної поведінки суддів); 2) змістом (права, що забезпечують особливий правовий статус судді та його правовий захист; права, що сприяють безпосередньому виконанню службових обов'язків; права, що допомагають судді реалізувати належні йому конституційні права та основні свободи, закріплюють можливість користуватися соціальними благами); 3) сутністю суб'єктивного права (статусні й процесуальні права судді вищого спеціалізованого суду). Щодо обов'язків судді вищого спеціалізованого суду, то їх законодавче формулювання потребує певного уточнення та додаткового роз'яснення, що також сприятиме їх правильній реалізації.

2.4. Юридична відповідальність суддів вищих спеціалізованих судів в Україні

Останній елемент адміністративно-правового статусу судді вищого спеціалізованого суду, який ми пропонуємо розглянути, – це юридична відповідальність. На початку ХХ ст. французький юрист Л. Дюгі зазначав, що питання відповідальності є основним у праві – як державному, так і приватному. Ця теза безпосередньо пов'язана з правильним розумінням юридичної відповідальності, що, безсумнівно, має важливе значення в політичному, соціальному та правовому сенсах, оскільки вона важлива для наукового розроблення проблеми підвищення відповідальності державних органів та посадових осіб за свою роботу. Тому юридична відповідальність справедливо трактується в сучасній юриспруденції як один із найважливіших інститутів правової системи, як важлива характеристика та невід'ємна частина права у суспільстві. Вона наділена всіма характеристиками універсального правового явища: неможливо знайти правову систему, в якій не існує відносин юридичної відповідальності. Без цієї відповідальності реальність багатьох

правовідносин та належне виконання зобов'язань суб'єктами таких правовідносин є особливо сумнівними [169, с. 115].

Незважаючи на, здавалося б, відносну сталість цього правового інституту, все ж аналіз наукової літератури демонструє багатоманітність концептуальних поглядів на сутність юридичної відповідальності. У загальнотеоретичній юридичній науковій літературі найпоширеніші підходи щодо визначення поняття «юридична відповідальність» та її сутності можуть бути об'єднані двома групами: 1) ті, які розуміють юридичну відповідальність у контексті теорії державного (державно-правового) примусу; 2) ті, які розглядають юридичну відповідальність у контексті теорії правовідносин [170, с. 347]. У контексті двох підходів до з'ясування природи юридичної відповідальності це правове явище потрібно розглядати у двох сферах: юридична відповідальність як інститут об'єктивного права – у контексті теорії державного примусу, а також юридична відповідальність як частина змісту правовідносин – у контексті теорії правовідносин. Необхідно зазначити, що юридична відповідальність як інститут об'єктивного права та юридична відповідальність як частина змісту правовідносин мають низку специфічних ознак, що характеризують це правове явище на відповідному рівні (об'єктивне, суб'єктивне права) [171, с. 13]. Так, Л. Калініченко переконаний, що юридична відповідальність як явище об'єктивного права гарантується санкціями закону, які пропонують можливість застосування державного примусу з несприятливими наслідками особистого, матеріального чи організаційного характеру, яких зазнає суб'єкт порушення (порушення суб'єктивних прав), які є процесуальними в законі й закріплені в установленому порядку. Юридична відповідальність як частина змісту правовідносин – це передбачені санкціями норм права вид і міра обов'язку суб'єкта права зазнати позбавлення особистого, майнового, організаційного характеру у правовідносинах, що випливають із факту правопорушення) [171, с. 16].

На нашу думку, найбільш змістовне й повне визначення юридичної відповідальності надають О. Кальян та О. Мисак. Так, автори вважають, що юридична відповідальність – це юридичний обов'язок суб'єктів суспільних

відносин щодо додержання та виконання приписів правових норм, що реалізуються в правомірній поведінці, а в разі її порушення – це обов'язок правопорушника зазнати осуду та обмежень майнового та/або особистого немайнового характеру і подальша їх реалізація [172, с. 54].

Відрізняючи юридичну відповідальність від інших видів соціальної відповідальності, можна помітити її характерні відмінні ознаки: 1) юридична відповідальність складається з двох аспектів: матеріального та процесуального прав, процесуальне право лише регулює процедуру та умови накладення, а також застосування юридичної відповідальності за правопорушення; 2) юридична відповідальність природно вужча за поняття «соціальна відповідальність»; 3) юридична відповідальність поширюється на порушення правових норм і призводить до певних обмежень; 4) юридична відповідальність існує лише за невиконання або порушення певних норм, які закріплені в нормативних актах, виданих органами влади та їх посадовими особами в межах їх повноважень та у визначений спосіб; 5) юридична відповідальність – одна з форм державного примусу чи заохочення.

Щодо ознак юридичної відповідальності, то, наприклад, Н. Янсен називає ним осуд правопорушника та державний примус [173, с. 232].

В. Копейчиков більш ґрунтовно підходить до питання визначення ознак юридичної відповідальності, тому пропонує більш широкий підхід. Згідно з цим підходом, по-перше, заходи юридичної відповідальності передбачені законом, правовими нормами, по-друге, всі обмеження застосовують лише тоді, коли вчиняються протиправні дії. Тож це відповідальність за певне правопорушення. По-третє, обмеження встановлюються державними органами, громадянин яких (юридично) зобов'язаний нести відповідальність за свої вчинки і які, також мають право (й законне право) переслідуватися. Тож це завжди відповідальність перед державою. По-четверте, ці заходи проявляються в примусовому позбавленні (або обмеженні) винного в певних перевагах, цінностях та можливостях. Отже, це обов'язкова відповідальність. По-п'яте, ці заходи завжди виражають засудження державою винного, різко

критичну, безумовно, незадовільну оцінку його поведінки. Ця оцінка виражається не лише в «реакції» держави на порушення правових приписів, а й у реакції на неправомірні дії громадськості. Юридична відповідальність завжди пов'язана з моральною відповідальністю [174, с. 215–216].

Щодо юридичної відповідальності суддів, то, як зауважує О. Овчаренко, вона є різновидом соціальної відповідальності, що проявляється у такому: 1) за особливістю засобів забезпечення вона має юридичний характер, отже, нерозривно пов'язана з правовими нормами і протиправною поведінкою носіїв судової влади; 2) вона ґрунтується на моральних імперативах, прийнятих у суспільстві; 3) цей інститут тісно пов'язаний з оцінюванням діяльності судді з погляду додержання ним не лише чинного законодавства, а й визнаних у суспільстві моральних засад [175, с. 13-14].

Під юридичною відповідальністю судді Л. Виноградова розуміє здатність судді звітувати перед собою, суддівським корпусом, кваліфікаційною комісією, Вищою радою правосуддя за результати своєї професійної діяльності та додержання норм моралі й одержувати позитивні чи негативні оцінки своєї діяльності із застосуванням, за потреби, відповідних санкцій за неналежну поведінку [176, с. 23].

М. Сапунова у своїх працях визначає юридичну відповідальність судді як морально-правовий стан, що породжує необхідність сумлінного використання права й виконання обов'язків із здійснення правосуддя, покладених законом, а також необхідність додаткового правового обтяження у випадку судової або професійної помилки, допущеної суддею у процесі судочинства [176, с. 18].

О. Гончаренко влучно зазначає, що юридична відповідальність суддів є частиною їх правового статусу. Незворотна відповідальність судді є, з одного боку, ефективним засобом забезпечення законності в цій конкретній сфері суспільних відносин, а з іншого боку, фактором незалежності судової влади та забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу судді [177, с. 31].

Щодо особливостей юридичної відповідальності суддів загалом та вищих спеціалізованих суддів зокрема, то ними є: 1) державно-правове спрямування; 2) ретроспективна юридична відповідальність та позитивна юридична відповідальність, притягнення до якої ставить високі вимоги до суддів; 3) індивідуальність процесу притягнення суддів до відповідальності, базуючись у цьому разі на правовому статусі суддів; 4) порушення суддями моральних норм та приписів життєдіяльності громадян [176, с. 23].

Стосовно значення юридичної відповідальності суддів вищих спеціалізованих суддів, то, наприклад, Я. Скрамний вважає, що юридична відповідальність: 1) сприяє законності та об'єктивності судового процесу й прийняття на цій основі судового рішення відповідно до законодавчих норм; 2) створює цілісну правову свідомість у суддів; 3) сприяє недопущенню правопорушень, які вчиняються та можуть бути вчинені суддями; 4) забезпечує високий рівень незалежності суддів; 5) посилює авторитетність суду [178, с. 5016].

Натомість М. Мелех розширено окреслює значення юридичної відповідальності суддів та переконаний, що воно полягає у: 1) сприянні об'єктивності та законності судового розгляду; 2) формуванні правової свідомості серед суддівського корпусу; 3) запобіганні порушенням, що можуть вчинятися суддями; 4) забезпеченні неупередженості суддів; 5) відновленні довіри до судової системи; 6) можливості очищення суддівського корпусу винятково у межах закону (за умови дієвого механізму юридичної відповідальності), завдяки цьому в суддівських лавах залишаються лише віддані професії представники [179, с. 183].

Для забезпечення незалежності суддів законодавець у тексті Основного закону передбачає особливий порядок притягнення суддів до відповідальності: без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Суддю не

може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним судове рішення, за винятком учинення злочину або дисциплінарного проступку (стаття 126 Конституції України) [32].

Щодо видів юридичної відповідальності суддів вищих спеціалізованих суддів, то пропонуємо розглянути їх схематично.

Рисунок 2.2 – Види юридичної відповідальності суддів

Вважаємо за доцільне проаналізувати кожний вид юридичної відповідальності суддів вищих спеціалізованих суддів. Дисциплінарна відповідальність суддів вищих спеціалізованих суддів є самостійною формою їх юридичної відповідальності та містить усі ознаки юридичної відповідальності. Установлення такого специфічного виду відповідальності суддів за порушення, зокрема меж здійснення судових повноважень, на законодавчому рівні є важливим засобом підвищення їх ефективності, належного виконання суддями завдань і відповідно забезпечення прав та інтересів громадян і держави [180, с. 64].

Підставою для дисциплінарної відповідальності судді є вчинення ним дисциплінарного проступку, тобто винного, протиправного порушення службових обов'язків. Необхідно зазначити, що дисциплінарна

відповідальність суддів – це засіб забезпечення виконання їх професійних (службових) обов'язків, а отже – суддівської дисципліни [181, с. 123].

Закон України «Про судоустрій та статус суддів» містить перелік підстав та чітко визначає порядок притягнення всіх суддів до дисциплінарної відповідальності. Згідно зі статтею 106 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» до підстав дисциплінарної відповідальності судді серед інших належать такі: 1) умисне або внаслідок недбалості: а) незаконне відмовлення в доступі до правосуддя (зокрема, незаконне відмовлення в розгляді по суті позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги тощо) або інше істотне порушення норм процесуального права під час здійснення правосуддя, що внеможливило реалізацію учасниками судового процесу наданих їм процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків або призвело до порушення правил щодо юрисдикції або складу суду; б) незазначення в судовому рішенні мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін щодо суті спору; в) порушення засад гласності й відкритості судового процесу; г) порушення засад рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості; г) незабезпечення обвинуваченому права на захист, перешкоджання реалізації прав інших учасників судового процесу; д) порушення правил щодо відводу (самовідводу); 2) безпідставне затягування або невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи упродовж строку, встановленого законом, зволікання з ухваленням вмотивованого судового рішення, несвоєчасне надання суддею копії судового рішення для її внесення до Єдиного державного реєстру судових рішень; 3) втручання у процес здійснення правосуддя іншими суддями; 4) неподання або несвоєчасне подання для оприлюднення декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в порядку, встановленому законодавством у сфері запобігання корупції; 5) ненадання інформації або надання свідомо недостовірної інформації на законну вимогу члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та/або члена Вищої ради

правосуддя, зокрема, недодержання встановлених законом строків надання інформації; 6) непроходження курсу підвищення кваліфікації в Національній школі суддів України відповідно до направлення, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, або непроходження подальшого кваліфікаційного оцінювання для підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді, або непідтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді за результатами цього кваліфікаційного оцінювання; 7) визнання судді винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, у випадках, установлених законом, тощо [31].

До суддів може застосовуватися дисциплінарне стягнення у вигляді: 1) попередження; 2) догани з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді впродовж одного місяця; 3) суворої догани з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді впродовж трьох місяців; 4) подання про тимчасове (від одного до шести місяців) відсторонення від здійснення правосуддя з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді та обов'язковим направленням судді до Національної школи суддів України для проходження курсу підвищення кваліфікації, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, та подальшим кваліфікаційним оцінюванням для підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді; 5) подання про переведення судді до суду нижчого рівня; 6) подання про звільнення судді з посади.

Інформація про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності оприлюднюється на офіційному вебсайті Вищої ради правосуддя та на вебсайті суду, в якому працює суддя. Ця інформація повинна містити дані про суддю, якого притягнуто до дисциплінарної відповідальності, про накладене дисциплінарне стягнення та копію рішення органу, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, про накладення такого стягнення [31].

Притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності повинне базуватися на суворому додержанні гарантій справедливого застосування дисциплінарних заходів до суддів, адже застосування дисциплінарних стягнень повинне забезпечувати реалізацію обмежень до порушника, а не бути інструментом для здійснення порушень принципу незалежності судової влади [180, с. 64].

Наступним різновидом юридичної відповідальності, до якої можуть бути притягнуті судді вищих спеціалізованих судів, є адміністративна відповідальність. Адміністративна відповідальність – це форма державного реагування на правопорушення, що виявляється в застосуванні адміністративних санкцій уповноваженими державними органами, посадовими особами та громадськістю до винної особи в межах і порядку, встановлених законом, це обов'язок правопорушника звітувати за свою протиправну поведінку і зазнавати за неї несприятливих наслідків, передбачених санкцією правової норми [182, с. 84].

Адміністративна відповідальність суддів – це вид юридичної відповідальності, який здебільшого враховують у теорії. Однак на практиці адміністративна відповідальність суддів взагалі не структурована, оскільки в Україні участь суддів в адміністративній відповідальності регулюється положеннями законодавчих та нормативних документів, таких як Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій незалежності суддів», Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд», Закон України «Про судоустрій і статус суддів».

Основними перешкодами для притягнення суддів до адміністративної відповідальності є: 1) етична неможливість накладати на них адміністративні санкції, враховуючи їх відносно високий правовий статус, і терміновий пріоритет формування спеціальних процедур та органів притягнення суддів до адміністративної відповідальності; 2) недоторканність суддів у значенні закону, яка спрямована насамперед на захист суддів від зовнішніх впливів, що

в довгостроковій перспективі створює належні умови для здійснення суддею справедливого правосуддя; 3) процес притягнення судді до адміністративної відповідальності є одним з елементів контролю за якістю професійної діяльності суддів як державних службовців [183].

З адміністративних правопорушень, що вчиняються суддями, найпоширенішими є правопорушення, пов'язані з корупцією, зокрема, часто судді порушують вимоги щодо несумісності та неправильно декларують свої доходи.

Щодо цивільно-правової відповідальності суддів вищих спеціалізованих судів, то відповідно до пунктів 5.2 та 5.3 Європейської хартії про закон «Про статус суддів», державою гарантується відшкодування збитків за шкоду, заподіяну в результаті протиправної поведінки або незаконних дій судді під час виконання ним обов'язків судді. Законом може передбачатися можливість, щоб держава могла порушити справу з метою примусити суддю компенсувати суму, виплачену державою за шкоду, заподіяну ним, у разі грубого й невинуватого порушення правил, що регулюють виконання обов'язків суддями. Кожна особа повинна мати можливість оскаржити неправильно винесене рішення в конкретній справі до незалежного органу без необхідності дотримання окремих формальностей. Там, де в результаті повного та ретельного розгляду цей орган виявить безперечне порушення з боку судді, як це зазначається в п. 5.1, цей орган має повноваження передати справу на розгляд дисциплінарної інстанції або принаймні рекомендувати здійснити таке передавання органу, що має відповідну компетенцію згідно із судовим законом [184].

Л. Москвич вважає, що суддя повинен нести цивільно-правову відповідальність лише у випадках грубої недбалості, явного зловживання, грубої необережності або кримінального правопорушення. Загальним правилом повинна бути відповідальність держави за помилки або навіть порушення закону конкретними суддями, які виконують свої обов'язки не як особи в своїх інтересах, а від імені держави [185, с. 205]. Підставою

відповідальності не може бути правова позиція судді або навіть судова помилка, адже у такому разі повинен бути застосований імунітет [186, с. 120], відповідно до якого суддя не може бути притягнутий до відповідальності за правову позицію, викладену під час мотивування винесеного рішення. Крім того, скасування або зміна судового рішення вищими судами не повинна тягнути за собою відповідальності судді [187], оскільки існує низка факторів, що впливають на рішення (різні трактування закону, прогалини або неточності в правовому регулюванні певної теми, зміна судової практики) [175].

З огляду на це позиція колишнього голови Вищої ради юстиції В. Євдокимова є цілком доречною. Він вважає, що якщо суддя порушить норми матеріального права та зумовить їх неправильне застосування, то цю ситуацію можуть виправити апеляційні й касаційні суди. Якщо ж це порушення процесуального законодавства, то воно зазвичай здійснюється навмисно і повинно суворо каратися [188].

Цивільно-правова відповідальність судді є переважно майновою і призначена для захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб. Ця відповідальність повинна мати місце лише у виняткових випадках серйозного порушення службових обов'язків, явного зловживання та грубої недбалості. Існують характеристики відповідальності за різні типи актів суддів: за суто судову діяльність під час прийняття рішень, за діяння, не пов'язані з процесуальною діяльністю, – це адміністративні акти суддів [189, с. 10] Обов'язковою вимогою відшкодування шкоди, заподіяної суддею під час здійснення правосуддя, повинен бути намір судді порушити чинне законодавство, у такий спосіб порушуючи права та законні інтереси особи [175].

Найсуровішим видом юридичної відповідальності є кримінальна відповідальність. Судді, незважаючи на їх особливий статус, несуть кримінальну відповідальність на загальних підставах, єдиний виняток, який передбачає вітчизняний закон і про який ми вже зауважували, – це особливий процесуальний порядок притягнення судді до цього виду відповідальності.

Відповідно до кримінального закону суддя може бути як загальним суб'єктом кримінальних правопорушень, так і спеціальним, коли мова йде про кримінальні правопорушення проти правосуддя або корупційні кримінальні правопорушення.

Пропонуємо зосередити увагу на окремих кримінальних правопорушеннях проти правосуддя. Зокрема, суддя є суб'єктом порушення права на захист (стаття 374 Кримінального кодексу України), тобто недопущення чи ненадання своєчасно захисника, а також учинення іншого грубого порушення права підозрюваного, обвинуваченого на захист [32].

Необхідно зазначити, що суддів, які порушують право на захист, порушують право підозрюваного, обвинуваченого на захист, звинувачують у зловживанні владою, що робить порушення права судді на захист подібним до корупційних правопорушень. Деякі автори вважають, що всі кримінальні правопорушення проти правосуддя, включаючи порушення права на захист, учинені суддями, є особливими випадками службових кримінальних правопорушень – зловживання службовим становищем. Службові зловживання у сфері здійснення правосуддя – це порушення кримінально-процесуальних та кримінально-правових заборон одночасно, чим порушуються права особи, яка бере участь у судочинстві. Верховний Суд в Постанові Пленуму від 24 жовтня 2013 року № 5-34кс1321 зауважує, що порушення права на захист є особливим видом зловживання службовим становищем, що містить окрему, самостійну кримінально-правову заборону на вчинення дій, визначених цією нормою, а саме: не допускати чи не надавати своєчасно захисника, а також іншим чином грубо порушувати права підозрюваного, обвинуваченого на захист [190]. Н. Карпова вважає, що порушення права на захист особи, яка має право на захист, є зловживанням службовим становищем суддею у формі використання його особливого правового статусу як носія судової влади та його службових повноважень щодо порушення права на захист особи, яка має право на такий захист [191, с. 326].

До червня 2020 року статтею 375 Кримінального кодексу України було передбачено відповідальність судді за винесення свідомо неправосудних вироків, рішень, ухвали або постанови. Упродовж всього часу існування цієї статті не було встановлено чітких критеріїв щодо того, що саме можна вважати неправосудним рішенням. Як наслідок переважно більшість досудових розслідувань, внесених до Єдиного реєстру досудових розслідувань кримінальних проваджень за статтею 375 Кримінального кодексу України, так і не було доведено до вироків. Ці провадження переважно використовували не для притягнення до відповідальності суддів, а лише для тиску на них, застосовуючи механізми, встановлені Кримінально-процесуальним кодексом України.

Вища рада правосуддя неодноразово заявляла, що саме існування кримінального провадження проти судді не створює потреби усунути його від здійснення правосуддя. Ключовим моментом усунення судді було те, що він став підозрюваним або обвинуваченим. Водночас Вища рада правосуддя також закликала виключити статтю 375 Кримінального кодексу України у своїх звітах, щоб мінімізувати тиск на суддів щодо виконання судових функцій, доручених їм державою.

Урешті-решт 55 депутатів звернулися до Конституційного Суду України з проханням визнати статтю 375 Кримінального кодексу України несумісною з Конституцією України. 11 червня 2020 року Конституційний Суд України ухвалив рішення № 7-р/2020, яким статтю 375 Кримінального кодексу України визнано неконституційною. Як і слід було очікувати, Конституційний Суд України базував своє рішення переважно на тому, що стаття 375 Кримінального кодексу України створила умови для посягання на незалежність судової влади [192]. На нашу думку, скасування кримінальної відповідальності не є виходом із проблемної ситуації, а потрібно розробити чіткі критерії встановлення неправосудності рішення суду. Водночас з огляду на те, що жодних подібних розробок не було здійснено ні в рамках діяльності Верховної Ради України, ні в рамках діяльності суддівського корпусу, то

складається враження щодо їх невігідності. Адже скасувати норму набагато простіше, а отже судді-порушники дійсно зможуть абсолютно правомірно уникати відповідальності.

Щодо кримінальної відповідальності суддів вищих спеціалізованих судів за корупційні кримінальні правопорушення, то її застосування має важливе значення. Оскільки, як відомо, вчинення суддею корупційного діяння завдає шкоди суспільству на багатьох рівнях: воно підриває верховенство права, сприяє безкарності, кидає виклик рівності перед законом та праву на справедливий суд, підриває легітимність усіх державних інституцій а також є перешкодою для зростання рівня іноземних інвестицій [193, с. 355].

Загалом корупційними кримінальними правопорушеннями згідно з приміткою до статті 45 Кримінального кодексу України є кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх учинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 цього Кодексу [167].

Особливий порядок притягнення суддів до кримінальної відповідальності за вчинення корупційного діяння зумовлений наявністю в них недоторканності. Водночас законодавець передбачає можливість застосування заходу забезпечення кримінального провадження – тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя. Тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя зумовлюється необхідністю попередження ризиків використання суддею владних повноважень, особистих зв'язків і службового становища для перешкоджання кримінальному провадженню. Цей захід можна застосувати після того, як Вища рада правосуддя перевірить повідомлення про підозру в частині обґрунтованості підозри [193, с. 355].

Підсумовуючи викладене, хотіли б зауважити, що юридична відповідальність суддів вищих спеціалізованих судів є елементом їх адміністративно-правового статусу. Юридична відповідальність суддів вищих спеціалізованих судів – це ті несприятливі наслідки правового, особистого,

майнового, організаційного характеру, яких судді вищих спеціалізованих судів зазнають у разі порушення етичних і правових норм, та їх подальша реалізація. Таким чином, незважаючи на наявність спеціальних процедур та особливостей, все ж судді вищих спеціалізованих судів за вчинені ними правопорушення можуть притягатися до різних видів юридичної відповідальності: дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності.

Висновки до розділу 2

1. Доведено, що важливість та значущість посади судді обумовлює існування певних чітких вимог, яким повинна відповідати особа, яка претендує на зайняття посади судді. Такі вимоги стосуються як професійних якостей такого спеціаліста, так і особистісних. Зазначені вимоги можуть бути загальними, тобто характерними для всіх суддів, а також специфічними, а саме: притаманними лише суддям вищих спеціалізованих судів та обумовленими специфікою підсудності конкретного Вищого спеціалізованого суду.

2. Законодавчо закріпленими загальними вимоги до кандидатів на посаду судді є: 1) належність до громадянства України; 2) віковий ценз (не молодший ніж тридцять років та не старший ніж шістьдесят п'ять років); 3) наявність вищої юридичної освіти; 4) стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років; 5) наявність високоморальних особистих якостей; 6) компетентність; 7) володіння державною мовою.

3. Можливість установлювати ті чи інші специфічні вимоги до претендентів на посаду судді у вищих спеціалізованих судах закріплена в Основному законі, що передбачає можливість для суддів спеціалізованих судів відповідно до Закону встановлювати інші вимоги щодо освіти й стажу професійної діяльності. Щодо деталізації цієї конституційної норми, то вона міститься в Законі України «Про судоустрій та статус суддів» стосовно вимог

до кандидатів на посаду судді Вищого спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності та в Законі України «Про Вищий антикорупційний суд» стосовно вимог до кандидатів на посаду судді Вищого антикорупційного суду.

4. До специфічних вимог до кандидатів на посаду судді вищого спеціалізованого суду належать: підтвердження за результатами кваліфікаційного оцінювання здатності здійснювати правосуддя у Вищому спеціалізованому суді з питань інтелектуальної власності або Вищому антикорупційному суді та альтернативне існування однієї з таких підстав: стажу роботи на посаді судді (не менше ніж три роки для претендента на посаду судді Вищого спеціалізованого з питань інтелектуальної власності та не менше ніж сім років для претендента на посаду судді Вищого антикорупційного суду) або досвіду вузькопрофільної професійної діяльності (не менше п'яти років для претендента на посаду судді Вищого спеціалізованого з питань інтелектуальної власності та не менше семи років для претендента на посаду судді Вищого антикорупційного суду). Крім того, для претендента на посаду судді Вищого антикорупційного суду передбачена й можливість урахування наявності наукового ступеня у сфері права та стажу наукової роботи у сфері права щонайменше сім років.

5. Повноважень судді вищого спеціалізованого суду – це закріплена за суддею в установленому законодавством здатність на здійснення покладених на нього функцій із відправлення правосуддя в межах вимог спеціалізації та інстанційності.

6. Ознаки повноважень судді вищого спеціалізованого суду є: наявність прямих і зворотних зв'язків між судом та іншими сторонами, законодавча чітка регламентація сутності повноважень, можливість надійного забезпечення (гарантії, можливість застосування примусу).

7. Класифіковано повноваження судді вищого спеціалізованого суду за кількома підставами: 1) змістом (інструктивні, вказівні, функціональні та забезпечувальні); 2) метою (відправлення правосуддя, повноваження

відтворення, а також організаційні повноваження); 3) стадією розгляду справи (у першій інстанції та Апеляційній палаті, де повноваження також поділяють на загальні й конкретні); 4) сутністю (матеріально-правові, процесуальні й організаційні); 5) юрисдикцією та спеціалізацією (розгляд у Вищому антикорупційному суді та розгляд у Вищому суді з питань інтелектуальної власності).

8. Суб'єктивне право судді вищого спеціалізованого суду складається з кількох елементів дії, зокрема певних дій особи, вимог дій відповідної поведінки інших (зобов'язаних) осіб та дій захисту свого права. Щодо обов'язків судді вищого спеціалізованого суду, то вони є засобом правового регулювання і способом зміцнення законності та правопорядку, характеризують належне й необхідне, встановлене законодавством і що забезпечує державою поведінку.

9. Законодавець більше концентрується на обов'язках судді, принципах їх діяльності, функціях та завданнях, не приділяючи належної уваги правам суддів. З огляду на таку ситуацію, пропонується вдосконалити статтю 56 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», де варто визначити всі права суддів та описати, як саме вони можуть бути реалізовані, адже, неоднозначність законодавчих формулювань може призвести до некоректного або й неправильного застосування.

10. Класифіковано права суддів за кількома критеріями: 1) формою закріплення (конституційна, профільна, акти процесуального законодавства та правила етичної поведінки суддів); 2) змістом (права, що забезпечують особливий правовий статус судді та його правовий захист; права, що сприяють безпосередньому виконанню службових обов'язків; права, що допомагають судді реалізувати належні йому конституційні права та основні свободи, закріплюють можливість користуватися соціальними благами); 3) за сутністю суб'єктивного права (статусні й процесуальні права судді Вищого спеціалізованого суду).

11. Здійснено детальну змістовну характеристику всіх обов'язків суддів вищих спеціалізованих судів. Спираючись на здійснений аналіз, з'ясовано, що їх законодавче формулювання потребує певного уточнення та додаткового роз'яснення, що також сприятиме їх правильному розумінню, а отже, й реалізації.

12. Юридична відповідальність судді вищого спеціалізованого суду – це ті несприятливі наслідки правового, особистого, майнового, організаційного характеру, яких судді вищих спеціалізованих судів зазнають у разі порушення етичних і правових норм, та їх подальша реалізація. Судді вищих спеціалізованих судів за вчинені ними порушення можуть притягатися до дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності.

13. Можливість притягнення судді до юридичної відповідальності є запорукою реалізації незалежного та об'єктивного правосуддя відповідно до всіх засад судочинства, а також реалізує профілактичну та виховну функцію та посилює авторитет суду.

14. Дисциплінарна відповідальність суддів вищих спеціалізованих судів є самостійною формою їх юридичної відповідальності та містить усі ознаки юридичної відповідальності. Установлення такого специфічного виду відповідальності суддів за порушення, зокрема меж здійснення судових повноважень, на законодавчому рівні є важливим засобом підвищення їх ефективності, належного виконання суддями завдань і відповідно забезпечення прав та інтересів громадян і держави.

15. Адміністративна відповідальність суддів вищих спеціалізованих судів України – це форма державного реагування на правопорушення, що виявляється в застосуванні адміністративних санкцій уповноваженими державними органами, посадовими особами та громадськістю до винної особи в межах і порядку, встановлених законом, це обов'язок правопорушника звітувати за свою протиправну поведінку й зазнавати за неї несприятливих наслідків, передбачених санкцією правової норми.

16. Цивільно-правова відповідальність судді вищого спеціалізованого суду має переважно майновий характер. Підставою для її застосування повинне бути визнане лише вмісне порушення суддею норм процесуального права, а порушення норм матеріального права здебільшого виникає через неоднозначне трактування правових норм та відсутність єдності судової практики і може бути вирішене в порядку судового оскарження.

17. Специфічний конституційний порядок притягнення судді до кримінальної відповідальності є атрибутом забезпечення незалежності суду та запобігання тиску на суддівський корпус. Щодо матеріальних засад кримінальної відповідальності, то судді вищих спеціалізованих судів несуть кримінальну відповідальність на загальних підставах, можуть бути загальними та спеціальними суб'єктами кримінальних правопорушень (проти правосуддя, корупційних кримінальних правопорушень).

РОЗДІЛ 3
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДДІВ
ВИЩИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СУДДІВ В УКРАЇНІ

3.1. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання статусу суддів вищих спеціалізованих судів

Дослідження адміністративно-правового статусу суддів вищих спеціалізованих судів в Україні було б неповним без авторських пропозицій щодо вдосконалення останнього. Передусім, ми пропонуємо зосередитися на аналізуванні зарубіжного досвіду з цього питання. Важливо зазначити, що система спеціалізованих судів у різних державах також є різною.

Загалом на цей час спеціалізовані суди, утворювані в судових системах світу, можна умовно поділити на дві групи. Перша група представлена широкою системою спеціалізованих судів. По-перше, суди у справах неповнолітніх. Цей вид судів трапляється досить часто. Вони розглядають справи про злочини й правопорушення, скоєні підлітками (неповнолітніми), а також злочини проти дітей і підлітків. Такі суди успішно функціонують у багатьох країнах – Австралії, Республіці Бангладеш, Бельгії, Італії, Сальвадорі, Венесуелі, Португалії та інших. Водночас суди у справах неповнолітніх можуть діяти як незалежно, так і в рамках системи загальних судів, як у Німеччині чи Греції.

По-друге, суди з трудових спорів (промислові суди). До компетенції цих судових органів належить вирішення конфліктів між працівниками і підприємцями – роботодавцями з питань оплати праці, надання відпусток, звільнення, а також конфліктів між профспілками і об'єднаннями роботодавців про правомірність страйків та інші питання. Такі суди діють в Австрії, Бразилії, Німеччині, на Кіпрі, в Малі, Норвегії, Таїланді, Кенії, Великобританії, ОАЕ та інших країнах. Ці суди можуть функціонувати в

рамках системи загальних судів (наприклад, у Кенії), а також у системі арбітражних судів (наприклад, у Китаї).

По-третє, адміністративні суди, що розглядають скарги на рішення та дії органів державної влади й місцевого самоврядування, зловживання владою, які заподіяли шкоду громадянинові, а також спори між органами місцевого самоврядування. Ці суди можуть входити до системи загальних судів. Подібні судові органи діють в Австрії, Фінляндії, Німеччині, Франції, Великобританії, Пакистані, Індонезії та інших країнах.

По-четверте, військові суди, що розглядають справи про злочини військовослужбовців. Їх можна назвати спеціалізованими з великою часткою умовності. Такі суди функціонують у багатьох країнах – Бразилії, Туреччині, Тунісі, Росії, В'єтнамі, Великобританії, Франції, Пакистані, Індонезії, Лаосі, Азербайджані та інших. Водночас військові суди можуть діяти як самостійні спеціалізовані судові органи (наприклад, у Китаї, Кореї, Колумбії), а також входити до системи загальних судів (наприклад, у В'єтнамі).

По-п'яте, сімейні суди. Ці судові органи вирішують спори між подружжям або колишнім подружжям, між батьками й дітьми як майнового, так і немайнового характеру, в окремих випадках можуть розглядати справи про спадкування та опіку. Такі суди діють у Португалії, Сальвадорі, Австралії, Таїланді, Кореї, на Кіпрі.

Другу групу утворюють малопоширені спеціалізовані судові органи. Ці суди трапляються в світовій судовій практиці досить рідко. До них можна віднести Суд зі житлових справ у Норвегії, Суд рентного контролю в Республіці Кіпр, Виборчий суд у Бразилії, суди із земельних спорів у Туреччині й Фінляндії, податкові суди в Таїланді, США і Венесуелі, Суд із соціальних питань у Німеччині, Суд із маркетингу в Фінляндії, транспортні суди в Туреччині, суди з розгляду подій на морі в Австралії тощо [194, с. 228].

На нашу думку, для акцентування на ключових позитивних рисах, які також будуть корисними для вітчизняної системи спеціалізованих судів,

доцільно вивчити досвід саме тих держав, де функціонують спеціалізовані суди, що є аналогічними українським спеціалізованим судам.

Щодо зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання правового статусу ІР-судів, то, як свідчить успішний європейський досвід організації та діяльності судів у сфері інтелектуальної власності, кожна держава застосовує свій підхід до визначення судової спеціалізації в галузі захисту прав інтелектуальної власності [195, с. 39-44.]. Позиція цих судів у судовій системі, вимоги до суддів та категорії справ, які розглядаються цими судами в кожній країні, мають свої відмінності, враховуючи національну специфіку кожної країни [196, с. 151]. Досвід показує, що особливо у країнах, де суди, палати чи підрозділи з розгляду спорів є окремими, інвестиційна привабливість країни зростає, а судова практика стандартизується, що допомагає передбачити рішення суду щодо наступного спору в цій галузі [197]. За кордоном створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності (Патентного суду) впливає з низки суперечок щодо інтелектуальної власності як між приватними компаніями, так і між корпораціями та федеральними агентствами з інтелектуальної власності. Організація інтелектуального (патентного) суду залежить від спеціалізації кожного судді суду, який має відповідну технічну та юридичну підготовку [198].

У Швейцарії, Німеччині, Японії, Австрії, Франції, Мексиці, Португалії, Кореї, Таїланді, Великобританії та інших країнах існують спеціалізовані судові органи з питань інтелектуальної власності, і досвід таких установ надзвичайно корисний для України з огляду на створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності в нашій країні. У Франції справи про інтелектуальну власність розглядають у вищому суді, але їх можна розглядати в дев'яти окружних судах у спеціалізованих палатах, що, на нашу думку, відповідає принципу територіальності. Випадки незаконного привласнення ноу-хау розглядають господарські суди [199, с. 168].

Процес судового захисту спорів щодо інтелектуальної власності істотно відрізняється у Франції та Україні. У Франції справи цієї категорії зазвичай

розглядає вищий суд – Tribunal de Grande Instance. Водночас певні категорії спорів, пов'язаних з інтелектуальною власністю, можуть розглядати суди нижчих інстанцій. Зокрема, Паризький окружний суд має право розглядати патентні суперечки. Цікаво відзначити, що суперечки про порушення прав інтелектуальної власності можуть розглядати як за місцем заподіяння шкоди, так і під час реєстрації відповідача, як це передбачено французьким Кодексом інтелектуальної власності [200].

До вступу на посаду судді у Франції складають присягу. Судді виконують обов'язки на умовах неповного робочого часу. Вони отримують винагороду в порядку, встановленому законодавством. Цікавим є положення про те, що судді мають право здійснювати іншу професійну діяльність одночасно з виконанням судових обов'язків за умови, що така діяльність не завдає шкоди їх гідності й незалежності. Водночас особи, які займаються вільною професійною діяльністю в судово-правовій сфері, регульовані законодавчими або нормативними правовими актами, не можуть виконувати судових обов'язків на території округу суду великої інстанції, де вони здійснюють таку діяльність; не можуть займатися будь-якою професійною діяльністю в межах юрисдикції місцевого суду, в якій вони призначені. Крім того, судді місцевих судів не мають права одночасно виконувати обов'язки державного службовця, за винятком посади професора і доцента у закладі вищої освіти [201].

У Німеччині був створений Федеральний патентний суд як вищий федеральний суд із питань охорони промислової власності, що діє з 1 липня 1961 року. Спеціальна юрисдикція Федерального патентного суду була встановлена після укладення Європейської патентної конвенції 1973 року та діяльності Європейської патентної організації з 1978 року. Тому Федеральний патентний суд був зобов'язаний ухвалювати рішення щодо суперечок про недійсність європейських патентів, що були дійсними на території Німеччини [202, с. 130]. Нині цей суд не займається питанням порушення – він має дві основні функції: перша та основна функція – розгляд скарг на рішення

Німецького патентного відомства щодо заявок на патенти та реєстрації торгових марок; друга – розгляд скарг щодо дійсності патентів. Цей суд характеризується колегіальним процесом. У Німеччині після видання патенту його можна оскаржити лише в Федеральний патентний суд та (за апеляцією) Федеральний суд. Під час провадження у справі про порушення патенту суддя повинен надати патент. Він може порушити провадження у справі про порушення патенту якщо, на його думку, патент може бути визнаний недійсним [203].

Федеральний патентний суд налічує у штаті близько 120 суддів, більше половини з яких мають наукову чи технічну університетську освіту, а тому «технічно» підготовлені. Це також дає можливість мати повне та всебічне розуміння протоколу справи без додаткових призначень на іспит. Ці судді мають чітку спеціалізацію і працюють у 27 сенатах – справами про торгові марки та сорти рослин займаються різні судді відповідно до їх спеціалізації [204].

У Великобританії (а саме в Англії та Уельсі, оскільки саме тут має місце більшість суперечок щодо інтелектуальної власності) існують два рівні судового розгляду. Розгляд справи Високим судом, до якого входять патентний суд та патентний суд графства. Патентні суди графств були створені відповідно до Закону Великобританії про авторські права, промислові зразки та патенти 1988 року як альтернатива патентному суду, який діяв у складі Високого суду. Юрисдикція патентних судів графств поширюється на всю країну. Судові спори в окружних патентних судах ефективніші та дешевші, ніж у патентному суді. Тісна співпраця між патентним відомством, патентними судами округу та патентним судом забезпечує високу ефективність британської судової влади [205, с. 30].

Основна відмінність між ними полягає в розмірі позову – якщо сума не перевищує 50 000 фунтів стерлінгів, справу буде розглядати суд графства, тож процедура розгляду останнього набагато дешевша. На відміну від експертної перевірки патентного суду патентний суд графства розглядає справи у

кількості одного судді, хоча у разі необхідності дозволяється мати заступників судді [206].

До юрисдикції суду з питань інтелектуальної власності, який бере участь у провадженні, входять справи, пов'язані зі спорами щодо інтелектуальної власності, зокрема: патенти, авторські права, зареєстровані торгові марки, корисні моделі та інші права інтелектуальної власності [207].

Історично так склалося, що суддями стають вихідці з баристерів. Варто зазначити, що практично всі англійські судді – колишні баристери. Отже, професійний суддівський корпус в англійській правовій системі формувався і продовжує формуватися за рахунок нечисленної (9 000 осіб) професійної групи баристерів. Щоб претендувати на призначення суддею, баристер повинен мати стаж практичної адвокатури від семи до десяти років. Як наслідок, середній вік англійських суддів значно перевищує середній вік їхніх колег в інших європейських країнах.

Починаючи із 70-х років ХХ століття судовий корпус відкрив свої двері і для соліситерів, кількість яких значно більша від барристерів (близько 70 000). Однак до цього часу соліситери серед суддів залишаються великою рідкістю – зазвичай, на нижчих судових посадах. Закон «Про суди і юридичні послуги» 1990 року (Courts and Legal Services Act) дозволив соліситерам виступати у вищих судах, крім палати лордів, за додержання певних вимог. Однак кількість таких дозволів зростає повільно. Те саме стосується призначення суддями із соліситерів. У 2001 році лише двоє із 107 одержали призначення суддів Високого суду правосуддя і 81 із 565 отримали призначення окружних суддів із соліситерів. Кадровий склад і методи призначення суддів в англійській правовій системі продовжують критикувати в суспільстві. Згідно з опитуваннями 65 % респондентів упевнені, що судді погано уявляють, як і чим живуть звичайні громадяни.

Що стосується професійної підготовки і перепідготовки суддів, то справи тут ще гірші. До 1979 року професійна підготовка і підвищення кваліфікації суддів взагалі не практикувалися. До недавнього часу в

професійному середовищі переважала думка, що навчання суддів не лише не обов'язкове, а й шкідливе, оскільки загрожує їх незалежності. З 1979 року навчанням і підвищенням кваліфікації суддів займається спеціально створена Судова навчальна рада. Як обов'язкова програма передбачені чотириденні курси для осіб, які вперше вступили на посаду суддів, після цього вони прикріплюються до досвідчених суддів для десятиденного стажування [208].

У Японії створено Вищий та Високий суд з інтелектуальної власності, що спеціалізується виключно на інтелектуальній власності, а в шести окружних (райони Токіо й Осака) та в одній з інших інстанцій (Осака) в Японії існують окремі колегії, які займаються інтелектуальними правами. Вищий суд ухвалює рішення щодо касацій та нагляду, діє як суд першої інстанції щодо висунення позову проти Японського патентного агентства та у випадках, якщо сума позову (незалежно від його предметів) перевищує 1,4 мільйона єн. Вищий суд розглядає справи щодо захисту як промислової власності, так і авторських та суміжних прав [209].

Високий суд з інтелектуальної власності був створений у 2005 році в рамках Програми розвитку інтелектуальної власності. Цей суд є підрозділом Вищого суду Токіо. Високий суд з інтелектуальної власності відповідає за: 1) скарги на рішення Патентного відомства щодо патентів, прав на корисні моделі, прав на дизайн і товарні знаки; 2) скарги на рішення окружних судів Токіо й Осаки щодо патентів, корисних моделей, прав на топографію інтегральних мікросхем та авторських прав на програмне забезпечення (порушення норм, вимоги про відшкодування збитків).

Окружні суди, наділені виключною галузевою компетенцією, вони мають спеціалізовані секції досвідчених суддів (чотири – в Токіо та дві – в Осаці). Апеляції на рішення обох судів подаються до Високого суду з інтелектуальної власності. Спори щодо товарних знаків, прав на дизайн, прав на користування, авторських прав (крім програмних продуктів) та комерційної таємниці передаються до вищих судів, які є компетентними для конкретного окружного суду. Наприклад, якщо апеляція оскаржується на рішення

Токійського вищого суду, вона розглядається Високим судом з інтелектуальної власності.

Суд зазвичай заслуховує трьох суддів, а у випадках, якщо впродовж короткого періоду потрібний єдиний висновок суду, він складається з п'яти суддів. Особливістю Високого суду з питань інтелектуальної власності є наявність групи технічних радників, які підтримують суд щодо роз'яснення технічних аспектів. Технічних радників призначає Високий суд за сумісництвом, до складу якого входять експерти, науковці та дослідники, які мають досвід роботи в різних галузях науки [210].

Усі майбутні судді в Японії повинні навчатися на юридичних факультетах, де з 4 років навчання приблизно 2 роки студенти вивчають загальноосвітні предмети, щоб потім зупинитися на правових дисциплінах. Їх навчають аналізувати конкретні справи, вони займаються вивченням правової системи – суміші цивільного, загального права та японських традицій. Студенти здобувають правові знання, необхідні як для бізнесу, так і для державної служби. Випускникам, які планують стати адвокатами, прокурорами або суддями, необхідно здати національний правовий іспит, щоб вступити до Правового науково-дослідного інституту. Іспит проводять один раз на рік, і його складають приблизно 700 осіб із 35 000 кандидатів. Претенденти, які успішно склали іспит навчаються в Правовому науково-дослідному інституті 8 місяців, потім стажуються впродовж 1 року 4 місяців як судді.

Кандидатів, які бажають зайняти пост судді після навчання, відокремлюють від решти стажистів. Вони повинні пройти більш інтенсивний курс навчання, оскільки суддів у Японії вважають особливою групою державних службовців, які мають високий рівень професіоналізму. Найбільш старанні студенти одержують можливість почати працювати як помічники судді. Помічник судді, який відпрацював на посаді 5 років, має право здійснювати повноваження судді. Після 10 років роботи, коли особі вже близько 40 років, помічника призначають на посаду судді, він займає місце

праворуч від головуючого або здійснює повноваження одноосібно. Теоретично громадянина можуть призначити на суддівську посаду після 10 років роботи як державного обвинувача, юриста-практика або викладача правових дисциплін, але на практиці суддями призначають лише помічників суддів, які відпрацювали 10 років. Максимальний вік перебування на посаді для суддів нижчих судів – 65 років [211].

На сьогодні найважливішим критерієм ефективності функціонування будь-якої держави є рівень корупції, тому піз час розроблення пріоритетних напрямків модернізації системи політичного управління обов'язково плануються заходи боротьби з нею. Однак не всі антикорупційні заходи дають очікуваний ефект, і рівень корупції, наприклад у нашій країні, залишається стабільно високим. З огляду на це актуальним є звернення до міжнародного досвіду формування антикорупційних систем та судових органів, що на практиці демонструють свою дієвість [212, с. 320]. Створення антикорупційних судів – це практика низки країн, які зіткнулися з недовірою суспільства до можливостей звичайних судів розглядати судові справи, пов'язані з корупцією на високому рівні. Однак найпоширенішим аргументом для створення антикорупційного суду все ще залишається необхідність подати сигнал не лише громадськості, а й населенню про те, що держава виражає політичну волю протидіяти корупції, зокрема на високому рівні. Найбільш поширеною причиною створення спеціалізованих антикорупційних судів є стурбованість рівнем доброчесності суддів загальної юрисдикції. З метою попередження зазначеної загрози обраний шлях комплектування антикорупційних судів в особливому порядку, коли для здійснення правосуддя залучають фахівців не з судової системи (судді у відставці, які пройшли відбір, викладачі права, адвокати, працівники юридичних служб, громадські активісти та ін.), які після розгляду конкретної справи повертаються до своїх прямих функціональних обов'язків [213].

Сьогодні в багатьох країнах світу існують спеціалізовані антикорупційні суди, наприклад, в Афганістані, Бангладеші, Ботсвані, Болгарії, Бурунді,

Камеруні, Хорватії, Індонезії, Кенії, Малайзії, Непалі, Пакистані, Палестині, Філіппінах, Сенегалі, Словаччині та Уганді. Зокрема, в Мексиці конституційні зміни у 2015 році потребували створення спеціалізованої антикорупційної палати при Федеральному адміністративному суді, яка розпочала свою роботу в липні 2017 року. У Танзанії законом від липня 2016 року було створено новий відділ Верховного суду з питань економіки, корупції та організованої злочинності, який розпочав свою роботу у вересні 2016 року. А в Таїланді військовий уряд відкрив новий спеціалізований суд з корупційних справ у жовтні 2016 року [214, с. 87]. Пропонуємо розглянути окремі держави, де функціонують антикорупційні суди, у вигляді таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Аналіз функціонування антикорупційних судів у зарубіжних державах

Країна	Місце у «Всесвітньому індексі корупції», 2021 рік (з 176 можливих)	Рік заснування антикорупційного суду	Модель здійснення правосуддя
Філіппінські острови	101	1979	Деякі справи про корупційні кримінальні правопорушення слухаються в звичайному суді, а деякі – в суді спеціальної юрисдикції
Пакистан	116	1999	Антикорупційний суд, діє як суд першої інстанції, рішення якого можна відразу оскаржити до Верховного Суду
Ідонезія	90	2002	Багаторівнева система антикорупційних судів
Непал	131	2002	Антикорупційний суд, діє як суд першої інстанції, рішення якого можна відразу оскаржити до Верховного Суду
Кенія	145	2003	Одноосібний суддя

Продовження табл. 2.1

Країна	Місце у «Всесвітньому індексі корупції», 2021 рік (з 176 можливих)	Рік заснування антикорупційного суду	Модель здійснення правосуддя
Бангладеш	145	2004	Одноосібний суддя
Бурунді	159	2006	Антикорупційний суд, діє як суд першої інстанції, рішення якого можна відразу оскаржити до Верховного Суду
Хорватія	55	2008	Антикорупційний суд, діє як суд першої інстанції, рішення якого можна відразу оскаржити до Верховного Суду
Уганда	151	2008	Деякі справи про корупційні кримінальні правопорушення слухаються в звичайному суді, а деякі – в суді спеціальної юрисдикції
Словакія	54	2009	Антикорупційний суд, діє як суд першої інстанції, рішення якого можна відразу оскаржити до Верховного Суду
Камерун	145	2011	Антикорупційний суд, діє як суд першої інстанції, рішення якого можна відразу оскаржити до Верховного Суду
Болгарія	75	2012	Багаторівнева система антикорупційних судів
Сенегал	64	2012	Антикорупційний суд, діє як суд першої інстанції, рішення якого можна відразу оскаржити до Верховного Суду
Ботсвана	35	2013	Антикорупційний суд існує лише на апеляційному рівні

Аналізування даних, наведених у таблиці 2.1, загалом дозволяє виділити чотири основні моделі антикорупційних судових органів: 1) окремі спеціалізовані судді (Бангладеш, Кенія), призначені в судах загальної юрисдикції; 2) суди першої інстанції (Словаччина, Хорватія, Пакистан); 3) спеціалізований антикорупційний суд, наділений виключною юрисдикцією у справах про корупційні правопорушення з можливістю оскарження своїх рішень до Верховного суду; 4) гібридні суди (Філіппіни) – антикорупційний суд може набувати як судом першої інстанції у складних справах про корупцію, так і апеляційним судом для інших справ про корупцію, що розглядаються в судах загальної юрисдикції. Скарги на рішення антикорупційних судів подають до Верховного суду; 5) паралельні суди (Болгарія, Індонезія, Малайзія) – система антикорупційних судів, що вміщує як суди першої інстанції, так і апеляційні суди [215].

Результати роботи антикорупційних судів за кордоном навряд чи можна назвати вражаючими. Наприклад, у Словаччині за останні п'ять років сприйняття корупції зменшилося лише на п'ять пунктів. Водночас кількість звинувачень у корупції зросла на 50 %. Міжнародний досвід засвідчує, що ідея створення окремого антикорупційного суду є лише тимчасовим заходом, єдина мета якого – продемонструвати міжнародній спільноті, що країна нібито розпочала серйозну боротьбу з корупцією. Тому наївно сподіватися, що робота антикорупційної судової системи може усунути корупцію. Зрештою, таких судів у країнах із низьким рівнем корупції взагалі немає. Це означає, що наявність спеціалізованих судів не є ознакою відсутності корупції. На її наявність, швидше за все, впливає рівень економічного розвитку країни [216].

Болгарія має розгалужену систему установ, що спеціалізуються на боротьбі з корупцією. У рамках зусиль країни щодо стримування корупції та підвищення довіри громадськості до уряду було створено спеціальний суд для розгляду злочинів, скоєних організованими злочинними угрупованнями, зокрема пов'язаними з корупцією. У Болгарії антикорупційний суд є універсальним паралельним судом, оскільки система антикорупційних судів

вміщує як суд першої інстанції – спеціалізований кримінальний суд, так і апеляційний суд – апеляційний кримінальний суд. Верховний касаційний суд є судом касаційної інстанції. Діяльність Болгарського антикорупційного суду регулюється Законом «Про судову владу», Кримінальним кодексом та Кримінально-процесуальним кодексом [217].

Особливу увагу хотілося б звернути на Закон «Про судову владу», що й визначає основи правового статусу суддів у Болгарії. Важливо відмітити, що вимоги, права, завдання для суддів антикорупційного суду є тотожними тим, які висувають та встановлюють для суддів інших судів. Наприклад, стаття 162 Закону «Про судову владу» чітко закріплює, що суддею може бути виключно громадянин Болгарії, який має вищу освіту за спеціальністю галузі права, пройшов стажування, відповідає стандартам етики та професіоналізму відповідно до правил професійної етики для суддів, не має судимості й не страждає на психічні захворювання. Цікавим є те що болгарське законодавство так само, як і вітчизняне, не дозволяє судді надавати юридичні консультації (стаття 213). Держава захищає суддів під час виконання ними службових обов'язків і повинна компенсувати їм збитки, зазнані під час з нагоди здійснення своїх офіційних функцій. Розмір компенсації визначають на основі різниці між фактичною сумою збитку і кількістю їх обов'язкового страхування. Держава також повинна компенсувати збиток, завданий другому з подружжя, якщо один із них є суддею (стаття 216). Крім основної щомісячної винагороди для суддів, їм виплачують і додаткову винагороду впродовж тривалості роботи суддею, розміром 2 відсотки за кожний рік служби записи, не перевищує 40 відсотків (стаття 219) [218].

У 2003 році Словаччина створила Спеціальний суд, згодом перейменувала його на Спеціальний кримінальний суд, що спеціалізується переважно на справах про корупцію та організовану злочинність. Спеціалізований антикорупційний суд Словаччини був сформований із нових суддів. Гарантіями їх неупередженості під час розгляду справ були висока зарплата, особистий захист та захист їх сімей. На початку своєї діяльності

функціонування суду характеризувалося позитивними результатами. Перші роки роботи суду, на думку громадян цієї країни, ознаменувалися накопиченням спеціальних знань, розпадом деяких місцевих кримінальних зв'язків та успішним завершенням кількох корупційних проваджень. Проте під час своєї діяльності антикорупційний суд став дуже незручним для певної групи осіб. Його робота викликала невдоволення деяких політиків та суддів звичайних судів, які базували своє невдоволення на дискримінації (судді антикорупційного суду мали значно вищу зарплату, ніж судді загальних судів). Результатом невдоволення деяких верств населення стала конституційна скарга, що призвела до скасування закону про Спеціалізований антикорупційний суд [62, с. 104].

Незважаючи на те, що Спеціальний кримінальний суд довів свою ефективність у боротьбі з організованою злочинністю та корупцією на місцях, він не був ефективним у боротьбі з корупцією високого рівня за участі національної еліти. Однак робота цього суду поновлена, а його юрисдикція розширена. На сьогодні спеціалізований суд складається з 14 судів. Суд розглядає кілька категорій справ: умисне вбивство, економічні злочини на суму понад 6,6 млн. євро, тяжкі злочини, скоєні злочинною або терористичною групою, та екстремістські злочини [219]. Менш серйозні випадки заслуховуються одним суддею, а в інших випадках створюється колегія з трьох суддів, яку очолює головуючий.

Процедура призначення або звільнення суддів Спеціалізованого кримінального суду є такою, як звичайна процедура, що застосовується до суддів інших судів. Кандидати на посаду судді складають іспит та повинні подати свої кандидатури на розгляд комітету. Судді призначаються і звільняє з посади Президент Словацької Республіки за пропозицією Судової ради Словацької Республіки, призначають безстроково. Суддею може бути призначений виключно громадянин Словаччини, який має право вибору до Національної ради Словацької Республіки, досяг віку 30 років, має вищу юридичну освіту й відповідає вимогам судової компетенції, що дає

впевненість у тому, це посаду судді буде виконувати належним чином. Стаття 145а Конституції Словацької Республіки визнає, що суддя виконує свої обов'язки як професію, а тому сумісництво заборонене. Тимчасове призупинення повноважень судді не може перешкоджати незалежному здійсненню судової влади [220].

Судова рада – це орган, що складається з 9 суддів та 9 членів, обраних іншими гілками уряду. Комітет обирає кандидата на посаду судді, якого Рада може затвердити або відхилити суддів [221].

В індонезійській судовій системі звичайні справи розглядають загальні суди, першої інстанції, окружні суди з правом апеляції до вищих судів провінцій, а потім – до Верховного суду. Трибунал із питань корупції (Pengadilan Tindak Pidana Korupsi, більш відомий як Pengadilan Tipikor, або Tipikor Court) був створений у 2002 році як частина загальної системи правосуддя та розпочав свою діяльність у 2004 році. До 2010 року суд першої інстанції Тіпікор перебував у суді центрального округу Джакарти, рішення якого оскаржували до Спеціальної комісії Тіпікору у Верховному суді Джакарти та, врешті-решт, – до Верховного суду.

У зв'язку з прийняттям нового закону про антикорупційні суди індонезійські регіональні суди також мали певні проблеми із самого початку. Насамперед це була кадрова проблема. Як уже зазначалося, реформа передбачала створення 34 регіональних судів першої інстанції замість одного антикорупційного суду, що діяв у столиці. Це призвело до додаткового збільшення штату та пошуку кваліфікованих і чесних суддів. Однак це не означає, що регіональні антикорупційні суди були непрофесійними й менш ефективними, ніж місцеві суди першої інстанції. Низький рівень довіри населення та питання щодо ефективності в контексті розгляду корупційних справ судами загальної юрисдикції й були передумовою для створення судів Тіпікор [222, с. 245].

На кожному з цих рівнів залучали п'ятьох суддів: двох професійних суддів і трьох суддів ad hoc. Така система була запроваджена через недовіру

до професійних суддів, яких, зазвичай, вважали більш корумпованими. Спеціальних суддів обирав Верховний суд у багатоетапному процесі на п'ятирічний термін з юристів, науковців та інших фахівців, які мали юридичний чи інший досвід [223]. До складу комісії з відбору входять представники Верховного Суду та громадянського суспільства. Професійних суддів призначав Президент на п'ятирічний термін із можливістю одноразового повторного призначення. У 2009 році цю систему було змінено, і на цей час голова кожного обласного антикорупційного суду (який є професійним суддею) може особисто визначати співвідношення професійних та спеціальних суддів у судових палатах.

Підсумовуючи вищезазначене, хотіли б акцентувати на тому, що запозичення зарубіжного досвіду для вдосконалення адміністративно-правового статусу суддів вищих спеціалізованих судів України є надзвичайно важливим, адже здатне всебічно покращити правовий статус суддів вищих спеціалізованих судів України. Зокрема, на нашу думку, враховуючи позитивний досвід Німеччини в контексті функціонування Федерального патентного суду, доцільно доповнити перелік обов'язкових імперативних вимог до кандидата на посаду судді Вищого спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності вимогою щодо обов'язкової наявності практичного досвіду у сфері права інтелектуальної власності. Спираючись на досвід Японії, доцільно підвищити віковий ценз для кандидатів на посаду суддів вищих спеціалізованих судів України до 40 років, що також забезпечить більшу виваженість судових рішень, які будуть обґрунтовані не лише законом, а й життєвим досвідом. Крім того, на наш погляд, варто розглянути можливість, використовуючи досвід Індонезії, запровадити здійснення правосуддя у Вищому антикорупційному суді України не лише професійними судьями, а й судьями *ad hoc*.

3.2. Напрями вдосконалення адміністративно-правового статусу суддів вищих спеціалізованих судів в Україні

Проаналізувавши сутність адміністративно-правового статусу суддів вищих спеціалізованих судів України, а також дослідивши зарубіжний досвід діяльності спеціалізованих судів та статусу їх суддів, ми виявили окремі недоліки й проблемні аспекти. З огляду на це важливим є розроблення напрямів вдосконалення адміністративно-правового статусу суддів вищих спеціалізованих судів в Україні.

Насамперед пропонуємо проаналізувати пропозицію, що була дуже популярною у 2016 році, коли стартував новий етап судової реформи. Зокрема, неодноразово висловлювали думку щодо доцільності залучення іноземних судів до процесу правосуддя [224]. Особливо актуальною подібна пропозиція була для Вищого антикорупційного суду.

Безумовно, щодо цієї пропозиції, є об'єктивні передумови. По-перше, рівень корупції серед вітчизняних суддів є дуже високим, а тому можливість набуття статусу судді Вищого антикорупційного суду корупціонером – істотна. І мова йде навіть не про «матеріальну форму» вираження корупційних відносин, а здебільшого про нематеріальну (послуги, переваги, пільги тощо). Саме тому одним з аспектів протидії доступу до суддівської посади колишніми або чинними корупціонерами може стати доступ до суддівських посад іноземців.

Відповідно до чинного законодавства суддя Вищого антикорупційного суду, крім вимог до знання кримінального та антикорупційного законодавства, повинен бути наділений низкою якостей, зокрема чесністю. Задля цього кандидати повинні пройти особливу перевірку фінансового стану. Як свідчить аналіз статистичних даних, українські громадяни вміло використовують інститут антикорупційного декларування для легалізації незаконних доходів. Більше того, в жовтні 2020 року відбулося відверте саботування цього інституту з боку суддівського корпусу. Саме тому залучення іноземних суддів,

які мають інший менталітет, вищу правову культуру та рівень поваги до права, здатне забезпечити дійсно справедливе правосуддя.

Особливе значення має і вмотивованість кандидатів. На нашу думку, в іноземних суддів буде відсутня мотивація отримання неправомірного впливу та й можливість неправомірного впливу на них із боку голови суду або «ззовні самого суду» також буде значно нижчою [225].

А. Осадча зазначає, що низький рівень довіри громадськості до об'єктивності, неупередженості та законності судових рішень є однією з передумов залучення іноземних суддів [226]. Наявність іноземного громадянств і досвіду роботи в судовій системі демократичних, правових держав може стати запорукою безсторонності та справедливості антикорупційного судочинства. Водночас сподіватися на вакуум у житті іноземного судді також складно, адже тією чи іншою мірою певні суспільні події будуть впливати на процес формування його внутрішнього переконання.

Уже зараз можна припустити, що призначення іноземних суддів може бути досить складним механізмом. Конституція України закріплює чітку норму, яка передбачає, що суддею може бути призначений лише громадянин України. Тому, коли в Україні буде запроваджено механізм призначення іноземних громадян на посаду суддів, необхідно буде внести зміни до низки нормативно-правових актів, а головне, до Конституції України. Також немає чіткого розуміння, чи будуть іноземні судді, наприклад із Великобританії, розглядати спори лише за англійським (зокрема, прецедентним) правом, чи, можливо, за українським також. Відповідно до українського законодавства також постає питання про те, як англійський суддя може нести відповідальність за застосування українського законодавства.

Крім того, варто обговорити процес відбору судді на цю посаду, оскільки важко уявити, який український урядовий орган міг би оцінити компетентність англійського судді. Для того щоб мати можливість провести таку процедуру, також необхідно залучити іноземних спеціалістів [227].

Крім того, сьогодні постає багато питань щодо залучення до антикорупційного суду іноземних судів, адже зарплати, як відомо, в європейських країнах високі. Наприклад, заробітна плата суддів у країнах Західної Європи та США в рази перевищує заробітну плату їх українських колег: у США – від 200 тис. дол. США за 1 рік, в Англії – у середньому близько 130 000, у Нідерландах – 74 000, в Італії – 55 000. євро за 1 рік. Вищі суддівські заробітні плати і в країнах Східної Європи. Наприклад, у Польщі суддя отримує в середньому 22 000. Євро в рік, а в Латвії та Литві – близько 20 000. євро за 1 рік [228].

На нашу думку, враховуючи вищенаведене, залучити іноземних громадян як суддів до Вищого антикорупційного суду України є досить складним завданням, оскільки воно потребує не лише оновлення законодавства, а й трансформацію основних конституційних принципів судочинства та може дискредитувати факт винесення рішення суду іменем України. Саме тому, ми переконані, в оптимальності запозичення іноземного досвіду за допомогою обов'язкового закордонного стажування для кандидатів на посаду судді Вищого антикорупційного суду України. З огляду на європейський курс нашої держави стажування повинне відбуватися в одній із держав Європейського Союзу, де функціонують антикорупційні суди (Хорватія, Словаччина чи Болгарія). Строк стажування повинен становити близько шести місяців. Безумовно, ця умова є складною для виконання, адже потребує реалізації як об'єктивних (міждержавна угода про співпрацю між антикорупційними судами та стажування кандидатів на посаду судді Вищого антикорупційного суду України), так і суб'єктивних (реальне бажання кандидатів вивчати та запозичувати зарубіжний досвід) заходів. Крім зазначеного, на нашу думку, впровадження подібного стажування може скоротити кількість претендентів, які не бажають працювати чесно, справедливо й незалежно, оскільки подібні претенденти елементарно не забажають витратити час на здобуття нових знань та набуття навичок. А отже,

обов'язкове міжнародне стажування стане об'єктивним фактором, який дозволить відсіяти нечесних кандидатів.

Судова реформа загалом була зумовлена повною втратою довіри до судової влади через упередженість, корупцію та контроль суддів над політичною елітою держави. З цієї причини можливість посилення професіоналізму суддів за допомогою пріоритетного відбору суддів на посаду науковців дедалі частіше обговорюється в політиці та науці. [229]. Частково подібна рекомендація була втілена в частині 2 статті 7 Закону України «Про вищий антикорупційний суд України». Як ми вже наголошували, суддя повинен мати вищу юридичну освіту, крім того, скласти відповідні іспити на посаду судді загалом та судді Вищого спеціалізованого суду України зокрема [60].

Перш ніж перейти до аналізування вітчизняних реалій поповнення складу суддів за рахунок юристів, найпідготовленіших за фаховим рівнем, вважаємо за необхідне звернутися до зарубіжного досвіду з цього питання. Варто зазначити, що на міжнародному рівні питанням освітньої підготовки суддів приділяють особливу увагу. Згідно з Рекомендацією № (94) 12 суддя зобов'язаний проходити будь-яку необхідну перепідготовку, для того, щоб виконувати суддівські функції ефективно та неупереджено [230]. Відповідно до пп. 2, 3. Європейської хартії суддів від 10 липня 1998 року закон забезпечує за допомогою відповідного навчання за рахунок держави підготовку кандидатів для ефективного виконання суддівських обов'язків. Спеціально уповноважені органи повинні забезпечувати відповідність 344 навчальних програм вимогам компетентності, неупередженості та безсторонності, необхідних під час здійснення суддівських обов'язків [184]. Відповідно до Висновку № 4 (2003) Консультативної ради європейських суддів до уваги Кабінету міністрів Ради Європи щодо належної підготовки й підвищення кваліфікації суддів на національному та європейському рівнях важливо, щоб судді, відібрані після здобуття повної юридичної освіти, отримали детальну, глибоку, різноманітну підготовку, для того, щоб мати можливість задовільно виконувати свої обов'язки (п. 3). Крім того, підготовка є необхідною для

об'єктивного, безстороннього та компетентного виконання суддівських функцій, а також захисту суддів від неналежного впливу (п. 5) [231].

Формуючи вимоги до кандидатів на посаду суддів, наша держава намагається враховувати міжнародні приписи та досвід зарубіжних держав. Водночас варто наголосити, що освітній рівень «магістр права» в Україні та, наприклад, у США істотно відрізняється. Так, у США магістерський рівень є освітньо-науковим та передбачає написання дисертаційного дослідження. Подібна вимога потребує формування в здобувача освіти творчого світогляду, пошуку альтернативних рішень, аналізування великого масиву нормативних документів, навчає розробляти об'єктивовані та ґрунтовні висновки. Наприклад, на юридичному факультеті Дюкського університету (Північна Кароліна, США) передбачено, що студенти, які бажають стати магістрами права, набувають аналітичних навичок та ознайомлюються дослідницькими підходами, необхідними для вивчення судових установ, і застосовують ці навички для вивчення вітчизняних та міжнародних судових установ, загальних і нових правових питань, загальної судової практики та зусиль щодо судової реформи. Інтенсивна й складна навчальна програма, порушує найважливіші питання, що стосуються судових установ, поведінки суддів та ухвалення рішень. На додаток до викладання курсів основного права, таких як тлумачення конституційного й статутного прав, федералізм, міжнародне право та аналітичні методи, провідні науковці в галузі визнання упередженості допомагають суддям краще визначити й зрозуміти процеси, що можуть вплинути на прийняття рішень. Програма закінчується наданням студентам особливої можливості працювати над науковою дисертаційною роботою щодо якості, яка може істотно вплинути на судову владу [232].

Набуття подібних навичок дозволяє сформувати необхідні професійні якості майбутнього судді. Водночас відповідно до Стандарту вищої юридичної освіти для освітнього рівня «магістр права» написання дисертаційного чи навіть кваліфікаційного дослідження не обов'язкове. Саме тому важко говорити про належність формування всіх необхідних

компетентностей для майбутнього судді. Судова влада повинна бути добре підготовленою для прийняття й вирішення безлічі викликів, що постають перед нашими судами та системою правосуддя.

В Італії єдиною установою, яка готує суддів та співпрацює з різними міжнародними ініціативами з підготовки суддів, є Вища школа магістратури. Професійне навчання та перепідготовку здійснюють у Вищій школі магістратури і складається з класів, які відвідують судді та проводяться надзвичайно компетентними та професійними викладачами, перелік яких визначений в одному з документів Вищої школи магістратури [233, с. 139].

У Німеччині немає спеціальної суддівської підготовки. Усі юристи здобувають однакову юридичну підготовку в університеті. Після закінчення теоретичних досліджень складають перший державний іспит (референдарський) усно та письмово. Якщо іспит складений успішно, призначають практичне стажування – підготовчу службу (референдарський строк) тривалістю два роки [234].

У Португалії Центр підготовки юстиції – в Лісабоні, він заснований у 1998 році, фінансується Міністерством юстиції Португалії та відповідає за навчання у галузі юстиції. Основними його завданнями є підготовка та перепідготовка суддів і прокурорів, здійснювана за трьома програмами: початкова освіта (теоретичний курс і стажування), додаткове навчання й навчання в процесі. Підвищення кваліфікації є обов'язковим і проводиться через 2 роки після прийняття на роботу та кожні 5 років упродовж усієї кар'єри. Формами навчання є участь у дискусіях, семінарах, колоквиумах та конференціях з актуальних питань правоохоронної діяльності [235, с. 14].

Ми переконанні, що для забезпечення належного рівня здійснення правосуддя у вищих спеціалізованих судах доцільно, передбачити, що судьями цих судів можуть бути лише особи, які мають науковий ступінь кандидата (доктора) юридичних наук або доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

В. Кравчук пропонує запровадити трирічний випробувальний термін після призначення на посаду судді, за результатами якого проводитиметься перевірка на придатність судді до подальшого здійснення правосуддя. Наслідками такої перевірки може бути: звільнення судді як такого, який не пройшов перевірки; скерування на підвищення кваліфікації (строком до одного року) із відстороненням від здійснення судочинства та складанням повторного іспиту після завершення підвищення кваліфікації; залишення на посаді судді безстроково [236]. Звільнення за наслідками випробовуваного строку не повинне розглядатись як юридична відповідальність судді, а як результат професійної, психологічної, моральної невідповідності особи посаді судді.

Для запровадження такого механізму найперше потрібно внести зміни до Конституції України, доповнивши ч. 6 ст. 126 пунктом «7: негативний результат випробовуваного строку чи кваліфікаційного іспиту». Окремо в Законі України «Про судоустрій та статус суддів» та в Законі «Про Вищу раду правосуддя» необхідно визначити процедуру проведення моніторингу роботи судді впродовж випробовуваного строку, зміст кваліфікаційного іспиту, умови підвищення кваліфікації, порядок ухвалення рішення Вищої ради правосуддя та умови соціального забезпечення особи, звільненої через негативний результат випробовуваного терміну (варто убезпечитися від необґрунтованих соціальних виплат, на які можуть претендувати судді, які працюють безстроково). Запобіжними заходами порушення принципу незалежності суддів на час випробовуваного строку будуть колективний розгляд питання і винесення рішення Вищою радою правосуддя як органу суддівського врядування [236, с. 354].

Досвід Австрії показує, що результатом стажування повинен стати всебічний тест на придатність, який відображає результати перепідготовки судді. У разі неуспішного складання іспиту особа може бути відсторонена на певний час (наприклад, на 1 рік), а потім знову повинна скласти іспит. У разі

повторних негативних результатів особа повинна бути звільнена на підставі рішення Вищої ради правосуддя [236, с. 353].

Щодо досвіду Республіки Казахстан стосовно впровадження стажування для суддів, то хотілося б наголосити, що за підсумками складання кваліфікаційного іспиту на посаду судді кандидати в судді проходять професійне стажування. Умови та порядок проходження кандидатами на посаду судді стажування здійснюються відповідно до Положення про проходження стажування кандидатом у судді, затвердженого Указом Президента Республіки Казахстан від 26 червня 2001 року № 643 [237]. Стажисти-кандидати проходять 1-річне стажування за місцем проживання в місцевих судах на території області, міст Астани та Алмати: одинадцять місяців – у районному та прирівняному до нього суді, один місяць в обласному і прирівняному до нього суді. Унаслідок останніх змін, уведених законодавчими актами Республіки Казахстан із питань удосконалення судової системи, під час проходження стажування стажисти-кандидати звільняються від основного місця роботи, їм виплачують заробітну плату розміром 70 % від посадового окладу судді районного та прирівняного до нього суду. Однорічний термін проходження стажування зараховують до загального трудового стаж стажиста-кандидата.

На період проходження кандидатом стажування трудові відносини між ним і роботодавцем регулюються відповідно до норм трудового законодавства Республіки Казахстан наданням відпустки без збереження заробітної плати. Умови та порядок проходження стажування в тих випадках, якщо стажист-кандидат перебуває з ким-небудь у трудових відносинах, регулюються тристоронньою угодою між керівником територіального підрозділу, стажистом-кандидатом та його роботодавцем про проходження стажування кандидатом у судді. В інших випадках, укладають двосторонню угоду між керівником територіального підрозділу і стажером-кандидатом про проходження стажистом-кандидатом стажування [238, с. 1207].

Стажування суддів повинне проводитися за індивідуальним планом, складеним відповідно до програми підготовки суддів. Форма індивідуального плану (у вигляді таблиці) затверджується розпорядженням про стажування та тренінг кандидатів на посаду судді. Індивідуальний план містить інформацію про кандидата на посаду судді, місце проходження практики, тривалість стажування та порядок відправлення кандидата на стажування. Крім того, в плані секцій відображаються основні завдання стажування, визначається дата їх проведення та відводиться відповідна графа для оцінювання виконання кожного із завдань, передбачених планом секцій. Таблична форма індивідуального плану стажування досить проста у використанні, дає можливість як кандидатові на посаду судді, так і його / її наставникові-судді легко сприймати інформацію і повинна стати частиною професійних справ майбутнього судді [239, с. 40].

Ще одним аспектом адміністративно-правового статусу судді загалом та судді вищого спеціалізованого суду зокрема, що потребує вдосконалення, є відсутність відповідальності за винесення суддею неправосудного рішення. Як відомо, Конституційний Суд України своїм рішенням № 7-р/2020 від 11 червня 2020 року визнав статтю 375 Кримінального кодексу України, що передбачала відповідальність для суддів за винесення свідомо неправосудних вироку, рішення, ухвали або постанови, такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною). Свою позицію судді Конституційного суду України мотивували тим, що встановлення кримінальної відповідальності за винесення «свідомо неправосудного» судового рішення створює ризики та можливості для впливу на суддів унаслідок нечіткості та неоднозначності диспозиції статті 375 Кримінального кодексу України. Конституційний Суд України вважає, що зважаючи на гарантований Конституцією України принцип незалежності суддів, оспорюванні положення Кодексу, якими визначено діяння, що є злочинами, суб'єктом яких є суддя, повинні бути сформульовані законодавцем так, щоб державний орган, будь-яка посадова особа були не в змозі використати їх як спосіб впливу на суддю та втручання в здійснення ним

правосуддя. Конституційні приписи щодо незалежності суддів нівелюються внаслідок юридичної невизначеності статті 375 Кримінального кодексу України. З огляду на наведене Конституційний Суд України вважає, що стаття 375 Кримінального кодексу України суперечить принципу верховенства права, а саме такому його елементу, як юридична визначеність, та не узгоджується з принципами незалежності суддів, обов'язковості судового рішення, а отже, суперечить частині першій статті 8, частинам першій, другій статті 126, частині першій, пункту 9 частини другої статті 129 Конституції України [240]. Однак стаття про відповідальність суддів за неправосудні вердикти існує в українському кримінальному праві майже 100 років: до Кримінального кодексу України 2001 року вона «перейшла» з Кримінального кодексу Української радянської соціалістичної республіки 1960 року, а до нього – з кодексу Української радянської соціалістичної республіки 1922 року, уніфікованого з кодексами інших радянських республік [241].

На нашу думку, безперечно, говорити про однозначність аналізованої норми складно. Під час розроблення чинного діючого Кримінального кодексу України вносили пропозиції відмовитися від терміна «неправосудність» та замінити його терміном «незаконне рішення», але в цьому разі потрібно було б визначити критерії незаконності, адже не кожне незаконне судове рішення повинно тягнути за собою кримінальну відповідальність [242, 760]. Тобто термін «незаконне» судове рішення є ширшим, ніж «неправосудне» судове рішення.

На думку Л. Виноградової, законодавець надав поняттю «неправосудне рішення» особливого значення, яке не узгоджується з поняттям «незаконне і не виправдане рішення». Це також важливо під час вирішення проблем дисциплінарної відповідальності суддів, яких набагато більше за несправедливих рішень [176, с. 143-145]. Свідома неправосудність рішення, а саме свідомо однобічне, неповне й упереджене дослідження всіх обставин провадження, викривлення норм чинного законодавства, реально може бути виявлена лише в разі ідеальної сукупності «винесення суддею свідомо

неправосудного рішення» з іншими службовими (або корупційними) злочинами. Оскільки карати суддю за рішення, що було скасоване вищою інстанцією, вважається неприпустимим із погляду світової спільноти. Так, згідно з рекомендацією Комітету міністрів Ради Європи 2010 року «тлумачення закону, оцінювання фактів або доказів... не повинні бути приводом для кримінальної відповідальності, крім випадків злочинного наміру». Також передбачається, що «судді не повинні нести особисту відповідальність за випадки, якщо їх рішення були скасовані або змінені в процесі апеляційного розгляду» [243]. Таким чином, існує ймовірність притягнення до кримінальної відповідальності, лише «якщо має місце злісний умисел чи злочинна недбалість» [244].

Водночас аналізування вітчизняного законодавства яскраво демонструє перенасиченість правових норм неоднозначними категоріями, оцінними поняттями, банкетними диспозиціями, що відсилають не до нормативно-правового акта, а до акта судового тлумачення. Тому закономірно постає питання: чому саме ця норма потребувала скасування. На нашу думку, відбувається відверте нівелювання судової реформи з боку судового корпусу. Безперечно, судді повинні бути незалежними, на цьому ми неодноразово наголошували. Водночас ця незалежність повинна бути справжньою, а не вдаваною. Відповідно до пункту 9 частини 7 статті 56 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» суддя зобов'язаний звертатися з повідомленням про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя до Вищої ради правосуддя та Генерального прокурора впродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про таке втручання [31]. За невиконання цього припису до судді може бути застосована дисциплінарна відповідальність. Водночас незрозумілим залишається питання: яка відповідальність буде наставати за винесення неправомірного й неправосудного рішення, що буде прийняте з порушенням принципів незалежності судді, рівності громадян та верховенства права, під дією тиску, шантажу, погрози чи інших «зовнішніх» чинників. Безперечно, якщо суддя одержав неправомірну вигоду, то

відповідальність буде наставати за однією зі статей XVII розділу Кримінального кодексу України, однак питання щодо відповідальності за винесення рішення під дією інших форм впливу залишається невирішеним.

Ми переконані, що за невиконання або неналежне виконання обов'язків до суддів повинна бути застосована відповідальність. Більше того, враховуючи особливий визначальний статус судді для належної реалізації принципу поділу влади та верховенства права, така відповідальність повинна бути більш суворою, адже, наслідки подібних учинків судді є згубними не тільки для конкретної особи, а й для всього суспільства, яке страждає від нечесності суддів. Подібні випадки стимулюють зростання рівня недовіри до судової системи. Ця пропозиція є особливо актуальною для суддів вищих спеціалізованих судів України, адже до них привернена особлива увага як українського суспільства, так і всієї міжнародної спільноти.

Наступним достатньо спірним та неоднозначним напрямом удосконалення адміністративно-правового статусу суддів вищих спеціалізованих судів України є скасування недоторканності суддів.

Установлення додаткових порівняно з недоторканністю особи гарантій недоторканності для окремих категорій державних посадових осіб має на меті створення належних умов для виконання покладених на них державою обов'язків та захист від незаконного втручання в їх діяльність.

Недоторканність посадових осіб є гарантією більш високого рівня порівняно з недоторканністю, встановлюваною для всіх осіб, що відповідає принципу рівності прав і свобод громадян та їх рівності перед законом (стаття 24 Конституції України).

Тому якщо права і свободи людини та громадянина, а також гарантії цих прав і свобод (зокрема, додаткові гарантії недоторканності особи) визначаються виключно законами України (пункт перший статті 92 Конституції України), то гарантії вищого рівня (для депутатів, суддів та інших посадових осіб), оскільки вони становлять винятки із загального принципу рівності прав і свобод громадян та їх рівності перед законом, повинні за

логікою визначатися виключно Конституцією. Конституція України таких гарантій недоторканності для посадових осіб Рахункової палати не передбачає. Недоторканність суддів – один з елементів їх статусу. Вона не є особистим привілеєм, а має публічно-правове призначення – забезпечити здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом. Скасування такої гарантії правосуддя, як недоторканність суддів, опосередковано може призвести до обмеження права на судовий захист, гарантованого статтею 55 Конституції України [245].

Принцип недоторканності суддів також закріплений у багатьох конституціях країн СНД і держав Європейського Союзу. Так, наприклад, в Азербайджанській Республіці згідно з окремою статтею Конституції «Недоторканність суддів» (ст. 128 Конституції [246, с. 50]) всі судді недоторканні й до кримінальної відповідальності можуть бути притягнуті лише в передбаченому законом порядку. У Португальській Республіці судді не несуть відповідальності за свої рішення, крім як у випадках, передбачених законом [247].

Маючи в державному апараті один із найвищих статусів, суддя зобов'язаний під час розгляду та вирішення кожного судового рішення керуватися лише нормами Конституції та закону, які це відношення регулюють, забезпечуючи законність, неупередженість, незалежність, авторитет судової влади. Принципи неупередженості, незалежності, незмінності й недоторканності судді призначені не для його особистого благополуччя, а для того щоб суддя під час здійснення правосуддя не боявся, що будь-ким може переслідуватися за законну процесуальну діяльність.

Незалежність і недоторканність судді не означають його безкарності в разі вчинення ним кримінального або адміністративного правопорушення, але розкривають специфічні правові механізми та підстави настання його відповідальності. І в цьому аспекті реалізується конституційний принцип рівності кожного перед законом і судом, що дуже важливо в правовій державі.

Принцип недоторканності судді за своїм змістом не тотожний принципу імунітету. Якщо принцип недоторканності судді означає особливі правові механізми притягнення судді до кримінальної або адміністративної відповідальності за вчинене кримінальне чи адміністративне правопорушення, то принцип імунітету звільняє суддю відповідно до передбачених законом підстав від юридичної відповідальності.

Наприклад, особа звільняється від обов'язку давати свідчення проти самої себе, дружини / чоловіка, інших близьких родичів, що не дозволяє її залучати до юридичної відповідальності за відмову від давання показань. Але в умовах свободи волевиявлення і відповідно до змісту інституту явки з повинною або добровільного ув'язнення процесуальної угоди в формі угоди про визнання провини показання особи проти самого себе матимуть юридичне значення під час викладення обставин розслідуваного кримінального правопорушення [248, с. 140].

Сутність інституту недоторканності суддів виражається, зокрема, в тому, що розбіжність змісту внутрішнього переконання судді з внутрішнім переконанням суддів вищих інстанцій не тягне для нього будь-якої відповідальності. З цього погляду недоторканність судді не може розглядатися як його безмежне право або привілей. Його межі визначаються цілями дії – лише гарантувати реалізацію справедливої діяльності. І оскільки до змісту поняття справедливої діяльності не входить здійснення суддею будь-яких протиправних, аморальних чи інших, що суперечать законодавству й кодексу суддівської етики, дій, це дозволяє застосовувати юридичну відповідальність щодо судді без шкоди дії принципу його недоторканності. У разі порушення суддею додержання принципу своїм внутрішнім переконанням дія принципу недоторканності припиняється, суддя може бути притягнутий до відповідальності без його порушення. Ця теоретична модель поділу на практиці повністю не реалізується. Корінь проблеми вбачається в недостатньо чіткій законодавчій регламентації інституту юридичної відповідальності

суддів, а найчастіше – у недостатньо розвиненій юридичній практиці, що не дає можливості чітко розмежувати дії цих інститутів [249, с. 45].

Щодо доцільності скасування недоторканності суддів, то хотілося б відмітити, що жорстких європейських стандартів щодо недоторканності суддів не існує. Стосовно цього питання держава користується повною свободою розсуду. Таким чином, визначення юридичної відповідальності за відправлення правосуддя є специфічним для кожної держави. Перекладення повноважень скасовувати недоторканність суддів із парламенту, який є політичним органом, на Вищу раду правосуддя оцінюється схвально. Незважаючи на те що в декількох своїх висновках Венеціанська комісія наполягала на тому, що склад Вищої ради правосуддя потрібно змінити, надання Вищій раді правосуддя функції скасування недоторканності суддів є значно кращим рішенням з огляду на нинішній стан речей. Венеціанська комісія у своєму Висновку стосовно проєкту Закону України «Про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів» послідовно зазначала, що судді не повинні одержувати вигоду від загальної недоторканності, радше, повинні мати лише функціональний імунітет, тобто імунітет від дій, учинених під час виконання ними функціональних обов'язків. «Хоча для забезпечення суддівської незалежності від неналежного зовнішнього впливу необхідні функціональні гарантії, «широкий» імунітет не потрібний. Незалежність суддів не залежить від широкого імунітету, а судді повинні відповідати за будь-які інкриміновані їм злочини, припускаючи, що в їх повному розпорядженні перебувають звичайні процедури захисту, оскарження та інші елементи верховенства права». Як наслідок, до суддів немає привілейованого ставлення, якщо вони вчинили кримінальні правопорушення, не пов'язані з прийняттям судових рішень; вони несуть відповідальність на «загальних підставах», тобто як будь-які інші особи [250].

Водночас, критично аналізуючи наведені аргументи, на нашу думку, недоторканість суддів є анахронізмом та істотно порушує принцип рівності

громадян, адже чітко фіксує привілейоване становище для певних осіб у зв'язку з належністю до певної професії. Саме тому доцільно повністю скасувати недоторканність суддів.

Підсумовуючи вищевикладене, хотілося б наголосити, що основними напрямками вдосконалення адміністративно-правового статусу суддів вищих спеціалізованих судів в Україні є такі: запровадження обов'язкового закордонного стажування для кандидатів на посаду судді Вищого антикорупційного суду України; чітке закріплення того, що судьями цих судів можуть бути лише особи, які мають науковий ступінь кандидата (доктора) юридичних наук або доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»; запровадження трирічного випробувального терміну після призначення на посаду судді; відновлення відповідальності за винесення суддею неправосудного рішення; скасування недоторканності суддів.

Висновки до розділу 3

1. На цей час спеціалізовані суди, утворювані в судових системах світу, можна умовно поділити на дві групи. Перша група представлена широкою системою спеціалізованих судів (ювенальні, промислові, адміністративні, військові, сімейні). Другу групу утворюють малопоширені спеціалізовані судові органи. Ці суди трапляються в світовій судовій практиці досить рідко. До них можна віднести, зокрема, антикорупційні та патентні суди.

2. Правовий статус судді Tribunal de Grande Instance (Франція) подібний до правового статусу судді Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Судді Tribunal de Grande Instance також складають присягу, повинні відповідати певним законодавчо визначеним кваліфікаційним вимогам і не можуть суміщати роботу судді з іншою оплачуваною діяльністю, крім викладацької та наукової.

3. Особливістю Федерального патентного суду в Німеччині є те, що його судді є «технічно підготовленими», адже висуваються вимоги до їх освіти, вона повинна бути технічного профілю, та стажу роботи в технічній сфері. Подібний підхід дозволяє забезпечити всеосяжність, об'єктивність та вмотивованість судового рішення, а також більш раціонально використовувати бюджетні кошти, оскільки зникає необхідність залучати технічних консультантів.

4. Акцентовано на доцільності запозичення досвіду японських судів з інтелектуальної власності в контексті важливості підвищення вікового цензу для суддів, адже існуючий вік є недостатньо обґрунтованим та потребує збільшення принаймні до сорока років, що також забезпечить реалізацію принципу внутрішнього переконання судді, яке буде повністю сформованим та об'єктивованим на момент досягнення сорокарічного віку.

5. Враховуючи досвід європейських держав та Індонезії, потрібно розглянути можливість створення розгалуженої системи антикорупційних судів, а з огляду на це необхідно розмежувати кваліфікаційні вимоги до кандидатів до вищого спеціалізованого суду та місцевих судів, зокрема, щодо стажу професійної діяльності, строку стажування на посаді судді тощо.

6. Низький рівень довіри громадськості до об'єктивності, неупередженості та законності судових рішень є однією з передумов залучення іноземних суддів до процесу здійснення судочинства у вищих спеціалізованих судах України. Водночас існує безліч конституційних та законодавчих «перепон» для запровадження подібної пропозиції. Саме тому, наголошено на оптимальності запозичення іноземного досвіду за допомогою обов'язкового закордонного стажування для кандидатів на посаду судді Вищого антикорупційного суду України. З огляду на європейський курс нашої держави стажування повинне відбуватися в одній із держав Європейського Союзу, де функціонують антикорупційні суди (Хорватія, Словаччина чи Болгарія). Строк стажування повинен становити близько шести місяців.

7. Судова реформа багато в чому була зумовлена цілковитою втратою довіри до судової системи через упередженість, корумпованість та підконтрольність суддів політичній еліті держави. Саме тому все частіше політики та науковці обговорювали можливість посилення професіоналізації суддів за рахунок надання пріоритетності під час відбору на посаду судді науковцям. Дисертант наполягає, що для забезпечення належного рівня здійснення правосуддя у вищих спеціалізованих судах доцільно, передбачити, що суддями цих судів можуть бути лише особи, які мають науковий ступінь кандидата (доктора) юридичних наук або доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

8. Запропоновано запровадити обов'язковий трирічний випробувальний термін після призначення на посаду судді. На основі аналізування досвіду зарубіжних держав (Республіки Казахстан, Австрії) обґрунтовано доцільність такої пропозиції. За результатами випробувального терміну суддю може бути звільнено у зв'язку з невідповідністю його професійним чи особистісним якостям професійного судді. Водночас подібний захід повинен бути розцінений не як юридична відповідальність.

9. Акцентовано на важливості відновлення кримінальної відповідальності а винесення суддею неправосудного рішення. Адже існуюча нині ситуація фактично допускає будь-який зовнішній вплив на процес ухвалення рішення, крім корупційного. Водночас звертається увага на важливість чіткого формулювання сутності поняття «неправосудне» задля уникнення неоднозначності його тлумачення.

10. Наголошено, на важливості скасування недоторканності суддів вищих спеціалізованих судів України як анахронізму, що істотно порушує принцип рівності громадян, адже чітко фіксує привілейоване становище для певних осіб у зв'язку з належністю до певної професії.

ВИСНОВКИ

1. Адміністративно-правовий статус судді вищого спеціалізованого суду – це багатоаспектна категорія, що перебуває в постійному динамічному розвитку та являє собою сукупність прав; обов'язків; вимог, що висуваються до кандидата на посаду судді; завдань і повноважень судді; правових гарантій та юридичної відповідальності судді.

2. Роль судді вищого спеціалізованого суду, порівняно роллю судді суду загальної юрисдикції, є більш значущою для суспільства, що підтверджується додатковими вимогами до кандидатів на посаду судді у вищому спеціалізованому суді зокрема та значущістю передумов і підстав створення вищих спеціалізованих судів загалом.

3. Місця судді вищого спеціалізованого суду в судовій гілці влади, порівняно із суддями інших судів відрізняється, адже обумовлюється пріоритетністю принципу колегіальності та особливістю структури суду, який об'єднує як першу, так і апеляційну інстанцію.

4. Принципи діяльності суддів вищих спеціалізованих судів в Україні – це керівні засади діяльності судової влади, що визначають вектор правосуддя та його основоположні ідеї. Принципи діяльності суддів вищих спеціалізованих судів в Україні поділяються на загальні, які розвивають та закріплюють у спеціальних законах; організаційні, тобто такі, які регулюють відносини щодо організації судової системи, структуру її органів, статусу суддів, та процесуальні, які регулюють відносини, що виникають під час здійснення конкретного виду судочинства. Принцип оскарження судових рішень має особливості втілення у діяльності вищих спеціалізованих судів в Україні, які одночасно є як «вищими спеціалізованими», так і «судами першої інстанції».

5. Відбір суддів є складним та довготривалим процесом, спрямованим на формування висококваліфікованого й неупередженого суддівського корпусу. З цією метою законодавством установлюється низка

вимог до претендентів на посаду судді загалом та вищих спеціалізованих судів зокрема. Зазначені вимоги пропонується поділяти на загальні, тобто характерні для всіх суддів без винятку (належність до громадянства України, віковий ценз, наявність вищої юридичної освіти, стаж професійної діяльності у сфері права, наявність високоморальних особистих якостей, компетентність, володіння державною мовою) та специфічні, що висуваються лише до претендентів на посаду судді у вищих спеціалізованих судах України. До останніх належать: підтвердження за результатами кваліфікаційного оцінювання здатності здійснювати правосуддя у вищому спеціалізованому суді України та альтернативне існування однієї з таких підстав: стажу роботи на посаді судді, досвіду вузькопрофільної професійної діяльності.

6. Повноваженнями судді вищого спеціалізованого суду є закріплена за ним в установленому законодавством порядку здатність на здійснення покладених на суддю функцій із відправлення правосуддя в межах спеціалізації та інстанційності.

7. Повноваження суддів вищих спеціалізованих судів України поділяються: 1) за змістом на: інструктивні, вказівні, забезпечувальні та функціональні; 2) за метою на: відправлення правосуддя, повноваження «відтворення», організаційні повноваження; 3) за стадією судового розгляду: розгляд у суді першої інстанції та Апеляційній палаті вищого спеціалізованого суду, більше того, повноваження судді Апеляційної палати можуть бути загальними й конкретними; 4) за сутністю: матеріально-правові, процесуальні й організаційні; 5) за спеціалізацією та юрисдикцією: повноваження суддів Вищого антикорупційного суду та Вищого суду з питань інтелектуальної власності залежно від категорії й сутності справи.

8. Суб'єктивні права суддів класифіковано на підставі кількох критеріїв: 1) за формою закріплення (конституційна, профільна, акти процесуального законодавства та правила етичної поведінки суддів); 2) за змістом (права, що забезпечують особливий правовий статус судді та його правовий захист; права, що сприяють безпосередньому виконанню службових

обов'язків; права, що допомагають судді реалізувати належні йому конституційні права та основні свободи, закріплюють можливість користуватися соціальними благами); 3) сутність суб'єктивного права: статусні й процесуальні права судді вищого спеціалізованого суду України.

9. Юридична відповідальність суддів вищих спеціалізованих судів – це ті несприятливі наслідки правового, особистого, майнового, організаційного характеру, яких судді вищих спеціалізованих судів України зазнають у разі порушення етичних і правових норм, та їх подальша реалізація. Судді вищих спеціалізованих судів України за вчинені ними правопорушень можуть притягатися до дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності.

10. Запозичення зарубіжного досвіду здатне всебічно покращити правовий статус суддів вищих спеціалізованих судів України. Зокрема, доцільно доповнити перелік обов'язкових імперативних вимог до кандидата на посаду судді вищого спеціалізованого суду вимогою щодо обов'язкової наявності практичного досвіду у відповідній сфері права. Подібний підхід дозволяє забезпечити всеосяжність, об'єктивність та вмотивованість судового рішення, а також більш раціонально використовувати бюджетні кошти, оскільки зникає необхідність залучати технічних консультантів. Доцільно підвищити віковий ценз для кандидатів на посаду судді вищих спеціалізованих судів України до сорока років, що також забезпечить більшу виваженість судових рішень, які будуть ґрунтуватися не лише на законодавчих приписах, а й на життєвому досвіді судді.

11. Напрямами вдосконалення адміністративно-правового статусу суддів вищих спеціалізованих судів в Україні є: 1) запровадження обов'язкового закордонного стажування, яке з огляду на європейський курс нашої держави повинне відбуватися в одній із держав Європейського Союзу; 2) імперативне закріплення кваліфікаційної вимоги до кандидатів на посаду судді вищого спеціалізованого суду згідно з якою судьями цих судів можуть бути лише особи, які мають науковий ступінь кандидата (доктора) юридичних

наук або доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»; 3) відновлення кримінальної відповідальності за винесення суддею неправосудного рішення; 4) удосконалення підходу відносно недоторканості суддів вищих спеціалізованих суддів України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. The Oxford Dictionary of Foreign Words and Phrases. Oxford : Oxford University Press. 2002. 1456 p.
2. Status: Definition, Features, Types, Ascribed Vs. Achieved. *Tyonote* : website. URL: <https://tyonote.com/status/> (date of appeal: 13.03.2022)
3. Голубовська І. О., Шовковий В. М., Лефтерова О. М. Багатомовний юридичний словник-довідник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. 543 с.
4. Карабан В. І. Англійсько-український юридичний словник: понад 75 тисяч слів та словосполучень юридичної підмови та близько 160 тисяч українських перекладних відповідників. Вінниця : Нова книга, 2004. 1088 с.
5. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
6. Шюкюров Н. Х. Правовой статус судьи Конституционного Суда. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. Вип. 82 / редкол.: В. В. Завальнюк (голов. ред.) та ін. Одеса : Гельветика, 2019. С. 288–294.
7. Терещук В. В. Правовий статус суб'єктів публічної адміністрації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 Київ : МАУП, 2020. 269 с.
8. Курило С. Л. Адміністративно-правовий статус органів внутрішніх справ як суб'єкта взаємодії з органами місцевої влади з питань забезпечення громадської безпеки та громадського порядку. *Форум права*. 2012. № 1. С. 523–526. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index (дата звернення: 23.03.2021).
9. Плугатар Т. Деякі аспекти адміністративно-правового статусу прав та свобод громадян. *Вісник академії управління академії МВС*. 2010 № 2 (14). С. 100–108.
10. Мещерякова О. В. Щодо визначення елементів адміністративно-правового статусу учасників операцій ООН з підтримання миру. *Форум права*. 2011. № 2. С. 609–612.

11. Біла-Тіунова, Л., Білоус-Осінь, Т. Адміністративно-правовий статус громадянина України. *Знання європейського права*, 2021. № 3. С. 64-68.
12. Гвозд'їй В. А. Адміністративно-правовий статус органів адвокатського самоврядування: дис. ... канд. юр. наук : 12.00.07. Київ : МАУП, 2020. 288 с.
13. Шевчук А. О. Правовий статус професійного судді. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 2. С. 268–271. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2019/77.pdf (дата звернення: 23.03.2021).
14. Yessebayeva Z. Features of the legal status of judges: Kazakhstan experience and foreign realities. *Opcion*. 2018. № 34(85). P. 447–474.
15. Akhmetzakirov Nail R, Omarov, Yerbol A. and Mussilimov, A. Y. Participation of a Representative of a Foreign Country in the Procedure of the Legal Proceedings in the Republic of Kazakhstan. *International Journal of Environmental and Science Education*. 2016. Vol. 11, No.13. P. 5809–5816.
16. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 5 : П-С. 2003. 736 с.
17. Ковалів М. В. Адміністративно-правовий статус судді. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2021. № 3. С. 101–107.
18. Голобутовський Р. З. Особливості адміністративно-правового регулювання публічної служби суддів України. *Правова позиція*. 2018. № 2 (21). С. 46–49.
19. Москвич Л. М. Організаційно-правові проблеми статусу суддів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец.: 12.00.10. Харків, 2003. 21 с.
20. Прохоров П. І. Конституційно-правовий статус суддів: основні елементи та їхня характеристика. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2020. Т. 5. С. 57–64.
21. Агапов О. В. Поняття й елементи адміністративно-правового статусу Національної гвардії України. *Юридичний вісник*. 2015. № 1. С. 60–66.
22. Новий словник української мови : у 3 т. / укладачі В. Яременко, О. Сліпушко. Київ. : Аконіт, 2008. Т. 3 : П-Я. 862 с.

23. Городовенко В. В. Проблеми незалежності судової влади : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.10 ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків, 2006. 20 с.
24. Мартинюк В. Теоретичні засади визначення змісту поняття «компетентність судді». *Scientific notes of Lviv University of Business and Law. Series: Economics. Series: Law*. 2020. С. 150–156.
25. Schneider, K. What Does Competence Mean? *Psychology*. 2019. № 10. P. 1938–1958. doi: 10.4236/psych.2019.1014125.
26. Гніда Є. О., Білозьоров Є. В., Завальний А. М. Теорія держави та права : підручник. Київ : ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 576 с.
27. Bernhard Zimmer M. Overview of Specialized Courts. *International Journal for Court Administration*. 2009. № 2. P. 46–57.
28. The Britannica Dictionary. The Britannica Dictionary. URL : <https://www.britannica.com/dictionary/specialize> (date of appeal: 23.03.2022)
29. Mirchandani R. What's so Special about Specialized Courts? The State and Social Change in Salt Lake City's Domestic Violence Cour. *Law & Society Review*. 2005. Vol. 39, No. 2. P. 379–417.
30. Гаркуша О. О. Спеціалізація судової діяльності як фактор оптимального функціонування судової влади. *Адвокат*. 2009. № 2. С. 36–39.
31. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 2 чер. 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2016. № 31. Ст. 545.
32. Конституція України : станом на 1 січня 2020 р. / Верховна Рада України. Харків : Право, 2020. 82 с.
33. Даниляк О. О. Принцип поділу влади: досвід України. *Державне управління: теорія та практика*. 2018. № 7. С. 1–6.
34. Алексеєнко І. Взаємодія гілок влади як чинник розвитку форми правління в сучасній Україні. *Політичний менеджмент*. 2011. № 1. С. 8–16.
35. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 560 с.

36. Мурашин Г. О. До питання реформування судової влади. *Правова держава*. 2007. Вип. 7. С. 68–75.
37. Махніцький О. І. Судова влада: сутність, зміст та поняття. *Актуальні проблеми держави і права*, 2013. № 70. С. 19-25.
38. Гриценко І. С., Погорецький М. А. Судова влада в Україні: до визначення поняття. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 23–27.
39. Гузела М. В. Контроль за законністю дій і рішень органів досудового розслідування як самостійна функція суду. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2014. Вип. 39. С. 443–444.
40. Чорна С. Роль судової влади в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 8. С. 186–190.
41. Лужанський А. В. Конституційна природа права на доступ до правосуддя в Україні. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 10 (122). С. 45–48.
42. Ткачук О. С. Проблеми реалізації судової влади у цивільному судочинстві : монографія. Харків. : Право, 2016. 600 с.
43. Woodruff P. Growing toward Justice. *LeBar*. 2018. P. 13–38.
44. Таликін Є. А. Зміст поняття «правосуддя» у контексті функцій господарського суду. *Університетські наукові записки*. 2011. № 4 (40). С. 164-169.
45. Решота В. Проблеми визначення основних понять у сфері здійснення правосуддя. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. Вип. 62. С. 119–127.
46. Бернюков А. М., Бігунов В. С., Лобода Ю. П. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення : колективна монографія. Київ : Бібліотека Міжнародного часопису «Проблеми філософії права», 2009. 316 с.
47. Шунько М. Г. Адміністративно-правова характеристика місця та ролі судді Вищого Спеціалізованого суду. Аналітично-порівняльне правознавство. 2021. № 4. С. 228–231. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.04.40>

48. Вищий суд з питань інтелектуальної власності: навіщо і для кого? *Made for minds* : веб-сайт. URL: <https://www.dw.com/uk/%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%B8%D0%B9> (дата звернення: 23.03.2021).

49. Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності : указ Президента України від 29 верес. 2017 р. № 299/2017. *Офіційний вісник України*. 2017. № 80. С. 11, Ст. 2438.

50. Спеціалізований суд з інтелектуальної власності як частина судової реформи в Україні. *Патентно-юридична агенція* : вебсайт. URL: <https://www.iplaw.com.ua/base/pressroom/specializirovannyj-sud-po-intellektualnoj-sobstvennosti-kak-chast-sudebnoj-reformy-v-ukraine> (дата звернення: 23.03.2021).

51. Крусян А. Актуальні проблеми права інтелектуальної власності в Україні: конституційно-правовий контекст. *Юридичний вісник*. 2019. № 4. С. 21–29.

52. Гелеверя Є. М. Еволюційні передумови розвитку та сучасний стан системи інтелектуальної власності в Україні. *Вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2018. № 21. С. 142–147.

53. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Ст. 2125.

54. Про схвалення Концепції реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 червня 2016 року № 402-р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 44. С. 48. Ст. 1625.

55. Канарик Ю. С., Банк М. Ю. Юрисдикція суду з питань інтелектуальної власності. *Young Scientist*. 2018. № 6. С. 185–187.

56. Коваль І. Ф. Щодо правового статусу вищого суду з питань інтелектуальної власності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. № 5. С. 39–44.
57. Антикорупційний суд в Україні: передумови утворення та гарантії ефективності. *Трансперенсі Інтернешнл Україна* : вебсайт. URL: <https://ti-ukraine.org/news/2175/> (дата звернення: 23.03.2021).
58. Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. *Урядовий кур'єр*. 2015. № 6. 15 січня.
59. Косиця О. О. Організаційно-правові підстави створення антикорупційного суду в Україні. *Судова та слідча практика в Україні*. 2017. Вип. 4. С. 6–10.
60. Про вищий антикорупційний суд : Закон України № 2447-VIII. від 7 червня 2018 р. *Офіційний вісник України*. 2018. № 48. С. 16. Ст. 1656.
61. Чому важливі антикорупційні суди? URL: https://biz.nv.ua/ukr/experts/kostetskyu_m/chomu-ekonomichno-vazhlivo-mati-antikoruptionsijni-sudi-2008723.html (дата звернення: 23.03.2021).
62. Прокопів Б. Специфіка функціонування вищого антикорупційного суду в Україні: міжнародний досвід та українські реалії. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 3. С. 103–107.
63. Дворкін Р. Серйозний погляд на права / пер. з англ. А. Фролкіна. Київ : Основи, 2000. 519 с.
64. Barak A. *The Judge in a Democracy*. Princeton: Princeton University Press, 2008. 376 p.
65. The Rules of Professional Conduct. The disciplinary board : website. URL : <https://www.padisiplinaryboard.org/for-attorneys/rules/rule/3/the-rules-of-professional-conduct/> (date of appeal: 23.03.2021).
66. Енциклопедичний словник / за заг ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубінського. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2010. 606 с.
67. Чижмарь Ю.В. Національне та міжнародне трудове право: теоретико-правові проблеми: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2016. 471 с.

68. Махніцький О. І. Конституційно-правові принципи судової влади в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 71. С. 79–87.
69. Пігарева Г. Загальновизнані принципи здійснення правосуддя: міжнародний та національний досвід. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 91–94.
70. Мірінович У. А. Поняття та класифікація принципів здійснення правосуддя. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2011. Вип. 6. С. 209–211.
71. Rachynskii A., Ohilko A. Independence of judges as prerequisite of the functioning of the independent and the authority judicial system. *Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*. 2016. Vol. 1. P. 66–74.
72. Kichmarenko S. M. International and foreign experience of enforce of judicial system. *Bulletin of Chernivtsi Faculty of National University of Odessa Law Academy*. 2017. Vol. 1. P. 46–56.
73. Horinov P. V. Independence of judges in modern law. *Legal Bulletin. Air and Space Law*. 2018. Vol. 3 (48). P. 69–75.
74. Падалка Р. О. Верховенство права як основоположний принцип демократичної та правової держави. Актуальні проблеми права : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2017. 195 с.
75. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 45. С. 41. Ст. 2975.
76. Колодій А. М. Принципи права України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.

77. Гайворонський В. Яким має бути механізм впровадження принципу верховенства права? *Право України*. 2005. № 10. С. 114–118.
78. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики : у 2 кн.; Кн. 2: Принцип верховенства права у діяльності держави та в адміністративному праві. / за заг. Ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Конус-Ю, 2008. 314 с.
79. Шак Р. Принцип верховенства права у судочинстві. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/52628/2/2019_Shak_R-Pryntsyp_verkhovenstva_prava_81-82.pdf (дата звернення: 24.03.2021).
80. Уварова О. Принцип верховенства права в судовій практиці України. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 65–72.
81. Чорна С. З. Правозахисна функція судової влади в умовах конституційної реформи в сучасній Україні: автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.10 ; Нац. авіац. ун.. Київ, 2021. 24 с.
82. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. Київ, 2015. 208 с.
83. Назаров І. В. Роль Вищої ради юстиції при першому призначенні на посаду професійного судді. *Вісник національного університету внутрішніх справ*. 2004. Вип. 26. С. 144–147
84. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII, 1728 с.
85. Юревич І. В. Структурна характеристика єдності судової влади. *Юрист України*. 2011. № 4. С. 15–21.
86. Шульгач Н. М. Поняття та зміст правового статусу судді. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2012. Вип. 8. С. 23-25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2012_8_8
87. Глущенко С. В. Принципи спеціалізації та інстанційності в діяльності вищого спеціалізованого суду. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 22. С. 13–17.

88. Намясенко О. К. Конституційне та законодавче закріплення судової спеціалізації в Україні та міжнародний досвід. *Правове регулювання економіки* : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана», Навч.-наук. ін-т «Юридич. ін-т» ; редкол.: А. М. Колодій (голов. ред.). Київ : КНЕУ, 2017. № 16. С. 92–101.

89. Шунько М. Г. Адміністративно-правова характеристика вимог, що висуваються до кандидатів на посаду судді Вищого спеціалізованого суду. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2021. № 4. С. 205–208. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-5/49>

90. Basic Principles on the Independence of the Judiciary. UN : website. URL : <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-independence-judiciary> (date of appeal: 12.03.2022)

91. Шелевер Н. В. Імунітет суддів та їх відповідальність. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Право*. 2011. Вип. 15, ч. 1. С. 79–83.

92. Internationale Vereinigung Der Richter Charter Des WeltrichterS. Verabschiedet vom IAU-Zentralrat in Taiwan am 17. November 1999. URL: https://www.unodc.org/res/ji/import/international_standards/the_universal_charter_of_the_judge/universal_charter_2017_russian.pdf (last accessed: 26.03.2021).

93. Клименко Л. С. Законодавче регулювання мовної політики у сфері судочинства та діловодства України. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право*. 2010. Вип. 12. С. 48–55.

94. Жукевич І. В. Окремі аспекти реалізації принципу державної мови у цивільному процесі України. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2013. № 7. С. 170–176.

95. Беззуб І. Спеціалізований суд із розгляду справ у сфері інтелектуальної власності. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3182:spetsializovaniy-sud-iz-rozglyadu-sprav-u-sferi-intelektualnoji-vlasnosti-2&catid=71&Itemid=382 (дата звернення: 24.03.2021).

96. Козаченко Ю. А., Махмудов Х. З. Принцип змагальності в адміністративному судочинстві України. *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (заочна форма) «Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору»*. Полтава: ПДАА, 2020. С. 128-131.

97. Маринів В. Деякі проблеми реалізації принципу забезпечення права на оскарження судових рішень у кримінальному провадженні. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/10715/1/Maruniv_68-71.pdf (дата звернення: 24.03.2021).

98. Курганський О. В. Проблемні питання створення та функціонування Вищого антикорупційного суду. *Актуальні проблеми судового права : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Івана Єгоровича Марочкіна (Харків, 20 квіт. 2017 р.) : у 2 т. / редкол.: Л. М. Москвич (голова) та ін. Харків : Право, 2017. Т. 1. С. 85–89.*

99. Маринів В. Проблеми оскарження рішень вищих спеціалізованих судів, створених у результаті судово-правової реформи 2016 року. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 241–245.

100. Огнев'юк Г. З. Обов'язковість рішення суду як складова принципу правової визначеності. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 171–175.

101. European Convention on Human Rights: as of 02.10.2013. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf (last accessed: 26.10.2020).

102. Кучинська О. П. Розумні строки кримінального провадження – одна із гарантій справедливого судочинства. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 44–49.

103. Economides M., Alfred A. Haug, McIntyre J. Are Courts Slow? Exposing and Measuring the Invisible Determinants of Case Disposition Time. *University of Otago Economics Discussion Papers*. 2013. No. 1317. P. 1178–1193.

104. Городовенко В. В. Принципи судової влади : монографія. Харків : Право, 2012. 448 с.
105. Кісліцина І. О. Актуальні питання підтримання прокурором публічного обвинувачення в суді. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9883/KISLITSYNA%20158-160.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 24.03.2021).
106. Про затвердження Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора : Наказ Офісу Генерального прокурора від 5 бер. 2020 р. № 125. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0125905-20#Text> (дата звернення: 20.04.2021).
107. Волошанівська Т. В. Засада забезпечення права на захист у кримінальному провадженні в контексті європейських стандартів справедливого судового розгляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2019. 252 с.
108. Бобік В. П. Презумпція забезпечення доведеності вини як одна з фундаментальних засад кримінального провадження: особливості та значення. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 4. С. 99–102.
109. Карнаухов О. Забезпечення доведеності вини як конституційна вимога до результатів кримінального провадження. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності* : збірн. наук. праць. Донецьк : Донецький юридичний інститут. 2007. № 7. С. 154–164.
110. Логвиненко М. І. Добрий суддя на посаді: український та міжнародно-правовий досвід. Генезис генія: науково-періодичне професійне видання. : Міжнародний науково-практичний конгрес економістів та правників. Женева (Швейцарія), 2014. С. 201–206.
111. Серденський В. В. Адміністративно-правове регулювання кадрового забезпечення адміністративних судів України : дис. ... д-ра філол.

наук. : 12.00.07 / Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2020. 284 с.

112. Про громадянство України: Закон України від 18 січ. 2001 р. № 2235-III; ред. станом на 25 лип. 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65.

113. Дідовець О. Особливості статусу суддів та формування суддівського корпусу в Україні (порівняльний аспект). *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 98, ч. 1. С. 159–161.

114. Про вищу освіту : Закон України № 1556-VII від 1 лип. 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014 № 37–38. С. 2716. Ст. 2004.

115. Пояснювальна записка до Європейської хартії про статус суддів від 10 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a46#Text (дата звернення: 20.04.2021).

116. About the judiciary. *Courts and Tribunal Judiciary* : website. URL: <https://www.judiciary.uk/about-the-judiciary/> (last accessed: 29.04.2021).

117. Скомороха Л. В. Організаційно-правові та процедурні аспекти практики формування суддівського корпусу в Україні. *Вісник Вищої ради юстиції*». 2010. № 1. С. 31–41.

118. Марцинкевич А. М. Методика професійно-психологічного відбору кандидатів на посади суддів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С. 223–227.

119. Става Г., Бентхем В. В., Молієне Р. Відбір та оцінювання суддів в Україні (звіт). Листопад, 2018 р. URL: https://vkksu.gov.ua/userfiles/Selection_and_Evaluation_of_Judges_UA.pdf (дата звернення: 17.08.2022).

120. Бангалорські принципи діяльності судді : Резолюція 2006/23 економічної та соціальної ради ООН від 27 липня 2006 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_j67 (дата звернення: 21.04.2021).

121. Шпенюв Д. Ю. Шляхи підвищення рівня кваліфікації та компетентності суддів в Україні. *Форум права*. 2017. № 1. С. 205–211.

122. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України № 2704-VIII від 25 квіт. 2019 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2019. № 21. Ст. 81.
123. Md. Manjur Hossain Patoari, Mohammad Hasan Murad, Md. Salahuddin Mahmud. The Desired Qualities of a Good Judge. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. 2014. № 3 (11). P. 97–103.
124. Висновок консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи про принципи і правила, що регулюють професійну поведінку суддів, зокрема неупередженість. URL: <https://rm.coe.int/1680747c16> (дата звернення: 21.04.2021).
125. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
126. Звіт «Суддівська етика – принципи, цінності та якості». Генеральна Асамблея Європейської мережі рад юстиції. URL: https://newjustice.org.ua/wpcontent/uploads/2018/05/Curriculum_Jud_Ethics_print.pdf (дата звернення: 21.04.2021).
127. В Україні серед суддів більше жінок, ніж чоловіків. *Українські національні новини* : вебсайт. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1856702-v-ukrayini-sered-suddiv-bilshe-zhinok-nizh-cholovikiv-2> (дата звернення: 21.04.2021).
128. Міжнародні стандарти незалежності суддів : Збірка документів. Київ : Поліграф-Експрес, 2008. 184 с.
129. Ковтун В. В. Щодо питання порядку призначення та звільнення суддів конституційного суду країни. *Юстиція Беларусі*. 2010. № 11. С. 13–15.
130. Великий енциклопедичний юридичний словник / за редакцією акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. Київ : ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2007. 992 с.
131. Велика українська енциклопедія. тематичний реєстр гасел з напрямку «Юридичні науки» / Укладачі: Бабка В. Л., Шумило М. М.; за ред. д.

і. н., проф. Киридон А. М. Київ: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2017. 152 с.

132. Основи юридичної клінічної практики: тлумачний термінологічний словник ; за заг. ред. д.ю.н., проф., засл. юриста України Л. Р. Наливайко. Дніпро : ДДУВС, 2020. 400 с.

133. Голосніченко І. П., Голосніченко Д. І. Теорія повноважень, їх легітимність та врахування потреб і інтересів при встановленні на законодавчому рівні. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право* : зб. наук. праць. 2011. № 1 (9). С. 147-155.

134. Битяк Ю. П., Зуй В. В. Адміністративне право (загальна частина) : конспект лекцій. Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 1996. 158 с.

135. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, та ін. ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

136. Бакуменко В. Д. Державно-управлінські рішення : навчальний посіб. Київ : ВПЦ АМУ, 2011. 444 с.

137. Serohina S., Vodrova I., Novak A. Delegation of State Powers to Local Self-Government Bodies: Foreign Experience and Ukrainian Realities. *Baltic Journal of European Studies*. 2019. Vol. 9, No. 3 (28). doi: 10.1515/bjes-2019-0033

138. Воловик С. В. Юрисдикція ІР-суду: питання теорії та практики. *Право і безпека*. 2020. № 4. С. 104–109.

139. Міліціанов Р. В. Процесуальна активність суду як гарантія конституційної засади змагальності сторін. *Форум права*. 2014. № 3. С. 233–239.

140. Гусаров К. Функціональні повноваження суду в стадії розгляду цивільної справи та проблема заочного рішення. *Українське право*. 2004. № 2. С. 136–143.

141. Іванюта Н. В. Методологічний аналіз діяльності господарського суду. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 162–166.

142. Trial court. *Legal information Institute* : website. URL: https://www.law.cornell.edu/wex/trial_court#:~:text=A%20court%20of%20origina%20jurisdiction,has%20the%20power%20of%20review (last accessed: 19.05.2021).

143. Special Functions of the Trial Judge. *American Bar Association* website. URL https://www.americanbar.org/groups/criminal_justice/publications/criminal_justice_section_archive/crimjust_standards_trialjudge/ (last accessed: 19.05.2021).

144. Коваленко Є. Г., Малярєнко В. Т. Кримінальний процес України : підручник. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 712 с.

145. Соловей Г. В., Теремецький В. І. Деякі проблемні питання перегляду судових рішень у кримінальному процесі України. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 3. С. 87–99.

146. Рішко О. Ю. Повноваження суду апеляційної інстанції в господарському процесі. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2017. № 1. С. 134–147.

147. Голобутовський Р. З. Особливості повноважень голови суду з адміністрування публічною службою в суді. *Держава та регіони*. 2019. № 1. С. 76–79.

148. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листоп. 1991 р. № 1798-ХІІ; ред. станом на 16 жовт. 2020 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 6. Ст. 56.

149. Штефан О. Деякі питання юрисдикції вищого суду з питань інтелектуальної власності щодо спірних авторських правовідносин. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2018. № 1. С. 5–10.

150. Вищий суд з питань інтелектуальної власності: окремі процесуальні аспекти діяльності. *Юридичний холдинг : вебсайт*. URL: <http://yurholding.com/news/122-vischiy-sud-z-pitan-ntelektualnoyi-vlasnost-okrem-procesualn-aspekti-dyalnost.html> (дата звернення: 21.06.2021).

151. Цвіка М. В., Петришина О. В. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. Харків : Право, 2009. 584 с.
152. Шляхтун П. П. Конституційне право : словник термінів. Київ : Либідь, 2005. 568 с.
153. Теорія держави і права в схемах та таблицях : навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ : Хай-Тек Прес, 2020. 296 с.
154. Аврамова О. Є. Динамічні моделі здійснення суб'єктивного права. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав* : матеріали круглого столу, присвячені пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова (м. Харків, 18 груд. 2015 р.). Харків, 2016. С. 127–130.
155. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
156. Мальцева Є. В. Теоретико-правові засади сутності виконавчої влади. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2012. Т. 25 (64), № 2. С. 80–87.
157. Марцеляк О. В. Інститут омбудсмана: теорія і практика : монографія. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 233 с.
158. Москвич Л. М., Іваницький С. О., Русанова І. О. Правовий статус носіїв судової влади в Україні (професійні судді, народні засідателі, суд присяжних) : монографія. Харків : ФІНН, 2009. 488 с.
159. Про затвердження Кодексу суддівської етики : Рішення XI з'їзду суддів України від 22 січ. 2013 р. *Вісник Верховного суду України*. 2013. № 3. Ст. 27.
160. Гель А. П., Семаков Г. С., Кондракова С. П. Судові та правоохоронні органи України. Київ : МАУП, 2004. 272 с.
161. Прилипко С. М. Присяга суддів: теоретичні та практичні питання. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/> (дата звернення: 21.06.2021).

162. Мірошніченко А. Суддівський розсуд, судова помилка та суддівське свавілля: погляд через призму юридичної відповідальності суддів. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 120 с.
163. Minimum Judicial Standards V. Disciplinary proceedings and liability of judges. ENCJ Report 2014–2015. Adopted in Hague 5 June 2015. 219 p.
164. Šimonis M. The role of judicial ethics in court administration: from setting the objectives to practical implementation. *Baltic Journal of Law & Politics*. 2017. 10:1. P. 90–123 DOI: 10.1515/bjlp-2017-0004
165. Витюк А. Профессиональная этика судьи в контексте ограничения реализации судьями политических и гражданских прав человека. *Leges et Vita*. 2019. № 9. С. 13–16.
166. Овсяннікова О. Професійна етика суддів та працівників суду як чинник, що впливає на формування громадської думки. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 196–200
167. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III ; ред. станом на 12 верес. 2020 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
168. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації : монографія. Харків : Право, 2008. 304 с.
169. Костицька І. О. Юридична відповідальність депутата парламенту як прояв відповідальності держави перед народом і людиною. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. Вип. 29. С. 115–119.
170. Безклубий І. А., Бобровник С.В., Гриценко І. С. Відповідальність у праві: філософія, історія, теорія : монографія. Київ, 2014. 448 с.
171. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність: поняття, ознаки. *Держава та регіони*. 2020. № 1 (67). С. 12–17.
172. Кальян О. С., Мисак О. І. Юридична відповідальність: проблеми системного розуміння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. № 59. С. 51–54.

173. Jansen N. The Idea of Legal Responsibility. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2013. 34(2). P. 221–252. DOI: 10.1093/ojls/gqt031
174. Копейчиков В. В. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 320 с.
175. Овчаренко О. М. Притягнення судді до цивільно-правової відповідальності за чинним законодавством України. *Вісник господарського судочинства*. 2013. № 3. С. 179–188.
176. Виноградова Л. Є. Юридична відповідальність суддів загальних судів України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2004. 187 с.
177. Гончаренко О. В. Актуальні питання притягнення суддів до відповідальності (частина друга). *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 2. С. 19–33.
178. Скромний Я. Тракткування юридичної відповідальності суддів в Україні. *Trajectoriâ Nauki = Path of Science*. 2020. Vol. 6., № 9. С. 5010–5018.
179. Мелех Л. В. Тракткування юридичної відповідальності суддів в Україні. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 177–184.
180. Іванець О. Дисциплінарна відповідальність суддів в Україні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 58–65.
181. Марочкін І. Є., Сібільова Н. В., Тихий В. П. Організація судових та правоохоронних органів : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. Харків : Одіссей, 2011. 376 с.
182. Бондаренко Г. П. Адміністративна відповідальність в СРСР. Львів : ЛДУ, 1975. 84 с.
183. Скромний Я. Особливості притягнення суддів до адміністративної відповідальності. *Trajectoriâ Nauki Path of Science*. 2020. Vol. 6., № 10. С. 2014–2022.

184. Європейська хартія про закон «Про статус суддів» м. Лісабон від 10 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_236#Text (дата звернення: 21.06.2021).

185. Москвич Л. М., Марочкіна Л. М., Сібільова Н. В. Організація судових та правоохоронних органів : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. заклад. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків : Одиссей, 2011. 376 с.

186. Подкопаєв Д. В. Про підставу дисциплінарної відповідальності суддів. *Юридичний вісник*. 2005. № 12. С. 119–121.

187. Про незалежність судової влади : постанова Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 р. № 8. *Вісник Верховного Суду України*. 2007. № 6. С. 2–6., п. 10.

188. Перший голова ВРЮ Валерій Євдокимов: «Я хочу, щоб ВРЮ була розумом, честю і совістю нашої епохи» : інтерв'ю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_236#Text (дата звернення: 21.06.2021).

189. Виноградова Л. Є. Юридична відповідальність суддів загальних судів України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2004. 18 с.

190. Про практику призначення судами кримінального покарання : постанова Пленуму Верховного Суду від 24 жовтня 2013 р. № 5-34кц1321. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/35667387> (дата звернення: 21.06.2021).

191. Карпова Н. Ю. Суддя як суб'єкт злочину, передбаченого ч. 1 ст. 374 КК України. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 1. С. 325–328.

192. Павленко Г. Притягнення судді до відповідальності: міф чи реальність? *Юридична газета*. 2020. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text> (дата звернення: 21.06.2021).

193. Барегамян С. Х., Доброс А. С. Окремі аспекти кримінальної відповідальності суддів за вчинення корупційних правопорушень в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 352–355.

194. Шунько М. Г. Запозичення зарубіжного досвіду для удосконалення адміністративно-правового статусу судів вищого суду з питань інтелектуальної власності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 296–299. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/69>
195. Коваль І. Щодо правового статусу Вищого суду з питань інтелектуальної власності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. № 5. С. 39–44.
196. Петришак М. Я. ІР-суд: інструментарій захисту адвокатом інтелектуальної власності. *Право та інноваційне суспільство*. 2020. № 2 (15). С. 149–153.
197. Вакарева К. О. Досвід зарубіжних країн щодо особливостей функціонування спеціалізованих судових органів щодо захисту інтелектуальної власності в контексті створення вищого суду з питань інтелектуальної власності в Україні. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-2886/> (дата звернення: 27.07.2021).
198. Воловик С. В. Європейський досвід організації та діяльності ір-суду та можливості його використання в Україні. Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 21–22 трав. 2020 р.). Суми : Сумський державний університет. 2020. Ч. 2. С. 223–226.
199. Блажівська О. Аналіз судових систем інтелектуальної власності Франції, США, Німеччини та України, перспективи створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності в Україні. *Право України*. 2016. № 11. С. 167–174.
200. Code de la propriété intellectuelle. Version consolidée au 31 mai 2020. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006069414> (date of Appeal: 24.07.2021).
201. Система державного управління Республіки Франція: досвід для України / авт.-уклад. Л. А. Пустовойт ; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка. Київ : НАДУ, 2010. 56 с.

202. Данилюк А. Перспективи запровадження в Україні патентної юстиції. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2014. № 6. С. 126–132.

203. Germany Intellectual Property Law. URL : <https://www.hg.org/germany-intellectual-property.html> (date of appeal: 10.04.2021).

204. IP court in Ukraine - on the verge of failure or success? Crane IP Law Firm : вебсайт. URL: <https://craneip.com/uk/golovna/> (дата звернення: 10.04.2021).

205. Галятич М. Проблеми створення патентного суду України. *Юридична Україна*. 2003. № 5. С. 30–37.

206. Данилюк А. І. Цивільно-правовий захист суб'єктивних цивільних прав інтелектуальної власності судом : дис. канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2016. 231 с.

207. Intellectual Property Enterprise Court. URL: <https://www.gov.uk/courts-tribunals/intellectualproperty-enterprise-court> (date of appeal: 24.07.2021).

208. М. Середа. Системи добору на суддівські посади у Великобританії. Як можна використати британський досвід для України? URL: <https://pravo.org.ua/systemy-doboru-na-suddivski-posady-u-velykobrytaniyi-yak-mozhna-vykorystaty-brytanskyj-dosvid-dlya-ukrayiny/> (дата звернення: 12.10.2021).

209. Gurgula O., Padamczyk M., Shemtov N. Specialised IP Judiciary: What Are the Key Elements to Consider when Establishing or Reforming an Effective IP Court? *GRUR International*. 2022. Volume 71. Issue 3. P. 206–212, <https://doi.org/10.1093/grurint/ikab172>

210. Negi C. Japan: An Overview of Constitution & Judicial System (July 27, 2020). URL: <https://ssrn.com/abstract=3661762> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3661762> (date of appeal: 13.10.2021).

211. John O. Haley. The Japanese Judiciary: Maintaining Integrity, Autonomy and the Public Trust. URL: <https://law.wustl.edu/wp-content/uploads/2018/10/2003-3HaleyJapaneseJudiciary.pdf> (date of appeal: 13.10.2021).

212. Yemelyanov V., Antonova L., & Ivashova L. Administrative And Legal Basis Of The Functioning Of The Anti-Corruption Court: Foreign Experience And Domestic Realities. *Public Administration and Regional Development*. 2022. (16). P. 314–336. <https://doi.org/10.34132/pard2022.16.02>

213. Zhilinchyk P. Creation of an anticorruption court in Ukraine. The main issues that need to be addressed and recommendations based on the experience of Slovakia. *USAID Ukraine* : website. URL : https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/NJ_Anticorruption_Court_Report_Zilincik_Apr_2017_UKR.pdf (date of appeal 07.04.2022)

214. Ростовська К. В. Міжнародний досвід створення та функціонування антикорупційних судів у світі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. 2018. Вип. 25. С. 87–89.

215. Слюсар А. Антикорупційний суд в Україні: передумови утворення та гарантії ефективності. *Transparency International Ukraine*. URL: <https://ti-ukraine.org/news/2175> (дата звернення: 12.10.2021).

216. Вищий антикорупційний суд: перша практика та перспективи, проблеми правового регулювання. *ASTERS* : веб-сайт. URL: https://www.asterslaw.com/ua/press_center/publications/first_cases_of_the_high_anticorruption_court_in_ukraine/ (дата звернення: 12.10.2021).

217. Створення та діяльність антикорупційних судів у Болгарії, Словаччині та Хорватії. *Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України* : вебсайт. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29287.pdf> (дата звернення: 12.10.2021).

218. Judicial System Act. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2017\)034-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2017)034-e) (date of Appeal: 24.07.2021).
219. Specialised anti-corruption courts: Slovakia. URL: <https://www.u4.no/publications/specialised-anti-corruption-courts-slovakia/> (date of Appeal: 24.07.2021).
220. Конституція Словацької Республіки. URL: [https://www.slovlex.sk/documents/10184/493489/460_1992_1.pdf/716c7f51-7b5b-416f-9bbe-f09b4dcb2127](https://www.slovlex.sk/documents/10184/493489/460_1992_1.pdf/716c7f51-7b5b-416f-9fbe-f09b4dcb2127) (дата звернення: 12.08.2021).
221. Drozd O., Sabluk S., Nykytiuk Y. Mikhnevych L. Specialized anti-corruption court: foreign experience in establishment and operation. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2020. Vol. 23, Issue 1. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/2292/1/Specialized-anti-corruption-court-foreign-experience-in-establishment-and-operation.pdf> (date of Appeal: 12.09.2021).
222. Малетов Д. Адміністративно-правові засади організації та реформування індонезійського антикорупційного суду ТППКОР. *Юридичний вісник*. 2021. № 1. С. 242–248.
223. Schütte S.A. Specialized anti-corruption courts: Indonesia. U4 Anti-Corruption Resource Centre. URL: <https://www.u4.no/publications/specialised-anti-corruption-courts-indonesia> (date of Appeal: 25.07.2021).
224. Мін'юст пропонує залучати до судових процесів іноземних суддів. *Радіо свобода*: вебсайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/27691435.html> (дата звернення 22.07.2021).
225. Zhernakov M., Shyba I. Independent Anti-Corruption Courts in Ukraine: The Missing Link in Anti-Corruption Chain. URL: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/Renaissance_A4_3ANTI-CORRUPTION-COURTS-.pdf (date of Appeal: 20.07.2021).

226. Osadcha A. High Anticorruption Court: is it worth it or not? *Legal Newspaper*. 2017. № 40 (590). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/vishchiy-antikorupciyniy-sud-varto-chi-ni.html> (date of Appeal: 22.07.2021).
227. Макаренко Є. Іноземні судді в Україні: про декілька серйозних «але». *Юридична газета*. 2020. № 14 (720). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/inozemni-suddi-v-ukrayini-pro-dekilka-seryoznih-ale.html> (дата звернення: 21.07.2021).
228. Мамченко Н. Отборный суд. *Судеб.-юрид. газ.* 2015. № 29–30. С. 297–298.
229. Кравчук В. М. Теоретичні основи конституційно-правового статусу суддів в Україні: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.02 Ужгородський національний університет. Ужгород, 2020. 35 с.
230. Рекомендація № (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_323#Text (дата звернення: 21.07.2021).
231. Opinion n 4 on training for judges. *Consultative Council of European Judges* : website. URL: <https://www.coe.int/en/web/ccje/opinion-n-4-on-training-for-judges> (date of Appeal: 24.07.2021).
232. Duke Law's Master of Judicial Studies Program. *An institute of duke law school* : website. URL: <https://www.coe.int/en/web/ccje/opinion-n-4-on-training-for-judges> (date of appeal: 24.07.2021).
233. Пратола Д. Досвід суддівської освіти в Італійській Республіці. *Слово Національної школи суддів України*. 2016. № 4. С. 137–140.
234. Шишкін В. І. Судові системи країн світу : навч. посіб.: у 3 кн. Київ, 2001. Кн. 2. 336 с.
235. Самсін І. Освіта суддів: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2012. № 1. С. 10–15.

236. Кравчук В. М. Теоретичні основи конституційно-правового статусу суддів в Україні : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.02. Ужгород : Ужгородський національний університет, 2020. 507 с.

237. Regulations on the internship of a candidate judge”: Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated June 26, 2001 No. 643. URL: <https://adilet.zan.kz/eng/docs/U010000643> (date of appeal: 24.07.2021).

238. Williams N. Webb, & Hanson M. Captured Courts and Legitimized Autocrats: Transforming Kazakhstan’s Constitutional Court. *Law & Social Inquiry*/ 2022. № 47(4). P. 1201–1233. doi:10.1017/lsi.2021.85

239. Вільгушинський М., Юровська Г. Інститут суддівського стажування та наставництва – інтегрований досвід. *Слово національної школи суддів України*. 2018. № 4 (25). С. 35–46.

240. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України від 11.06.2020 № 7-р/2020. *Офіційний вісник України*. 2020. № 55, Т. 2, С. 1042, Ст. 1730

241. Відповідальність суддів за неправосудні рішення: тиск чи безкарність? *Made for minds* : вебсайт. URL: <https://www.dw.com/uk/vidpovidalnist-suddiv-za-nepravosudni-rishennia-tysk-chy-bezkarnist/a-53959638> (дата звернення: 21.07.2021).

242. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: Монографія. Київ, 2006. 1048 с.

243. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов’язки: Комітет міністрів Ради Європи від 17 листопада 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38 (дата звернення: 27.07.2021).

244. Горбачова І. М. Декларативність норм про «невідворотність» кримінальної відповідальності за винесення завідомо неправосудного

рішення. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. № 2. С. 153–162.

245. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статей 80, 105, 126, 149 Конституції України) від 10 липня 2012 року № 1-в/2012. *Офіційний вісник України*. 2012 р., № 55, С. 71, Ст. 2214

246. Головатий С. Конституції нових держав Європи та Азії. Київ : Українська правнича фундація, 1996. 456 с.

247. Constituição da República Portuguesa. *Diário da República Eletrónico*. № 86/1976, Série I de 1976-04-10. URL: <https://dre.pt/dre/legislacao-consolidada/decreto-aprovacao-constituicao/1976-34520775>

248. Організація судових та правоохоронних органів / уклад.: О.Ю. Дудченко, А.В. Іванцова, Ю.І. Крючко та ін.; відп. ред. О.О. Овсяннікова, І.В. Юревич. Харків: Право, 2016. 198 с.

249. Лапкін А. В. Організація судових та правоохоронних органів України: навч. посіб. Харків : Право, 2015. 166 с.

250. Європейська комісія «за демократію через право» (Венеціанська комісія). *Правовий тиждень* : вебсайт. URL: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=123790> (дата звернення: 27.08.2022).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1 – Справи, підсудні Вищому антикорупційному суду

Вид кримінальних правопорушень	Стаття Кримінального кодексу України	Повна назва статті Кримінального кодексу України	У випадку	Якщо наявна хоча б одна з умов:		
1	2	3	4	5		
<i>Корупційні</i>	191	Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем	їх учинення шляхом зловживання службовим становищем	1) суб'єкт кримінального правопорушення Президентом України, повноваження якого припинено, народним депутатом України, Прем'єр-міністром України, членом Кабінету Міністрів України, першим заступником та заступником міністра, членом Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері	2) розмір предмета кримінального правопорушення розмір предмета кримінального правопорушення або завданої ним шкоди в п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на час вчинення кримінального правопорушення (якщо кримінальне правопорушення вчинено службовою особою державного органу, правоохоронного	
	262	Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухівки або радіоактивних матеріалів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем				
	308	Викрадення, привласнення, вимагання наркотиків чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем				
	312	Викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем				
	313	Викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотиків, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем				
	320	Порушення встановлених правил обігу наркотиків				
	357	Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання				

<i>Корупційні</i>		службовим становищем або їх пошкодження		ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Головою Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Головою Фонду державного майна України, його першим заступником та заступником, членом Центральної виборчої комісії, Головою Національного банку України, його першим заступником та заступником, членом Ради Національного банку України, Секретарем Ради національної безпеки і оборони України, його першим заступником та	органу, військового формування, органу місцевого самоврядування, суб'єкта господарювання, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків)	
	410	Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, боеприпасів, бойових речовин чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем				
	210	Нецільове використання бюджетних коштів				
	354	Підкуп працівника підприємства, установи чи організації				
	364	Зловживання владою або службовим становищем				
	364-1	Зловживання повноваженнями і службовою особою юридичної особи приватного права				
	365-2	Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги				
	368	Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди				
	368-3	Підкуп службової особи юридичної особи приватного права				
	368-4	Підкуп особи, яка надає публічні послуги				
	368-5	Незаконне збагачення				
<i>Корупційні</i>	369	Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі				
	частина 1 статті 369-2	Зловживання впливом			згорнути 3) кримінальне правопорушення вчинено щодо Кримінальне правопорушення вчинено щодо посадової особи іноземної держави (ч. 4 ст. 18 КК України) або щодо особи,	

					заступником, Постійним Представником Президента України в Автономній Республіці Крим, його першим заступником та заступником, радником або помічником Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України; Державним службовцем, посада якого належить до категорії «А»; депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатом обласної ради, міської ради міст Києва та Севастополя, посадовою особою місцевого самоврядування, посаду якої віднесено до першої та другої категорій посад; суддею (крім суддів Вищого	зазначеної в п. 1 ч. 5 ст. 216 КПК України
	частини 2, 3 статті 369-2	Зловживання впливом 2. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, або пропозиція чи обіцянка здійснити вплив за надання такої вигоди 3. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, поєднане з вимаганням такої вигоди				
<i>У сфері господарської діяльності</i>	206-2	Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації				
	209	Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом				
	211	Видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету				
<i>У сфері службової діяльності</i>	366-2	Декларування недостовірної інформації				

				<p>антикорупційного суду), суддею Конституційного Суду України, присяжним (під час виконання ним обов'язків у суді), Головою, заступником Голови, членом, інспектором Вищої ради правосуддя, Головою, заступником Голови, членом, інспектором Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; прокурорами органів прокуратури, зазначеними у пунктах 1 - 4, 5-11 частини першої статті 15 Закону України «Про прокуратуру»; особою вищого начальницького складу, державної кримінально-виконавчої служби, органів та</p>		
--	--	--	--	--	--	--

				<p>підрозділів цивільно-го захисту, вищого складу Національної поліції, посадовою особою митної служби, якій присвоєно спеціальне звання державно-го радника податкової та митної справи III рангу і вище, посадовою особою органів державної податкової служби, якій присвоєно спеціальне звання державного радника податкової та митної справи III рангу і вище; військово-службовцем вищого офіцерського складу Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту,</p>		
--	--	--	--	--	--	--

				Національн ої гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України; керівни-ком суб'єкта великого підприєм- ництва, у статутному капіталі якого частка державної або комуналь- ної власності перевищує 50 відсотків		
	366-3	Неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування				

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ***Наукові праці, в яких висвітлено основні наукові результати дисертації:***

1. 1. Шунько М. Загальні принципи діяльності суддів Вищих спеціалізованих судів України. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. № 1. С. 282–286.

2. Шунько М. Г. Адміністративно-правова характеристика вимог, що висуваються до кандидатів на посаду судді Вищого спеціалізованого суду. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2021. № 4. С. 205–208. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-5/49>

3. Шунько М. Г. Адміністративно-правова характеристика місця та ролі судді Вищого Спеціалізованого суду. Аналітично-порівняльне правознавство. 2021. № 4. С. 228–231. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.04.40>

4. Шунько М. Г. запозичення зарубіжного досвіду для удосконалення адміністративно-правового статусу судів вищого суду з питань інтелектуальної власності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 296–299. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/69>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Шунько М. Особливості реалізації принципу забезпечення права на оскарження судових рішень у діяльності суддів вищих спеціалізованих судів України: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Сучасні тенденції розвитку публічного та приватного прав Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ, 23 бер. 2021 р). С. 334–336.

6. Шунько М. Г. Цивільно-правова відповідальність суддів Вищих спеціалізованих судів: матеріали міжнародної онлайн науково-практичної конференції «Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів». (м. Суми, 20-21 трав. 2021 р.). Ч. 1. С. 298–300.

7. Шунько М. Г. Особливості цивільно-правової відповідальності суддів Вищих спеціалізованих судів України: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти «Правовий дискус». (м. Черкаси, 12 жовт. 2021 р.). С. 176–177.

8. Шунько М. Г. Зарубіжний досвід залучення наукових працівників до правосуддя у вищих спеціалізованих судах. Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 19–20 травня 2022 року) / редколегія: проф. А. М. Куліш, В. В. Миргород-Карпова, А. В. Стеблянко Суми : Сумський державний університет, 2022. С. 365–368.

Додаток В

Акт впровадження в наукову діяльність

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи
Сумського державного університету

Анатолій ЧОРНОУС

11 2022 р.

АКТ

про впровадження у наукову діяльність результатів дисертаційного дослідження Шунько Миколи Григоровича
«Адміністративно-правовий статус суддів вищих спеціалізованих судів в Україні»
на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»

Комісія у складі:

Голова – завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету, д.ю.н., доцент Ольга БОНДАРЕНКО

Члени комісії – професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету, д.ю.н., професор Сухонос Віктор Володимирович;

доцент кафедри адміністративного, господарського права, фінансово-економічної безпеки, к.ю.н. доцент Колеснікова Марія Вікторівна.

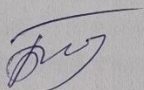
Комісія склала цей акт з приводу розгляду результатів дисертаційного дослідження Шунько Миколи Григоровича «Адміністративно-правовий статус суддів вищих спеціалізованих судів в Україні» та їх впровадження у наукову діяльність.

Висновок: комісія вважає, що результати проведеного Шунько Миколою Григоровичем дисертаційного дослідження на тему: «Адміністративно-правовий статус суддів вищих спеціалізованих судів в Україні» отримані на

основі ґрунтового аналізу та вивчення наукової доктрини та положень нормативно-правових актів, що регламентують основні засади та особливості адміністративно-правовий статус суддів вищих спеціалізованих судів в Україні. Вони мають ґрунтовний та аргументований характер і використовувалися при проведенні наукових досліджень у рамках науково-дослідної роботи «Організаційно-правові засади функціонування правоохоронної, судової та фінансової систем України» (номер державної реєстрації 018U001317), яка розробляється в Навчально-науковому інституті права Сумського державного університету.

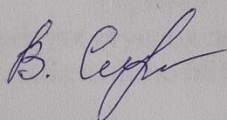
Акт складений у 2-х примірниках.

Голова комісії

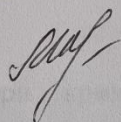

Ольга БОНДАРЕНКО

Члени комісії

Віктор СУХОНОС

Марія КОЛЕСНІКОВА

Додаток В

Акт впровадження в освітній процес

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

ЗАТВЕРДЖУЮ

Церілий Прохоректор

Сумського державного університету

Сергій ЛЕОНОВ

10 2022 р.

АКТ

про впровадження в освітній процес результатів дисертаційного дослідження
дослідження Шунька Миколи Григоровича
**«Адміністративно-правовий статус суддів вищих спеціалізованих
судів в Україні»**
на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»

Комісія у складі:

Голова – завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету, д.ю.н., доцент Ольга БОНДАРЕНКО

Члени комісії – професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету, д.ю.н., професор Сухонос Віктор Володимирович;

доцент кафедри адміністративного, господарського права, фінансово-економічної безпеки, к.ю.н. доцент Колеснікова Марія Вікторівна.

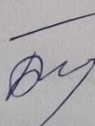
Комісія склала цей акт з приводу розгляду результатів дисертаційного дослідження Шунька Миколи Григоровича «Адміністративно-правовий статус суддів вищих спеціалізованих судів в Україні» та їх використання в освітньому процесі з дисциплін «Адміністративне право і процес», «Основи запобігання злочинності», «Сучасні проблеми адміністративного права та процесу» кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства, кафедри адміністративного,

господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету.

Висновок: комісія вважає, що результати проведеного Рубаненко Аллою Миколаївною «Адміністративно-правові засади відповідальності іноземців та осіб без громадянства» отримані на основі ґрунтовного аналізу та вивчення сутності та особливостей притягнення до адміністративної відповідальності іноземців мають комплексний характер і використовувалися під час проведення лекцій, семінарських і практичних занять кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства і кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету зі студентами при вивченні дисциплін «Адміністративне право і процес», «Основи запобігання злочинності», «Сучасні проблеми адміністративного права та процесу».

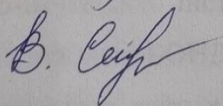
Акт складений у 2-х примірниках.

Голова комісії

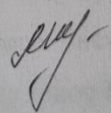

Ольга БОНДАРЕНКО

Члени комісії

Віктор СУХОНОС

Марія КОЛЕСНИКОВА

